

KUR'AN'A GÖRE İDEAL İNSAN PROFİLİ

Hazırlayan: Nihat ALTUN

Danışman: Dr. Öğrt. Üyesi Abdullah ÖZÜÇALIŞIR

Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Her Hakkı Saklıdır

İĞDIR/2022

T.C.
İĞDIR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS

KUR'AN'A GÖRE İDEAL İNSAN PROFİLİ

Nihat ALTUN

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

İĞDIR/2022

TAAHHÜTNAME

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada orijinal olan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını bildiririm.

Nihat ALTUN

ÖZET

KUR'AN'A GÖRE İDEAL İNSAN PROFİLİ

ALTUN, Nihat

Yüksek Lisans Tezi

Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı

Danışman: Dr. Öğrt. Üyesi Abdullah ÖZÜÇALIŞIR

Ekim 2022, 106 Sayfa

Tezimizin ana konusu Kur'an'a göre ideal insan profili hakkında genel değerlendirmeler olup giriş, birinci bölüm ve ikinci bölümden oluşur. Birinci bölümde Kur'an'da geçen peygamberler, şehitler, sıddıklar, hakkında olup insanlar açısından rol model yönleri ele alınmıştır. İkinci bölümde ise Kur'an-ı Kerim'de insanlara hoş olmayan örnek olarak adı zikredilen Firavun, Nemrut, Karun (zenginler), Bel'am (kötü olan ilim adamları) ve Tağut çarpıcı örneklerle ele alınmıştır. Kur'an'da birçok ayette rol model insan protitipi hakkında mesajlar verilmektedir. Toplumun gerek kolektif gerekse bireysel özellikleri ve karakteri hakkında bizlere mesajlar verilmekte olup insanların bireysel ve toplumsal özellikleri hususunda birçok açıklamalarda bulunmuştur. Bu bakımda kendi içinde farklı karakteristik yapıya sahip olan insanoğlu kendisine belli bir istikamet belirleyebilmesi için Kur'an'da geçmiş milletlerin ve peygamberlerin kişilik ve ahlâki değerlerini öğrenip kendilerine rol model almaları ve yaşam prensiplerine sahip olmayı gerektirir. Bu nedenle geçmiş toplumların karşılaştıkları olaylar ve bu olaylar karşısında takındıkları tavırlar ve doğurduğu neticeler ışığında ele alınmalıdır.

Biz bu çalışmamızda söz konusu Müslüman toplumunun maruz kaldığı gayri İslami yaşam tarzına olan özenti ve bunun neticesinde kendisine rol model aldığı tiplere karşı Kur'an'î bir bakış açısıyla değerlendirip olaylara sağlam İslami değerlere göre bir birey nasıl oluşurunu zemini ve düzenini inşa etmedeki rolü üzerinde durmaya çalıştık. Dolayısıyla bu alanda zuhur eden ihtiyaçtan dolayı bu çalışmayı hazırlamamızda temel etken teşkil etmektedir.

Anahtar Kelimeler: İdeal, Profil, Kur'an, İnsan, Rol, Model

ABSTRACT

THE IDEAL HUMAN PROFILE ACCORDING TO THE QUR'AN

ALTUN, Nihat

Master's Thesis

Department of Basic Islamic Sciences

Supervisor: Asst. Prof. Dr. Abdullah ÖZÜÇALIŞIR

October 2022, 106 Pages

The fundamental subject of our proposal is general assessments about the best human profile as per the Qur'an, and it comprises of the presentation, the initial segment and the subsequent part. In the main section, it is about the prophets, saints, siddiqs referenced in the Qur'an, and their good example viewpoints as far as individuals are examined. In the subsequent part, pharaoh nemrut, Karun (rich), bel'am (abhorrent researchers) and taghut, whose names are referenced as terrible models in the Qur'an, are talked about with striking models. In many refrains of the Qur'an, messages are given about the good example human model. Messages are given to us about the aggregate and individual qualities and character of the general public, and he has made numerous clarifications about the individual and social attributes of individuals. In this regard, people, who encapsulate various qualities, expect that they become familiar with the character and virtues of the past countries and prophets in the Qur'an, take good examples and have life standards to decide a specific heading for themselves. Hence, it ought to be viewed as in the radiance of the occasions looked by the past social orders, the perspectives they took despite these occasions and the outcomes they had. In this review, we will zero in on the job of how an individual is shaped by sound Islamic qualities and its job in building the ground and request by considering the Qur'an according to a perspective in contrast to the non-Islamic way of life that the Muslim society is presented to and because of the typologies that it takes as a good example. we attempted. Thusly, because of the arising need in this field, it is the fundamental calculate setting up this review.

Keywords: Ideal, Profile, Qur'an, Human, Rol, Model

ÖNSÖZ

Her insan, iç âleminde farklı kişilik ve karakter özellikleri taşımaktadır. Buna bağlı olarak bireysel ve toplumsal manada çeşitli davranışlar sergilemektedir. Sergilenen davranışların ahlâki boyutuna ilişkin İslam dini, çeşitli ölçütler koymuştur. Başka bir ifadeyle Kur'an, ideal bir insanın nasıl olması gerektiğine ilişkin bir profil ortaya koymuştur. Bu araştırmayla günümüz insanının sergilemiş oldukları veya olduğu davranışların Kur'an perspektifiyle uyuşup uyuşmadığını ortaya koymayı amaçladık. Günümüz insanının, rol model konusunda ideal insan modeline ne derece bağdaştığı noktasında konumuzu ele alarak ana hatlarıyla değerlendirip irade sahibi olarak yaratılan insanoğlunu bu noktada Kur'an'ın öngördüğü insan modeliyle bilinçlendirmek, kanalize etmeği amaçladık. Kişinin bu yolda kendisini tanıması, kavî ve zayıf yönlerini bilmesi, insanoğluna aydınlatıcı olarak gönderilen rehberleri Kur'an ışığında hidayet ve dalalet noktasında önem arz etmektedir.

Bu manada çalışmamızın ve araştırmamızın merkezini insan oluşturmaktadır. İnsanın akıl sahibi bir varlık olması, eşref-i mâhluk olarak eşsiz bir varlık olması hasebiyle konunun detaylı ve kapsamlı ele alınma ihtiyacını doğurmaktadır. Bu sebeple ideal birey olarak izah edilmeye çalışılan insan, sınavlar karşısında tavır ve tutumlarını hayattaki istikametlerini belirlememiz açısından bize ışık tutmaktadır.

İnsan, noksanlarıyla yaratılan bir varlık olduğundan dolayı kendisine rol model olabilecek manevi rehberlere her zaman ihtiyaç duymuş kendilerine bu vesileyle Allah Teâla'nın elçilerini, dostlarını ve daha nice manevi şahsiyetleri rol model olarak benimsemişlerdir. Kur'an bu hakikati şu şekilde zikretmektedir: "İnsan zayıf yaratıldı." Söz konusu olan bu zayıflık insanoğlu dünyaya gelir gelmez kendini göstermeye başlar. Diğer canlılarda bu durum insandan farklı olarak, dünyaya geldikten sonra bir iki saatte hayata uyum sağlamayı başarırken, insanoğlunda bir iki yılda ancak ayağa kalkmayı, 15-20 yılda ise hayata uyum sağlamayı fayda ve zararları öğrenebilmektedir. İnsanoğlu ömrü boyunca da hayatın kaide ve kurallarını öğrenmekte olup kendini eğitip Kur'an-ı Kerim ve İslam'ın direktifleri doğrultusunda geliştirmeye, dönüştürmeye muhtaç bir varlıktır. Bununla beraber insan bir bakıma fiziksel ve duygusal olarak son derece hassas bir varlık

olup ne fazla sığağa dayanabilir, ne de fazla soğuga; ne açlığa, ne de susuzluğa dayanır. Bir hastalığa her an yenik düşebilir, bir acı olaya üzülebilir, gelecekle ilgili kaygı, üzüntü duyabilir. Bu beşeri zaaflarımızdan bazılarını Kur'an şöyle değinmektedir: **“Allah, (ağır teklifleri) sizden hafifletmek ister. Çünkü insan zayıf olarak yaratılmıştır.”** (Nisa, 4/28) Bütün bu beşeri ve insani meziyetlere sahip olan insanoğlu aynı zamanda Rabbi tarafından bahşedilen akıl mefhumundan dolayı ona belli başlı sorumluluklar da vermiştir. Bu sorumluluklarının başında gelenlerin en önemlisi Allah Teâla'nın emir, yasaklarına uymak ve göndermiş olduğu elçilere tabi olmak onları kendilerine birer rehber ve rol model yapmak gelir.

Günümüz gençliğinin içine düşmüş olduğu manevi ve ruhsal bunalımlar ve kendilerine özenti duydukları kişi ve kişilerin İslamî ve kültürel değerlerimizle hiçbir ilgi ve alakalarının olmayışı bunun sonucunda ise insanlarımızı özellikle gençlerimizi milli ve manevi büyük bir travmayla karşı karşıya getirdiğine hep beraber şahit olmaktadır. Bütün bunları göz önüne aldığımızda bu yıkıma farkındalık uyandırmak adına böylesi bir çalışmaya karar kıldık. Kur'an'ı Kerim vahiy kanalıyla oluşturmak istediği insan tipolojisi ve rol model birey nasıl olmalı ve aynı zamanda kötü rol model örneklemeler üzerine durarak klasik ve modern İslami kaynaklardan rivayet ve dirayet tefsirlerden de mümkün merteye ayet, hadisler bağlamında ele almaya çalıştık. Çalışmamızı giriş bölümü, birinci ve ikinci bölüm genel başlıklar adı altında toparlamaya çalıştık.

Giriş bölümünde Kur'an'da insanların genel manada içerisinde bulunduğu mevcut koşulları değinirken; Birinci bölümde daha çok Kur'an'ı Kerim'de sözü edilen ideal insan profilleriyle alakalı olarak ayetler bağlamında birçok klasik ve modern kaynaklara başvurarak, konuyu derinlemesine ele alarak günümüz insanlara ne gibi fayda sağlanabilir ve bundan çıkarılması gereken önemli detaylara ulaşmaya çalıştık. İkinci bölümde ise; Kur'an'da kötü olarak verilen insan tiplerini üzerinde durarak, Allah'a âsi olmakla dünyada gücü mertebesi ne olursa olsun sonunun ne şekilde hüsrarla bittiğini ve dünyada da ahirette de kötü bir akibetin kendilerini beklediğini çeşitli ayet ve tefsirlerle teferruatlı bir şekilde izah etmeye çalıştık.

Çalışmamın konu tespitinden yazım aşamasına kadar ki süreçte engin bilgi, tecrübe ve hoşgörüsüyle çalışmamı rehberlik edip beni destekleyen kıymetli danışman

hocam Dr. Öğretim Üyesi Abdullah ÖZÜÇALIŞIR'a ve görüşlerinden istifade ettiğim değerli bütün hocalarıma ayrıca her türlü yardımını esirgemeyen aileme ve arkadaşlarıma şükranlarımı sunarım.

Nihat ALTUN

IĞDIR/2022

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
ÖZET	i
ABSTRACT.....	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR DİZİNİ.....	vii
I. GİRİŞ.....	1
I.I. Çalışmanın Konusu	1
I.II. Çalışmanın Önemi	2
I.III. Çalışmanın Amacı	2
I.IV. Çalışmanın Metodu	3
I.V. Çalışmanın Kaynakları	4
BİRİNCİ BÖLÜM	
1. KUR'AN-I KERİM'DE İDEAL İNSAN PROFİLİ	
1.1.Hz. NUH (A.S)	6
1.2. Hz. İBRAHİM (A.S.).....	10
1.3. Hz. MUSA (A.S.)	20
1.4. Hz. İSA (A.S.).....	26
1.5. Hz. MUHAMMED (A.S.)	30
1.6. Şehitler.....	41
1.7. Sıddıklar.....	52
1.7.1. Kur'ân-ı Kerim'de Sıdk Kavramı	54
1.8. Ulema.....	65
İKİNCİ BÖLÜM	
2. KUR'AN-I KERİM'DE KÖTÜ OLARAK VERİLEN ÖRNEKLER	
2.1. Firavun.....	71
2.2. Nemrut	77
2.3. Karun	79
2.4. Bel'am (kötü olan ilim adamları).....	83
2.5. Tağut	87
SONUÇ.....	94
KAYNAKÇA.....	96

KISALTMALAR DİZİNİ

a.s.	Aleyhisselam
Ank.	Ankara
Ansk.	Ansiklopedi
Arş.	Araştıran
Bkz.	Bakınız
Byy.	Baskı Yeri Yok
c.	Cilt
Çev.	Çeviren
DİA.	Diyanet İslâm Ansiklopedisi
DİBY.	Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları
dp.	Dipnot
h.	Hicri
Hz.	Hazreti
İst.	İstanbul
m.	Milâdî
md.	maddesi
nşr.	Neşreden
ö.	Ölüm Tarihi
s.	Sayfa
s.	Sayfa Numarası
s.a.s.	Sallallahu Aleyhi ve Sellam
thk	Tahkik eden
trc.	Tercüme eden
tsz.	Tarihsiz
vb.	Ve benzeri
Yay.	Yayınları

I. GİRİŞ

I.I. Çalışmanın Konusu

Yeryüzünde hiçbir varlığın göğüsleyemeceği, Allah'a karşı sorumluluğuyla bilinen, akıl sahibi ve eşref-i mâhluk olarak yaratılan insanoğlu, bu sorumlulukla Allah Teala'ya karşı bu görevini yerine getirmekle mükellef kılınmıştır. Yüklenilen bu ağır sorumluluk altında kalmaması ve yüklenilen emaneti zâyi etmemesi için de Allah'u Teâla, insanoğluna ışık tutacak, yolunu bulmasına yardımcı olabilecek peygamberler ve kitaplar göndermiştir. Gönderilen kitaplar içerisinde, günümüze kadar orijinalliğini koruyup bize ulaşan ve kıyamete dek hükmünü sürdürecektir olan kitap, şüphesiz Kur'an-ı Kerim'dir. Asırlarca Müslüman toplumlarının hayatlarının neredeyse her alanına giren ve günlük yaşamlarının bir parçası haline gelmiş ve bizzat yaşam tarzları haline gelen Kur'an'ın bu noktada Müslümanlar için ne kadar önemli olduğu ortadadır. Dolayısıyla kul olarak, Kur'an'ı Kerim'i doğru anlamının ve pratiğe dökmenin yegâne yöntemi de onu doğru şekilde okuyup anlamaktır. Dolayısıyla Kur'an'ı indiği çağın koşulları ve içinde bulunduğu konumu anlamadan doğru okumak, yorumlamak da kolay olmayacaktır. Bu noktada ulaşacağımız rivayetlerin ve tefsirlerin Kur'an'ın ruhuna uygun olup olmaması önem arz etmektedir. Kul olarak yapmamız gereken en önemli husus, Kur'an'ın ruhundan ayrılmadan bütün toplumsal katmanlar için evrensel ve tarihsel düzlemde rol model ve ibretlik tipolojileri teşkil edecek birey ve bireyleri, Kur'an'da geçen örneklemeler bâbında ele alarak açıklamak ve nihaî kararın "Allah'u a'lem" diyerek son sözün sahibi olan Yaradana bırakmak kaydıyla ele almaya gayret etmektir. Çalışmamız boyunca bu ilkeyi kendimize şîâr etmeye çalışarak ele almakla birlikte konumuzun muhtevasını oluşturan Kur'an'da ideal ve ibretlik insan modelleri, ayetler ışığında ele almaya gayret edilecektir.

Tezimizin ana konusu Kur'an'a göre ideal insan profili hakkında genel değerlendirmelerdir. Kur'an'da birçok ayette rol model insan prototipi ve buna karşın ibretlik insan modelleri hakkında mesajlar verilmektedir. Toplumun gerek kolektif gerekse bireysel özellikleri ve karakteri hakkında bizlere mesajlar verilmekte olup insanların bireysel ve toplumsal özellikleri hususunda birçok açıklamalarda bulunmuştur. Bu bakımda kendi içinde farklı karakteristik yapıya sahip olan insanoğlu kendisine belli

bir istikamet belirleyebilmesi için Kur'an'da geçmiş milletlerin ve peygamberlerin kişilik ve ahlâki değerlerini öğrenip kendilerine rol model almaları ve yaşam prensipleri haline getirmelerini gerektirir. Bu nedenle geçmiş toplumlarda, karşılaşılan rol model birey veya bireyler üzerinden olay ve olguları değerlendirerek tüm bunlar karşısında takınılan tavır ve bu tavırların doğurduğu neticeler ışığında çalışmamızda önümüzü görmemiz açısından katkı sağlamış olacaktır.

I.II. Çalışmanın Önemi

Biz bu çalışmamızda söz konusu Müslüman toplumunun maruz kaldığı gayri-İslami yaşam tarzına olan özenti ve bunun neticesinde kendisine rol model aldığı tiplere karşı, konumuzun asıl gayesinin de Kur'an'da ideal ve ibretlik profiller olması, dolayısıyla Kur'an'î bir bakış açısıyla olayları değerlendirip olaylara sağlam İslami değerlere göre bir birey nasıl oluşurun zemini ve düzenini inşa etmedeki rolü üzerinde durmaktayız. Dolayısıyla bu alanda zuhur eden ihtiyaçtan dolayı bu çalışmayı hazırlamamızdaki temel etken, günümüz gençliğinin kendini içinde bulduğu ve hiçbir değer tanımayan ne dini ne de örf âdetlerimizle yakından uzaktan ilgi ve alakası olmayan özendirici gayri ahlâki kişi ve kişilerden uzak durmanın önemi ve gerekliliği üzerinde durarak İslami açıdan rol model teşkil edecek şahısları ele almaya çalıştık.

I.III. Çalışmanın Amacı

İslamı doğru idrak etmek ve bu idrak neticesinde, hayat tarzı haline getirilmek için yüz yıllar boyunca Müslümanlar ve özellikle İslam uleması inanılmaz çaba ve gayretler sarfetmiş ve bu gayretler, günümüzde devam etmekte olup kıyamete kadar da devam edecektir. İslamı gerçek manada öğrenip bu öğrenilenleri yaşam şekilleri haline getirmeleri için de Allah'ın kelamı olan ve kendine mahsus üslup ve anlatım tarzına sahip olan Kur'an-ı, Allah Teâla tarafından verilmek istenen mesajlar, müfessirler tarafından tespit edilip üzerinde muazzam gayret ve emekler harcanarak elde edilmeye çalışılmıştır. Biz de bu gayretler ve çabalardan istifade ederek "Kur'an'a göre ideal insan profili" ile amaçlanan ideal insan profilinin kimler olduğunu veyahut kimler olmadığını tespit edip açıklamaya çalışacağız.

Bu çalışmamızda öncelikli amacımız, surelerin nazil olduğu dönemi ve o dönemin

koşulları göz önünde bulundurularak içinde geçtiği süreç ve koşulları doğru okuyup anlayarak günümüzde sirayet eden, gerek olumlu gerekse olumsuz sosyolojik ve psikolojik yansımalarını günümüz toplumuna müsbet manada ışık tutmaya çalışmaktır. Konumuzun ana başlığını oluşturan “Kur’an’da ideal insan profili’ni” örnek teşkil eden ve Allah Teâla’nın bizzat övgüsüne, takdirine mazhar olan Allah yolunda türlü zorluklar ve çilelerle hayatları geçen insanlara rol model olabilecek peygamberler, şehidler, sıddıklar ve ulemayı ele alarak rol model yönlerini topluma ve bilhassa gençlere tekrar kazandırmaktır.

Özellikle günümüz dünyasında dijitalleşen, globalleşen ve rol model karmaşası içerisinde kaybolan insanoğlunu bekleyen manevi tahribatlar ve bu tahribatın oluşturduğu manevi yıkımın neden olduğu toplumsal yozlaşma nasıl aşılabilir? Oluşan bu toplumsal yozlaşmayla beraber ve neden olduğu manevi boşluğun sebepleri nelerdir? Oluşan bu arızaları, Müslümanlar olarak minimize ederek az bir zararla bunun nasıl üstesinden gelebiliriz? Bu bağlamda, Müslüman toplumunun kendisine örnek alması gereken kişi ve kişilerin nasıl bir profile sahip olması gerekir? Ve yine günümüz inanının ruhsal boşluk içerisinde olduğu bu buhrandan çıkış arayışı içerisinde olması bizleri doğal olarak böyle bir çalışmaya sevk etmektedir. Bu çalışmayı yaparken Müslüman bir toplum olmamız hasebiyle Kur’an ruhuna uygun ideal insan modelleri ve örnekleri üzerinde sınırlı da olsa başta “Ulu’l Azm” peygamberler olmak üzere bazı önemli tipolojiler üzerinde durarak araştırmaya koyulduk. Bu mütevazı çalışmayla akademiye az da olsa katkıda bulunmayı amaçladık.

I.IV. Çalışmanın Metodu

Araştırmamızı genelden özele doğru, yani tümdengelim metoduyla ele almaya çalıştık. Kur’an’da söz konusu araştırmamıza konu teşkil eden belli başlı kişi ve kişiler üzerinde ayet ve hadis rivayetleri bağlamında yoğunlaşarak araştırmalar yaptıktan sonra çalışmamıza, bu konuda ışık tutacak ayet hadis ve rivayetleri çeşitli yoğunlaşmalardan sonra elde edilen bilgi ve bulguları değerlendirmeye tabi tuttuktan sonra tezimize yansıtmaya çalıştık. Başvurulan kaynaklarda, ortaya konulan ayet ve hadislerde konumuzun ana gayesini ihtiva eden “*Kur’an’da İdeal İnsan Profili*” temasına uygunluğu tefsir kaynaklarındaki ibareleri bularak tefsirde söz konusu çalışmamamızın

amacına uygunluğu nispetinde ele alarak özgün bir üslupla ele almaya çalıştık.

Yirmi birinci yüzyılın kronikleşmiş mevcut İslam âlemindeki sorunlarına, doğru bir teşhis ve tedavi gerekmektedir. Bu teşhis ve tedavinin yolu da yeniden Kur'an'a dönmek ve Kur'an'ın içerisindeki ulvi mesajı doğru anlayıp uygulamaktır. Bu düşünceyle **“Kur'an'da İdeal İnsan Profili”** ile alakalı olarak ölçü alacağımız temel başvuru kaynağımız olan, olmazsa olmaz dediğimiz Kur'an'ı Kerim ve Sahih hadislerdir.

I.V. Çalışmanın Kaynakları

Çalışmamız iki bölümden oluşmuş olup birinci bölümde, Kur'an'da ideal insan profili hakkındadır. Bu konuda başta Kur'an olmak üzere, temel İslam kaynaklarından tefsir, hadis ve çeşitli kaynaklardan esinlenerek yararlanıldı.

Çalışmamızda hususi olarak “Kur'an'da ideal insan profili” ve Kur'an'da ibretlik insan modelleriyle alakalı olarak ilgili sözlükler taranarak elde edilen malumatlar özgün cümlelerle yazılarak konuya katkıda bulunmaya çalıştık. Elde edilen bilgileri tündengelim metoduyla ele almaya çalışarak farklı eser ve kaynaktan bilgiler elde ettikten sonra konumuza ışık tutacak şekilde özet olarak çalışmamıza yansıtmış olduk. Bu minvalde **Ragıb el-İsfahani**'nin (ö. 5/11 yüzyılın ilk çeyreği) **“Müfredatu'l Elfazi'l Kur'an”**, Ebu'l-Hüseyin Ahmed bin **Faris bin Zekeriyya**'nın (ö. 395/1004) **“Mekayısu'l Lüğa”**, Ebu Abdullah Muhammed bin Yezid er-Rebeî **el-Kezvinî bin Manzur**'un (ö. 711/1311) **“Lisanu'l Arab”**, Ebu'l Kasım Mahmud bin Amr bin Ahmed Carullah **ez-Zemahşerî**'nin (ö. 538/1144) **“Esâsu'l Belaga”** adlı eserler bu manada ana kaynaklarımızı teşkil etmektedir.

Çalışmamızın önemli kaynaklarını oluşturan diğer kaynaklar ise rivâyet ve dirâyet tefsirlerinden oluşmakta olup bu kaynaklardan yapılan kapsamlı araştırma ve analizlerden sonra, konumuzla alakalı olan ayetleri tefsir kaynaklarından taratarak çalışmamıza tabi tuttuk. Kur'an ayetlerini yine Kur'an'ın başka ayetleriyle veya Efendimizin ve sahabelerin sözleriyle açıklayan rivâyet tefsirlerinden meşhur olan **Mukâtil bin Süleyman**'ın (ö. 150/767) **“et-Tefâsirü'l-Kebir”**, Muhammed bin Cerir **et-Taberi**'nin (ö. 310/923) **Camiu'l Beyan an-Te'vili'l-Kur'an**, Ebü'l-Fidâ İsmail bin Ömer b. Kesir **bin Kesir** el-Kureyşî el-Busravî ed-Dimeşkî **eş-Şafî** (ö. 774/1373) **“et-Tefsirü'l-Kur'an'il-Azim,”** Celaluddin **es-Suyutî**'nin (ö. 910/1505) **“ed-Dürrü'l-Mensur fi Tefsiri'l-**

Me'sur", Ebu'l-Leys **es-Semerkandî**'nin (ö. 373/983) "*Bahru'l-Ulum*", Ebu Muhammed el-Huseyn **el-Begavî**'nin (ö. 516/1122) "*Mealimu't-Tenzil fi Tefsiri'l-Kur'an*" gibi müfessirlerden istifade edilmeye çalışıldı. Diğer taraftan, dirâyet tefsirleri dediğimiz kendi alanında meşhur olan; **ez-Zamâhşerî**'nin (ö. 538/1144) "*el-Keşşâf an Hakaiki't-Tenzil*", **Kadı Beydavî**'nin (ö. 685/1286) "*Envaru't-Tenzil ve esrar't-Te'vil*", **Fafruddin er-Râzi**'nin (ö. 606/1210) "*Mefatihul Gayb*" gibi tefsirler ve ismini zikretmediğimiz birçok tefsir kaynağından istifade ederek konumuza ışık tutmaya çalıştık. Ayetlerin meallerinde de daha çok Diyanet İşleri Başkanlığı Meali'nden ve az da olsa muhtelif meallerde istifade edildi.

Bununla birlikte Kur'an'da rol model insan ve ibretlik insan modelleriyle ilgili ayetler, kırka yakın tefsir kaynaklarında araştırılarak elde edilen malumatlar çalışmamıza yansıtılmaya çalışılmıştır. Daha sonra araştırmaya konu olan tefsirlerdeki bilgiler karşılaştırılarak ayetlerin anlam, siyak-sibak ve esbab-ı nüzulleri dikkate alarak ideal ve ibretlik insan modelinden kim ve kimlerin kastedildiğini ortaya koymaya çalışıldı. Kaynaklardaki bilgiler çalışmaya aktarıldığında ölüm tarihleri öncelik ve sonralık sıralamasına göre yazılmış. Ayrıca verilen rivayetlerde tekrara düşmemek amacıyla bilginin hangi kaynakta aldığına dair bilgiler dipnotta yer verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KUR'AN-I KERİM'DE İDEAL İNSAN PROFİLİ

Araştırmalarımız boyunca Kur'an'ı Kerim'de ideal insan profili olması açısından birçok misal şahsiyete rastlamış bulunmaktayız. Bu noktadan çalışmamızın hacmini de göz önünde bulundurarak ideal insan profiline konu olacak şahsiyetlerin öne çıkanlarından bazılarını ele almayı uygun görüyoruz. Şimdi bu ideal şahsiyetlere değinelim.

1.1.Hz. NUH (A.S)

Kur'an'ı Kerim'in tevhid mücadelesine verdiği en güzel misallerden biri de Hz. Nuh'un mücadelesidir. Hz. Nuh'un kavmi, yeryüzünde Allah'a şirk koşan ilk kavimdir. Bu azgın kavmine karşı azimli ve sabırlı duruşuyla "Ulul-Azm peygamberleri" sıfatına layık görülmüştür. Meşhur Nuh Tufan'ı nedeniyle insanlığın "ikinci babası" olarak kabul edilir. Nuh (a.s.) İslâm'a göre Kitab-ı Mukaddes bilgisinin aksine bir peygamberdir. Nuh (a.s.), Kur'an'a göre "Ulu'l-Azm" peygamberlerdendir.¹ Söz konusu ayet ile ilgili Maverdi tefsirinde şöyle yorum yapmıştır: "Hani biz peygamberlerden, sizden, Nuh, İbrahim, Musa ve Meryem oğlu İsa'dan ahit aldık doğrulardan ihlâslarını sorgulamak için kendilerinden kesin bir söz aldık ve inkarcılara elem verici bir azap hazırladık." Bunu İbn. Abbas söyledi. İkincisini: el-Kelbi, milletlerin peygamberlere mesajı iletecekleri ahdi olduğunu söyler. Üçüncüsü: Katade, peygamberlerin birbirlerine iman edeceklerine dair ahdidir. Katade, Hasan'dan, Ebu Hureyre'den rivayet etti ki, Allah Teala'nın elçisine, Allah'ın rahmet ve selamı onun üzerine olsun, soruldu. Allah Teala'nın sözleri hakkında: Ve onlardan kesin bir ahd aldık ki bunda üç yön vardır: Birincisi: Kesin ahdin mesajı tebliğ etmesi. İkincisi: Birbirlerine güvenmeleri. Üçüncüsü Muhammed (a.s.)'ın Allah Teâla'nın Resülü olup ve ondan sonra peygamber gelmeyeceğini beyan etmesidir."² 28 ayetten oluşan Kur'an'ın 71. suresi Nuh Suresi olarak adlandırılır. Kur'an'da Nuh (a.s) ile

¹ Ahzab, 33/7; Ahkâf, 46/35.

² Ebu El-Hasan Ali bin Muhammed bin Muhammed bin Habib el-Basri el-Bağdadî (ö. 450/1058), *Tefsiru'l-Maverdi En-nüketu ve'l-uyun*, Daru'l Kutubü'l-İlmiyye. Beyrut. Tsz. IV/377; Ebü'l-Fida İsmail bin Ömer b. Kesir bin Kesir el-Kureyşi el-Busravi ed-Dımeşki eş-Şafi (ö. 774/1373) *et-Tefsirü'l-Kur'an'il-Azim*, Tahkik eden. Semi bin Muhammed Selame, Daru'l Tayyibe, Beyrut, 1999 m.-1420 h. VI, 382; Muhammed bin Ali bin Muhammed bin Abdullah eş-Şevkani el-Yemenî, (ö. 1250), *Fethu'l Kader*, Şam, Beyrut: Dau'l-Kelam el-Tayyib, 1414, IV, 303.

ilgili birçok ayette onun rol modeli hakkında bilgi verilir.

Allah Teâla şöyle buyuruyor: “*Size Rabbimin emirlerini tebliğ ediyorum. (Ayrıca) Size öğüt veriyor ve sizin bilmediğinizi ben Allah'tan biliyorum.*”³ Bu ayet-i kerimede Allah Teâla, Nuh (a.s.)’in tebliğ yönünü bize örnek olarak vermektedir. Nitekim müfessirler birçok tefsir kaynaklarında bu konuya şöyle yorumlar yapmaktadır: “Allah’ın beni davet ettiklerine sizleri davet ediyorum.”⁴ Bir başka müfessir ise şöyle açıklıyor: “Sizlere Allah’ın buyruklarını iletiyorum. Sizlere nasihatlerde bulunuyorum ve sizin bilmediğiniz şeyleri Allah’ın inayetiyle biliyorum.”⁵ Zemâhşeri’ye göre; söz konusu ayette geçen “ubelliğükum” kelimesi iki manaya gelmektedir. Birincisine göre bu söylem yeni bir ibare olup Hz. Nuh’un Allah Teâla’nın elçisi oluşunu ifade etmektedir; ikincisine göre ise Resulün sıfatı olup zira Resul 3. kişi sıyga (gaib) bir sözdür.⁶

Allah’ın nebilerince en çetin fiiliyatlardan biri, nübüvvetliğini karşı tarafa ikna çabasıdır. Lakin kutsal kitabımızda çoğu ayet-i kerime’de nübüvveti yönelik eleştirilerin sıklıkla yöneltildiği ve peygamberlerin yalan söylemekle itham edildiğine şahit oluyoruz. Yüce Allah onların gerçek peygamber olduklarına dair akıl ve mucizelerden söz etmiş; bütün bunlara rağmen küfürde inat edenlerin, inkârlarında inat ettiklerinden dolayı, Kur’an’da eleştirilerek felakete uğradıkları ve ahirette cezalandırılacaklarını bildirmiştir. Hz. Nuh da söz konusu peygamberlerdendi, asla yalan söylemediğini ve doğru yoldan ayrılmadığını samimiyetle ifade etmiş ve bir elçi olarak Allah’ın emir ve yasaklarını onlara bildirmiş, kendisini, yalancı ve haktan sapmakla itham edenlere sabırla nasihat etmiştir.

“Herhangi bir şeyi teslim etmek” manasında kullanılan tebliğ, istiare yöntemiyle “bilinecek bir konuyu ilgiliye duyurmak” anlamında söylenilir. Din terminolojisinde bilhassa “Allah’ın buyruklarını elçilerinin O’nun kullarına ulaştırması” manasındadır. Nasihat ise: “Kişinin kendi yararına veya zararına yönelik davranışıdır.”⁷ Nuh

³ Araf, 7/62.

⁴ Nizameddin el -Hasan bin Muhammed bin Hüseyin el- Kummi el-Nisaburî (ö. 730/1329). *Garibul-Kur’an ve Regaibu’l-Furkan*. Ed-Daru’l-Kutubi’l-İlmiye. Beyrut: 1416, III, 264.

⁵ Mahmut Toptaş, *Kur’an-ı Kerim Şifa Tefsiri*. İstanbul: Cantaş Yayınları, 2022. III, 218.

⁶ Ebul-Kasım Mahmud bin Ömer bin Muhammed el-Harizmi ez-Zemahşeri (ö. 538/1144). *El-Keşaf’an Hakaiki Ğavamidi’t Tenzil Ve’uyuni’l-Ekavil Fi Vucuhi’t-Te’vil*. Beyrut: ed-Daru’l Kitabü’l-Arabiyye. 1407. III, 524.

⁷ İbn Âşûr Muhammed et-Tahir bin Muhammed bin Muhammed et-Tahir et-tunisi (1879-1973). *et-Tahrir ve’Tenvir mine’t-Tefsir Tercümesi*, Tercüme eden: Hasan Karakaya; Kerim Aytekin. Ankara: TDV yayınları. VIII, 193-194.

aleyhisselam, yukarıdaki tefsirde bildirildiği üzere, her türlü olumsuzluklara rağmen, Allah'ın emirlerini kavmine anlatmaktan çekinmemiştir. Söz konusu konuyla ilgili olarak şu açıklama yapılmıştır: Ben size Rabbimin âyetlerini tebliğ ediyorum. Ben de sizin bilmediğinizi Allah'tan biliyorum. Nuh aleyhi selam tebliğine devam ederek, anlattıklarının Allah Teâla'nın emir ve yasakları olduğunu, onları tebliğ edenin kendisi olduğunu ve onların bilmediği birçok şeyi bildiğini bildirmiştir. Onların bilmediği şeylerden bir şey var ki, Allah Teâla'nın ızdırabının günaha girmiş bir toplumdan katiyen geri döndürülmeyeceği hakikatidir.⁸ **“Size Rabbimin risaletini tebliğ ediyorum ve sizin için nasihat buyuruyorum, hayrı murat ediyorum. Ve ben Allah Teâla tarafından, bilmediklerinizi biliyorum.”** (Araf, 7/62) “ubelliğu” fiilî, tahfifle ve şeddelenmekle okundu.”⁹ Sabunî de benzer bir yaklaşımla: “Ben, Allah'ın benimle size gönderdiği emirleri size tebliğ ediyorum. Sizin iyiliğinizi ve hayrınızı istiyorum. Ben duyu organlarınızla duyup algılayamadığınız şeyleri biliyorum dedi. İbn Kesir ise şöyle der: İşte peygamberin şanı budur. O, açık bir tebliğci, nasihat eden ve Allah'ı tanıyan biridir. Allah'ın yarattıklarından hiç kimse, bu özelliklerde ona ulaşamaz.”¹⁰

Dolayısıyla Allah'ın elçileri yalnızca posta memuru gibi değildir. Söylediklerini bizzat tatbik edendir. Bakınız Allah'ın elçisi şöyle diyor: Ben size hem tebliğ hem de nasihat ediyorum. Şu demek, sözlerimi fiiliyatlarımla tatbik ediyor, fiili ve kavli olarak iyiliğinizi istediğimi lisan-ı hal ile gösteriyorum. Yalnızca gelip isteyenlere değil, bizzat kendim insanlara ulaşıp hakikatı tebliğ ediyorum. İçten iyiliğinizi arzularak cennete gitmenizi diliyorum. Sizinle olan kişisel problemlerimi katiyen sorun etmiyorum. Demem şu ki bana yaptığınız işkenceler, hakaretler, yalanlamalar sebebiyle cehenneme gitmenize, göz yumup bana yaptıklarınızdan dolayı küserek kendi halinize bırakmıyorum. Hem bilmediklerinizi, ben Allah'ın indinden biliyorum. Rabbime direkt bağlı olduğumdan, Rabbimden bilmediğiniz veya bilmeyeceğiniz bilgiler vardır. Aynı zamanda ben sizin bilmediğinizi Rabbimden biliyorum. Rabbime doğrudan bağlı olduğum için, Rabbimden

⁸ et-Taberi, Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerir b. Yezid el-Amülî et-Taberi el-Bağdadî (ö. 310/923). *Taberü't-Tefsiri Cami'u'l-beyan 'an te'vili ayi'l-Kur'an Tercümesi*. Tercüme eden: Mehmet Keskin. İstanbul: Hisar Yayınevi. 2013, IV/66.

⁹ Celaleddin Muhammed bin Ahmed el-Mahali (ö. 864) ve Celaleddin Abdurrahman bin Ebubekir el-Suyutî (ö. 911) *Tefsiru'l-Celaleyn*, Daru'l Hadid. Kahire. Tsz. I, 202.

¹⁰ Muhammed Ali el-Sabunî, *Savfetu-Tefasir*. Kahire: Daru's-Sabunî, 1417 h.-1997 m. I, 417.

sizin bilmediğiniz veya bilemeyeceğiniz bilgiler vardır. Peygamber, aynı zamanda bilgiyi doğrudan Allah'tan alan kişidir ve aralarında ikinci bir kişi yoktur. Ancak bu bilgiyi almak için mutlaka peygamberden başka bir kişiye veya araca gereksinimleri vardır. Örneğin şimdi bizler Kur'an ve Peygambere başvurmadan mevcut bilgilere ulaşmamız mümkün değildir. Bizler ne idik? Nerden geldik? Dünyaya neden geldik? Ne için geldik? Nereye gitmekteyiz? Başımıza ne musibetler gelecek? İstikbalde bizleri ne bekliyor? Tüm bu olup bitenleri Kur'an ve Resulullah'ın sünnetinde öğrenebiliriz.

Dolayısıyla bizim içimizde yaşayıp ve durumumuzu bilen bir kişinin Allah tarafından vahyin odak noktası ve sözcüsü olarak seçilmesi şaşırtıcı mı? Ya da insan ırkından bir peygamberin seçilip size gönderilmesi garibinize mi gitti? Yani dünyada belkide en şaşılmayacak olan şey şudur ki, kabul edilebilecek tek bir şey mevcutsa o da yaratan, rızkı veren ve kulları hakkında yegâne kelim sahibi olan tek Allah'tır. Kullar, içinde bir resul seçerek isteklerini ve kanunlarını bildirmesidir.

Yani Rabbimiz böyle bir yaşam programı göndermeyecekse kim gönderecek? Bizleri var eden malikimiz olan Allah Teâla, yaşam programımızı çizmeyecek de kim çizecekti? Bunda hayret edilecek birşey mi var? Bundan daha doğal ne olabilir ki? Veyahut Allah Teâla'nın resulü şöyle buyuruyordu: "Melek mi gelsin söylüyorsunuz? Kendinize elçi olarak Allah'tan bir melek gönderilmesi beklentisi içerisinde misiniz yoksa? Dünyada bir melek olarak yaratılıp melek olarak yaşamış olsaydınız yeryüzünde böyle birşey mümkün olabilirdi. Fakat insan olmanız münasebetiyle sizden biri olarak, içinde olduğunuz yanlışlar konusunda sizi ikaz etmek için gelmiştir. Allah Teâla'nın rahmetine nail olmanız için gelmiştir. Böylesine güzel bir amaca ulaştırmak için sizleri Allah Teâla'nın cennetine girmenize vesile olacak olan Allah'ın elçilerini niçin tuhaf karşılıyorsunuz? Yoksa sizden bir menfaat mi talep ediyor peygamber? Ücret mi talep ediyor sizden? demiştir."¹¹

Hız. Nuh, yukarıda çeşitli müfessirlerin belirttiği gibi, kavminin yanlış tutum ve davranışlarını kavmine en güzel şekilde ifade etmeye çalışmış, kavminin yanlışlarını tebliğ vazifesini, Allah'ın kendisine tevdi edilen nübüvvet görevi doğrultusunda yerine

---

¹¹ Ali Küçük (ö. 2017). *Besairu'l Kur'an*. İstanbul: Beka Yayıncılık, 2016. II, 250.

getirmiştir.¹² Böylece birçok yönüyle olduğu gibi emri bil ma'ruf nehyi eni'l münkeri tebliğ etmiş ve öğretim açısından insanlara rol model olabilecek bir profil haline gelmiştir. Hz. Nuh, yukarıda çeşitli müfessirlerin belirttiği gibi, kavminin yanlış tutum ve davranışlarını, kavminin tebliğ vazifesi gereği Allah'ın kendisine tevdi edilen nübüvvet görevi doğrultusunda yerine getirmiştir.¹³ Böylece Nuh peygamber dönemin sosyolojik yapısındaki mevcut realitenin gereği olarak ortaya çıkan travmatik olay ve olgular içerisindeki şirkin ve zulmün etkisinde 950 sene boyunca halkına karşı göstermiş olduğu sabırla, sorun teşkil eden durumlara karşı Allah'ın kendisine yapıcı denilebilecek örnek vasıflarıyla bütün olup biten vakıalara karşı rabbinin gücü kudreti ve kendisindeki güzel vasıflar nedeniyle öğretim açısından insanlara rol model olabilecek bir profil haline gelmiştir.

1.2. Hz. İBRAHİM (A.S.)

*“Sana ey Muhammed! İndirdiğimiz Kur'an'da İbrahim'i de (o müşriklere babasının kıssasını) anlat, çünkü o doğru bir peygamberdir.”*¹⁴ Onlara bu kitapta İbrahim'i onun herbirini de hatırla. Zira İbrahim, özü sözü bir olan dürüst bir peygamberdi.¹⁵ Başka tefsirde de: *“Kur'an'da İbrahim (a.s.)'ı da an. Muhakkak ki İbrahim özüyle sözüyle dürüst bir peygamberdi.”* (Meryem, 19/41) sözü, daha önceden Allah Teâla'nın: *“(Kur'an'da Meryem'i de zikret.”* Söylemine isnat edilmiştir. Ey Muhammed! O siddik, Allah Teâla'nın dostu, Peygamberin atası İbrahim (a.s.)'ı da zikret ve sana gönderilen Kur'an'da insanlara onun mesajlarını ilet. Çünkü o siddiklardandı.”¹⁶

Hz. İbrahim aleyhisselam kendisinden sonra gönderilen peygamberlerin atası olarak kabul edilir. Hz. Muhammed'in soyu, Hz. İbrahim soyundan gelmektedir. O, peygamber olarak gönderildikten sonra çeşitli sıkıntılarla imtihan edilmiştir. Hz. İbrahim (a.s.)'ın imanı, sarsılmayan, değişikliğe uğramayan, ölüm korkusunun ve zayıflığın nüfuz edemediği, devrilmeyen bir dağ misalidir. Çünkü oğlu İsmail'i boğazlamakla

¹² et-Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir b. Yezid b. Kesir b. Haleb el-Amalî et-Taberî el-Bağdadi (ö. 310/923). *Cami'l-Beyan fi Te'vil-i Kur'an (Taberi Tefsir)*. Kahire: er-Risale yayınları, 1420. XI, 500.

¹³ Ebus-Su'ud, Muhammed bin el-İmadî, Muhammed bin Muhammed bin Mustafa (ö. 986). *İrşadü'l-Akli's-Selîm İ'la Mezaye'l Kur'ani'l-Kerim (Tefsir-i Ebis-Su'ud)*. Beyrut: Daru'l-İhya et-Turasu'l-Arabî, Tsz. III, 236.

¹⁴ Meryem, 19/41.

¹⁵ Celaleddin Muhammed bin Ahmed el-Mahalî (ö. 864) ve Celaleddin Abdurrahman bin Ebubekir el-Suyuti (ö. 911). *Tefsirul-Celaleyn*. Kahire: Hadid yayınları, Tsz. I, 400.

¹⁶ Vehbe b. Mustafa ez-Zuhaylî (ö. 2015). *et-Tefsiru'l-Münir fi'l-'Akîdeti ve's-Şer'i'ati ve'l-Menhec*. Şam: el-Fitr el-Muassır yayınları, 1418. XVI, 101.

emredildiğinde bu mihnet ve sıkıntı daha da arttı. Fakat İbrahim (a.s.) bütün bunlara rağmen Allah Teâla'ya kullukta, itaatte ve O'nun emirlerine sadakatiyle örnek bir insandı. Bu yüzden Allah'ın kendisinden sonra gelen peygamberlere örnek olarak göndermiştir.

Nitekim Allah Teâla, İbrahim (a.s.)'ın kendi başına bir "ümme" olduğunu şu şekilde tarif etmektedir: **"İbrahim şüphesiz Allah Teala'ya itaat eden ve O'na meyleden tek başına bir ümmetti. Şirk koşanlardan da olmamıştır."** (Nahl, 16/120) Gerçekten İbrahim hakka yönelen... Bu ayetin tefsiri: "Muhakkak ki İbrahim (a.s.) yalnız başına bir ümmetti. Allah'a inanan, batıla meyletmeyen Hanif dini çizgisindeydi. Şirk koşanlardan olmadı. Bir mü'min dünyaya bedeldir misalinde olduğu gibi, Hz. İbrahim örnek müminlerdendi."¹⁷ Buyurarak İbrahim aleyhi selamın rol model bir birey olmanın muazzam örneğiyle bizlere ayetlerle ifade edilmiştir.

İbn Abbas'a göre; Hz. İbrahim'in huzurunda bir ümmet olmak, büyük bir cemaatin huzurunda ümmet olmaktan daha iyiydi. Hz. İbrahim'e "ümme" denmesinin nedeni, onun Hanif ümmetinin içinde olması ve hemen hemen bütün zor olan birçok kemâlatı kendisinde toplamasındandır. Nitekim şair: "Bütün dünyayı tek bir kemalatta toplamak Allah'a zor olmadı." der. Hz. İbrahim, müminlerin önderidir, tevhid delillerini ve bayrağını ilk diken, şirk bayraklarını ilk yıkan odur. Hz. İbrahim karısı Sara'ya: "Bugün yeryüzünde benden ve senden başka inanan yoktur." demiştir. (Buhari)

Lügat kitaplarında "ümme" kavramının kelime anlamı, hakikat çizgisi üzerinde olup, diğer dinlere karşıt anlamlarından biri olarak gösterilmektedir. Fakat ayetin lâfzî anlamından hareketle bu kelime mecazî anlamda kullanılmıştır. Neredeyse Hz. İbrahim, o asırda yaşayan herkesi içine alan bir insandır. Çünkü küfür "yok" gibidir. Yani kâfirler de vardı ama kâfir oldukları için görmezden gelindi. Kimi âlimlere göre buradaki ümmet kelimesi, kendisine sığınan ve başkalarının yöneldiği kimse anlamına gelir. Yani ozaman insanlar ona yöneldi; onu lider olarak görüyorlardı. Çünkü insanlar ondan istifade etmek ve güzel suretini takip etmek için her taraftan ona doğru koşuyorlardı. Önceki ayetlerde müşriklerin şirk, nübüvete saldırma, Allah'ın helal kıldığını haram kılma gibi davranışlarından sonra Hz. İbrahim'in sözü, hak dinin İslam olduğunu ilan etmişti.

¹⁷ Toptaş, *Kur'an-ı Kerim Şifa Tefsiri*. IV, 400; Mukatil bin Süleyman (ö.150). *et-Tefsîrü'l-Kebîr, Tefsîru Muqâtil b. Süleymân Tercümesi*, Tercüme eden: M. Beşir Eryarsoy. İstanbul: İşaret yayınları, 2006. I, 1113.

Nitekim bunun böyle olduğuna hiç şüphe yoktu. Bu Kureyş'in "Biz İbrahim'in dini üzerindeyiz." iddialarının yalan olduğunu ortaya koymaktadır. "Kaniten lillah" ifadesi: "Allah'a itaat eden, daima O'nun emriyle meşgul olan" demektir. "Hanifen" kelimesi, "Bütün batıl dinleri terk edip asla sökülemeyecek hak dine meyletti." anlamına gelir. "O müşrik değildir." Yani dinî ve fer'î meselelerde Allah'a ortak koşanlar gibi fiiliyatlarda bulunmazdı ve onlardan da değildi.¹⁸ Bu son cümle, Kureyş müşriklerinin; "**Biz atamız İbrahim'in dinine uyduk.**"¹⁹ iddiasını reddetmektedir. Nitekim buna benzer bir başka ayette: "**İbrahim ne Yahudi ne de Hristiyandı. Ancak Müslümandı ve bütün batıl dinlerden kaçındı ve hak dine sarıldı o, Allah'a şirk koşanlardan da değildi.**"²⁰ Allah Teâla, Hz. İbrahim aleyhisselam'ı beri kılmak için buyurdu ki: "Şüphesiz, İbrahim ne Yahudi idi ne de Nasrani idi. Lakin o, bütün dinlerden hak olan dine dönük (Hanif) idi, müslim, müvahhid idi. Müşriklerden de olmamıştı."²¹

Bir başka ayette Hz. İbrahim, bize örnek olmak ve Rabbinden tövbe etmesini istemek için Rabbine olan itaat ve tevbesini şöyle bildirmiştir: "**Rabbimiz, ikimizi sana teslim olmuş (Müslümanlar) kıl ve soyumuzdan sana teslim olmuş (Müslüman) bir ümmet (ver). Bize ibadet yöntemlerini (yer veya ilkelerini) göster ve tevbemizi kabul et. Şüphesiz sen tevbeleri kabul eden ve esirgeyensin.**"²² Ayet-i Kerime'de geçen "menâsik" (tekil mensek) sözcüğünün kökünden gelen "nüsük" kelimesi, "dini buyrukları yerine getirme" manasındadır. Bundan ortaya çıkan "mensek" sözcüğü, "ibadet yapılan yer" veya "ibadetlerin yapılma şekli ve yöntemi" anlamına gelmekte olup, ayetin ihtiva ettiği manada, bu kelimenin özellikle hac ibadet ve adabları ile hac ibadet yerlerini ifade ettiği anlaşılmaktadır.²³

Bir başka ayette: "**İşinde doğru sözlü olarak Allah'a teslim olan ve İbrahim**

¹⁸ Ali Arslan, *Büyük Kur'an Tefsiri (Hulasatü't-Tefasir)*. İstanbul: Arslan Yayınları, 1987. IX, 551-556; Seyyid Kutub İbrahim Hüseyin el-Şerbî (ö. 1385). *F i Zıllı'l Kur'an*. Kahire: el-Şuruk yayınları, 1412. IV, 2310.

¹⁹ Yusuf, 12/38.

²⁰ Al-i İmran, 3/67.

²¹ Celaleddin Muhammed bin Ahmed el-Mahallî (ö. 864) ve Celaleddin Abdurrahman bin Ebubekir el-Suyutî (ö.911). *Tefsiru'l-Celaleyn*. Kahire: Hadid yayınları, Tsz. I,75; Ebu'l-Fida İsmail İmadu'd-Din bin Kesir el-Dimeşki el-Kureyşî (ö. 1373). *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri Tercümesi*, Tercüme eden: Bekirliğa, Bedrettin Çetiner. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1984 m/1404 h. IV, 1278.

²² Bakara, 2/128.

²³ Râgıb el-İsfahânî. el-Müfredât, "nsk" md.; Ebu Cafer Muhammed b. Cerir b. Yezid b. Kesir b. Haleb el-Amali et-Taberî, *Cami'l-Beyan fi Te'vil-i Kur'an (Taberi Tefsir)* er-Risale yayınları, 1420, III, 75; Derveze, *et-Tefsiru'l Hadis*, I, 96.

(a.s.)'ın Allah Teâla'yı tanıyan dinine uyan kişiden din konusunda henüz iyi kim vardır? Allah Teâla İbrahim (a.s.)'ı dost edindi."²⁴ Salih işlerde bulunarak yüzünü Allah'a teslim eden muvahhid bir şekilde yönünü tertemiz Allah'a ve Allah'ın dinine çevirmiş, Allah'a taatte bulunarak tevazu ile O'na yönelmiş ve Hanif olarak İbrahim'in milletine uymuştur. Bu manada millet-i İbrahim, millet-i Muhammed'i kapsar. Çünkü kim Muhammed'in milletinde karar kılsa İbrahim'in milletine tabi olmuş olur. Ve hiçbir puta tapmayan İbrahim'e tabi olan kişiden din konusunda daha iyi kim olabilir?²⁵

Saklayan, hayırda bulunan ve bunu sadece Allah Teâla'nın rızasını gözetenden daha hayırlı kim olabilir? "Putların hiçbirine tapmayan ve İbrahim'in dinine uyandan daha güzeli kim vardır?" Yani yok demektir. **"Ve Allah, İbrahim'i dost edindi."** demektir. Allah (c.c.) İbrahim'i neden dost edindi? İbn Kesir, **"İbrahim (a.s.) ateşe atıldığı zaman, Allah (c.c.) ateşe emretti ve ateş gül bahçesine dönüştüğünü"** (Enbiya, 21/69) Haber veren âyetin tefsirinde, (Hadisi zayıf olmasına rağmen orada rivayet edilmiş haberle ilgili olduğu ve itikada zarar vermediği için kabul edilmiştir.) hadis-i şerifte diyor ki: "Havada ateşe düşecekken, Cebrail gelerek bende ne istersen iste dedi. İbrahim de dedi ki: "Ben Rabbim'e tevekkül ederim sana değil deyip Allah Teâla da İbrahim'in atılacağı ateşi gül bahçesine çevirdi." diyerek Allah'ın gücünün karşısında hiçbir gücün galip gelemeyeceğini O'nun sonsuz kudretinin her zaman galip ve üstün olduğunu bize hatırlatmaktadır. Dostluk buradan gelir. Yani Allah'tan başka yardım edecek kimseyi tanımamak, O'ndan başka kimseden yardım istememektir. Bunu yapıyoruz derken; Rabbimiz, sadece sana kullukta bulunur ve sadece senden himmet bekleriz. Ne Cebrail'den, ne de bugün bir efendiden, bir otoriteden, bir kurtarıcıdan değil, Allah'a olan bağlılığımızı en güzel şekilde Fatiha Suresinde buyurduğu gibi: **"Yalnız sana kulluk eder ve yalnız senden yardım isteriz."**²⁶ şeklinde söyleyerek dile getiriyoruz. Bir de, "Oğlum filancanın yanına git, yardım eli uzatsınlar her ihtimale karşı." diyenler var. Bu, Yaradan ya görür ya da görmediği anlamına gelir hafazallah! Allah Teâla'nın İbrahim'i "halil" olarak ifade etmesi "habib" manasında kullanmıştır. Lakin Allah Teâla İbrahim'in

²⁴ Nisa, 4/125.

²⁵ Vahidi, Hasan bin Muhammed bin Hüseyin el-Kummi en-Nisaburi (ö. 850). *el-Veciz fi Tefsiri'l Kitabı'l Aziz (Garibu'l Kur'an ve Gaibu'l Kur'an)*, Tahkik eden: Şeyh Zekeriya Amirat. Beyrut: el-Kutub el-İlmiye, 1416. II, 495.

²⁶ Fatiha, 1/5.

putlarla olan mücadelesi kavmiyle hakikat noktasındaki tartışma ve mücadelesiyle İbrahim'i sevmiştir. Allah Teâla İbrahim'e halil nitelemesini İbrahim'in oğlunu boğazlamak istemesinden önce benimsemişti. Melaikeler İbrahim (a.s.)'a Allah'ın, evladını kesmesinin emrini bildirdikten ve İbrahim'in de Allah'ın bu emrini yerine getirdiğini gördükten sonra demişlerdi ki:

-Eğer Allah bir kulunu halil edinmiş olsaydı, muhakkak İbrahim'i edinirdi. Lakin onlar, Allah Teâla'nın İbrahim'i dost edindiği bilgisine sahip değillerdi. Peygamber Efendimiz de, sahabelerini kast edip şu şekilde buyurmuştu:

-Sizin bu arkadaşınız, Allah Teâla'nın habibidir.

Münâfiklar Yahudilere şöyle dediler:

Muhammed'e bakar mısınız? O Allah'ın habib'i demekle büyük bir suç işlemiştir.

Bunun üzerine Allah Teâla, İbrahim'in Allah'ın halili olduğu ile ilgili ayeti inzal etti. Elbette İbrahim de Muhammed gibi O'nun bir kuldur. İbrahim ateşe atılmak istenince Allah Teâla, onu halil edindi ve bütün her yeri serinletti.²⁷

Esbaba tevessül edeceğiz lakin Yaradanın iradesi gücü olmadan da hiçbir şeyin gerçekleşmeyeceğinin hakikatini ve gerçeğini de göz ardı etmeyeceğimizin bilincinde ve farkındalığında olmamız gerektiğini de unutmamamız lazım. Yani yapılması gerekeni aslında kul yapması gerekir. Bunu filanca zat yaparken şunu bilmesi gerekir. Rabbim yardımını gönderiyor ama filancanın eliyle. Hani vaktiyle biri, "her şey Allah'tandır." demiş, sonra her şey Allah'tandır deyince bir gün kâfirin birisi gelip kendisine tokat atmış. Bu da Allah Teâla'dan diyerek, onu vuran kişi:

O da Allah tarafındandır neden kızılıyorsun bana? diyerek, bu defa diğeri öfkeyle bakmaya başlamış.

- Peki neden bakılıyorsun? Madem Allah'tan olduğuna inanılıyorsun." Biliyorum ama Allah Teâla'nın kullanmış olduğu kirli elin kimlerin eli olduğuna bakmak istedim."

---

²⁷ Mukatil bin Süleyman (ö. 150). *et-Tefsîrû'l-kebîr. Tefsîru Mukâtil b. SüleymânTercümesi*, Çev. M. Beşir Eryarsoy. İstanbul: İşaret yayınları, 2006. I, 420; Ebü'l-Berekât Abdullah bin Ahmet bin Mahmud Hafıziddin en-Neseî (ö. 710/1310). *Medarikü't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil (Tefsîrun- Neseî)*, Arş. Yusuf Ali Bedevi, Muhyiddin Misto. Beyrut: Daru'l-Kelam et-Tayyib, 1419. I, 399.

demmişti. Her şey Allah'tandır. Ama bir işi yaparken, kendi kanununa göre bir şeyi başka bir şeye sebep kılmaktır. Zira ateş yanıyor, ama ona yanma yeteneği verildi. Bununla evimizi ısıtıyor ve yemeğimizi pişiriyoruz. Bu, ateşin kendisinden değil, Allah'ın ona verdiği özelliğidir.”²⁸

“İbrahim (a.s.) babası Azer'e dedi ki, putları ilah olarak mı kabul ediyorsun? Bakıyorum ki sen ve sana tabi olanları bariz bir sapkınlık içinde görüyorum.”²⁹

Konuyla ilgili olarak bazı müfessirler şöyle açıklık getirmiştir: “Ey Muhammed! Ümmetine İbrahim (a.s.)’ın kıssasını izahta bulun. Zira bu izahatın, onların sesini kıştıracağıdır. Bir zamanlar İbrahim (a.s.), putperest olan babası Azer’e: Putlara tapıyorsun deyip bu davranışından ötürü onu garipseyerek, putlara tapmanın sakıncalı birşey olduğunu söylemiş ardında: Açıkçası, sen ve sana bu husuta uyan ‘Kavmini şüphesiz bir dalalet içinde görüyorum.’ demişti. Hakikat noktasında, söz konusu Allah ve Allah’ın rızası ise, Hz. İbrahim, hiçbir şekilde tereddüt etmeden gereğini yerine getirerek inananlara müthiş bir örnek teşkil ederek mevzu, Allah Teâla ve O’nun rızası olunca babası dahi olsa hakikatten asla dönülmemesi gerektiğini göstermiştir.

“Tareh” kelimesi gibi, "Azer" kelimesi de İbrahim'in babasının adı olabilir, başka bir deyişle İbrahim'in babasının iki adı olabilir, Azer ve Tareh, Azer onun lakabı ve Tareh onun adı olabilir. Aslında İsrail ve Yakup aynı peygamber için iki farklı isimdir. Şüphesiz, putperestliğin de küfür olduğunu söylememiz gerekir. Azer'in küfrün içinde olduğu bu ayetten anlaşılrsa da bu, Peygamberimizin soyundan geldiği için onun kusurlarına atfedilemez. Peygamberimiz (a.s.)’ın: "Ben her zaman temiz bir nefisten temiz bir rahme nakledildim." sözünün amacı: "Kimse benim kanımdan zina ile doğmaz." Ayrıca cahiliye döneminde nikâh, dönemin şartlarında geçerlidir. Hatta bir başka hadiste, Peygamber (a.s.) "Ben zinadan değil, evlilikten doğdum.”³⁰ buyurdu. Burada kastedilen şudur: İbrahim (a.s.), tapma konusunda babasına nasihatte bulunmuş, onu bundan men etmiş fakat o, bunlara tapınmayı terk etmemiştir. Onlar şaşkın olup hangi yola gireceklerini bilmiyorlardı. Bilgisizlik ve sapıklık içindeydiler.

²⁸ Toptaş, *Kur’an-ı Kerim Şifa Tefsiri*, II, 325-327.

²⁹ En’am, 6/74.

³⁰ İsmail Hakkı Bursevî (ö. 1137/1725). *Ruhu’l Beyan fi Tefsiri’l Kur’an*, İstanbul: Damla yayınevi, 2012. III, 45; İbn-i Kesir, Hadislerle *kur’an’ı Kerim Tercümesi*, VI, 2707.

Başka bir tefsir kaynağında da: “İbrahim, babası Azer’e demişti ki: Sen putları Tanrı mı ediniyorsun? Doğrusu ben seni ve kavmini açık bir sapıklık içinde görüyorum.”³¹ “İbrahim peygamberin babasının adı olan Azer kelimesinin kökeni yalnızca Kur’an’ı Kerim’in bu ayetindedir ve bu kişinin gerçek adının tartışmalı olup bu konuda çeşitli farklı görüşler söz konusudur. Azer isminin manası: “İyi iş yapan, güçlü adam” anlamına gelen İbranice âzûr sözcüğünün arapçaya çevrildiği veya İbranice elizer’in yanlış bir biçimde kullanılması sonucu olduğu gibi fikirler ve farklı görüşler ileri sürülmüştür. Azer’in hayatı hakkında çok az şey bilinmekle beraber Ahd-i Atik, Nahor’un putperest oğlu olduğunu ve 205 yaşında Harran’da öldüğünü söylüyor.”³²

İbrahim, babası Azer’e dedi ki: “Putları tanrı olarak kabul ediyor musunuz? Doğrusu sizin ve kavminizin açıkça hatalar yaptığınızı görüyorum.” Azer, İbrahim’in babasıdır. Lakin Azer İbrahim’in babasının taptığı putun adı olduğu söyleyenler de olmuştur. Bu görüşü öne sürenlere göre bu, puta tapması nedeniyle o putun adıyla kendisine Azer lakabıyla anılmıştır.³³ diyor. Burada Allah, İbrahim’in Allah’ın varlığını ve birliğini ispat etmek için babasına ve çevresindekilere uyguladığı akli ve mantıksal kanıtları bizlere öğretmektedir. **“Hani, İbrahim babası Azer’e demişti.”** (En’am 6/74) Ayette de geçtiği gibi, babasının adı şerhlerde Azer olarak geçmektedir ve babasının putperest olduğu bildirilmektedir. O günün kralı Nemrut’un putunu yapıp meydanın üzerine yerleştiren bir sanatkârdır. Zalim, putperest bir hükümdarın oğlu, putperest olursa o adamın dünya hayatı güzel olur. Yani put yapmaktan zengin, varlıklı olur. Böyle imkânları fazla olan bir ortam içererisinde büyümüş olan İbrahim peygamber, babasının varlıklı ortamı içinde şatafatın ortasında yaşamak varken, Allah, onu peygamberlikle görevlendirip kendisine görevli melek aracılığıyla peygamberliği bildirmiştir.

Her peygamberde olduğu gibi, İbrahim aleyhisselam da çeşitli zorluklarla peygamberlik görevini büyük bir sabır ve kararlılıkla yapmıştır. İbrahim (a.s.) da

³¹ Muhammed İzzet b. Abdilhâdî b. Dervîş (Derveze), (1888-1984). *et-Tefsiru’l Hadis*. Dimeşk: TDV İslam Ansiklopedisi, 1961-1963. III, 261.

³² Tekvin, 11/31-32; Yeşû, 24/2.

³³ Nâsirüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullâh b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî (ö. 685/1286). *Envarü’t-Tenzil ve Esrarü’t-Te’vil Tercümesi*, Tercüme eden: Şadi Eren. İstanbul: Selsebil Yayınları, 2010. I, 737; Zemâhşeri, *el-Keşşaf ‘An Haka’iki Ğavamidi’t-Tenzil ve ‘uyuni’l-Ekavil fi Vucuhi’t-Tevi’vil*, II, 39.

Peygamber Efendimizde olduğu gibi önce ailesinden tebliğ görevini başlatması bildiriliyor. İbrahim (a.s.), ilk önce babasından tebliğ etmeye başlaması gerektiği emredilince, İbrahim (a.s.) der ki: “Putları ilah mı ediniyorsunuz?” Yani İbrahim (a.s) babasına diyor ki, Allah'tan başka ilahlar ediniyorsunuz. Burda, İbrahim (a.s.) ilah demiyor, ilahlar diyor. İbrahim (a.s) dedi ki: “Seni, çevrendekileri ve sana apaçık yanlış şekilde uyanları bir sapıklık içinde görüyorum.” Âlimlerimiz söz konusu ayeti tefsir ederken; bu ayeti ve bazı hadislerde İbrahim (a.s.) gibi bir peygamberin kâfir bir babadan olamayacağını söyleyerek bundan kastedilenin amcası olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bunu söyleyenler de iyi niyetli müfessirlerimizdir. Dolayısıyla onlara göre İbrahim'in babası putperest olamazdı. Ayette “baba” diyor. O zamanlar Arapların amcaya “Baba” deme geleneği vardı. Bu yüzden Allah (c.c.) amcasını babası gibi göstermiş derler. Ancak bu anlam, biraz zorlayarak elde edilmiştir. Böyle anlamak isteyen bir âlim ve mü'min için, “Siz kâfir oldunuz.” diyemeyiz. Zira biraz zorlamayla da olsa böyle yorumlamak mümkündür. Ancak Allah Teâla'nın ayetinde, direk çıkardığımız ve sahabelerin anladığından da anladığımız, bu, İbrahim (a.s.)'ın babası olduğu yönündedir. Yani “eb” kelimesi zaten yüzde doksan dokuz baba anlamında kullanılıyor. Dolayısıyla buradaki müfessirlerimizin, sahabelerimizin ve müntesiplerimizin çoğu, İbrahim (a.s.)'ın babası olduğunu söylemektedir.

Aynı mantıktan hareketle Peygamberimiz (a.s.)'ın anne ve babasının müslüman olduğunu iddia eden âlimler de vardır. Örneğin, Suyuti'nin bu hususta uzun bir yazısı var. Peygamberimizin anne ve babasının hanif olduğunu anlatan bir yazıdır. Ancak yorumlamakta çok zorlanıyordu. Bu konuda bir de Osmanlı âlimlerinden İbn Kemal'in bir makalesi var. Peygamberimizin anne ve babasının da müslüman olduğunu ileri sürer. Ancak ayet ve hadislerle hareket eden âlimlerimizin ekseriyeti buna itiraz etmektedir. Peygamberimizin anne ve babası öldükten sonra ayet ve hadislerden deliller getirerek müslüman olmadıklarını söyleyip bu eyleme itiraz ettiler. Celalettin Suyuti şöyle ifade etmektedir: “Peygamberimiz Allah'a duada bulundu, Allah onları kabirden diriltti ve Peygamberimiz onlara: “Beni peygamber kabul ediyor musunuz? Onlar da kabul ettiler. Bu şekilde Müslüman oldular diyerek onları Müslüman yapmaya çalışmış. Bu konuda bazı müfessirlerimiz her ne kadar iyi niyetli olsalar da gerçekler ne olursa olsun

objektiflikten yana olunması gerektiği kanaatindeyim.

Söz konusu âyette ihtilaflar vardır, fakat biz sahabeye tâbi olanlara ve o yolu takip eden imamlarımıza tâbiyiz. Dediler ki: ayet doğrudan bize “baba” şözcüğünü söylüyor. İbrahim (a.s), babası Azer'e dedi ki: **“Putları mı İlah ediniyorsun ben seni vsana uyanları apaçık bir sapıklık içinde görmekteyim?”** (Em’am, 6/74) Âlimlerimizden birine muhalefet ederken: “Efendim, babanıza biraz hürmet etmelisiniz. Burda İbrahim babasına, babasını azarladığı görülüyor.” diyor. Fakat bu gerçek değil. Kur’an-ı Kerim’de anne ve babalara iyi davranılması gerektiğini, ancak Allah’a ortak koşmak isterlerse onlara uyulmaması gerektiğini bildiren ayet vardır. Çocuğun da babasını uyarması bir görevdir. Özellikle, Peygamber en yakınından başlayacak. Amcası Ebû Tâlib, Ebû Leheb ve Peygamber’e en yakın olan diğer amcaları, amca çocukları ve halaları ile ilgilenmiş olup bizzat onların Müslüman olmaları için büyük çaba harcamışlardır. Müslüman olan oldu. Fakat Ebu Leheb vb. İslamı kabul etmeden helak olanlardan oldu. Ebu Talib gibi içtenlikle müslüman olmak isteyip de olmayanlar da olmuşlardır.”³⁴

Yine Ayet-i Kerime’de Allah: **“Gece üzerini örttüğü zaman bir yıldız gördü ve Rabbim budur dedi. Fakat (yıldız) ortadan kaybolunca, kaybolanları sevmem dedi.”**³⁵ İbrahim aleyhis-selam gece olunca bir yıldız görüyor ve işte bu benim Rabbim. Daha sonra yıldız koybolunca ben kaybolanları, batanları sevmem deyip daha sonra geceleyin parlak müşteri yıldızını görünce “İşte budur benim Rabbim.” demişti. Bir kısım tefsircilere göre, İbrahim aleyhisselam istifham ile ‘Bu mudur, benim Rabbim?’ demişti. Dolayısıyla mana şu şekilde olmuş olur: “Bu benim abbim değildir.” Hz. İbrahim bir süre sonra yıldızın gözden kaybolduğunu veyahut battığını görünce: **“Batıp yok olanları sevmem, benim Rabbim asla değişmez.”** (En’am, 6/76) demiş ve sonra ay’ı görür.³⁶ “Karanlık çökünce bir yıldız göründü ve benim Rabb'im bu dedi. Ama yıldız battığında, batanları sevmiyorum, dedi. Karanlık çöktüğünde, İbrahim gökyüzündeki yıldızı gördü! “cennet” saklanmak demektir. Meselâ “Macnûn”, akli gizli olan kimse demektir. Bu

³⁴ Toptaş, *Kur’an-ı Kerim Şifa Tefsiri*, III, 67-69; Ebu Cafer Muhammed b. Cerir b. Yezid b. Kesir b. Haleb el-Amali et-Taberî (ö. 310/7923). *Cami'l -Beyan fi Te'vil-i Kur'an (Taberi Tefsir)*, Tercüme eden: Hasan Karakaya, Kerim Aytekin. İstanbul: Hisar ayinevi, 1996. III, 512.

³⁵ En’am, 6/76

³⁶ Ebü'l-Leys İmâmü'l-Hüdâ Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm es-Semerkindî (ö. 373/983). *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Kerim (Tefsîru Ebi'l-Leys es-Semerkindî)*. Bağdat: TDV İslam Ansiklopedisi Yayınları, Tsz. 1405-1406, II, 746; en-Nesefî, *Medarikü't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil (Tefsîrun- Neseî)*, I, 516.

yüzden deli olur. “cin”aynı kökten gelir. “gizli şey” anlamına gelir. Deliye “mecnûn” denilmesinin sebebi, aklın kaybolmasındandır. Burada da, “Gece karardığında, yani nur gizlendiğinde, İbrahim, yıldızı görünce “İşte Rabbim budur.” dedi. Zira çevresindeki Babil halkı yıldızlara tapardı. İbrahim (a.s.) tapılan yıldızlarla karşılaştı. Yeryüzündeki putlar, yıldızları temsil eder. Oğlak ve yay gibi heykeller benzer şeylerdir. Ya da taptıkları ama çoğunlukla yıldızlara tapan Nemrut heykelidir. Bu onun için gökten bir örnektir. Çünkü yeryüzeyinde insanın gücü yettiğinde ilâhlığı biraz düşer. Birisi bir ağacın tepesine tırmansa, başkası da bu benim Rabbim dese onun rabbisinin tepesine çıkmış gibi olmaktadır. Rab burada basite alınıp küçümsenmiş olur. Buna karşın yıldızlara ulaşmak mümkün görünmüyor. Nitekim Nemrut da demiş ki yıldızları kast ederek bakın bu ilahımız bize aydınlık saçıyor. Ben isteyince ışık saçıyor istemeyince saçmıyor diyerek insanları kandırıyordu. Sonra, her tarafı aydınlanan ayın doğduğunu görünce: **“Bu benim Rabbimdir” dedi, fakat kaybolunca: “Şüphesiz, eğer Rabbim beni doğru yola iletmezse, gerçekten sapıklardan olurum.”**³⁷ Hz. İbrahim Ayette de ifade buyurduğu gibi rabbinin kendisine bahşetmiş olan akıl mefhumunu kullanarak rabbine giden yolu bulmaya gayret ederek insanoğluna örnek olabilecek müthiş bir tavır içerisine girmiştir. Bir başka Ayet’i Kerime’de de aynı ayeti destekler nitelikte olarak şu şekilde zikredilir: **Sonra güneşin doğduğunu (aydınlandığını görünce): “Bu en büyüktür, dolayısıyla Rabbim budur.” dedi.** (En’am, 6/78)

Fakat ortadan kaybolduğunu görünce kavmine dedi ki: **“Ey kavmim, müşriklere şirk koştüğünüz şeylerden beriyim.”**³⁸ Sizin Allah’a şirk koşup ilâh olarak peşinden gittiklerinizin peşinden gidemem. Çünkü onlar kendiliğinden vucut bulamazlar. Onlar, mevcut halleriyle bir yaratıcıya muhtaçtırlar.³⁹

“Gerçek şu ki bir ben muvahhid olarak yüzümü gökleri ve yeri yaratana çevirdim. Ben müşriklerden değilim.”⁴⁰ Bu Ayet-i Kerime’de şüphesiz ki yüzümü yeri, göğü yaratan rabbime çevirdim müşriklerden değilim diyen İbrahim aleyhiselam aslında

---

³⁷ En’am, 6/77.

³⁸ En’am, 6/78.

³⁹ Beyzâvî, *Envarü’t-Tenzil ve Esrarü’t-Te’vil*, 1, 738; en-Nesefî, *Medarikü’t-Tenzil ve Hakaiku’t-Te’vil (Tefsirun-Nesefî)*, 1, 516.

⁴⁰ En’am, 6/79.

Hanif dini üzerinde olduğunun bir göstergesi olduğunun da mesajını veriyor bize.⁴¹

Halkı onunla tartıştı ve şöyle dedi: **“O beni hak yola koymuşken siz benimle Allah Teâla hakkında mı tartışıyorsunuz? Sizin O'na şirk koştüğünüz kimselerden korkmam, fakat Allah benim hakkımda birşey diler Rabbim ilmiyle her şeyi sarıp sarmalamıştır. Daha da ibret alıp tefekkür etmeyecek misiniz?”**⁴² Bunda anlatılmak istenen: İbrahim (a.s.)’ın kavmi, kendisini şirke davet etmesini hayretle karşılamış olup onlara şöyle demiş: Allah bana hidayet verip bilincimi sağlamlaştırdıktan sonra beni, nasıl olur da O’nun tevhidinden uzaklaştırıp ondan hiçbir tereddüde yer vermeden, basiretimi açıp sağlam bir itikada sahip bir kimsenin, o inancından vazgeçirilmesini düşünürsünüz.⁴³ Yine, uzaklaştırmayı umarak benimle tartışmaya kalkışıyorsunuz? Hâlbuki siz de biliyorsunuz ki, herhangi bir konuda hiçbir şüpheye mahal bırakmadan ben sizin ilah olarak kabul ettiklerinizden korkmam. Çünkü onlar haddi zatlarında ne zarar verebilme güçleri var ne de yararları var. Allah’ın dilediği istisna. Yani Allah, onların cihetinde hoş gitmen, bir durumu bana musibet olarak vermesi, o başka. Allah Teâla’nın bilgisi bütün her şeyi sarıp sarmalamıştır. Burada sanki putlardan dolayı nahoş bir durum zuhur ederse onun ilminin dahilindedir.⁴⁴ **“Ayrıca, hakkında hiçbir kanıt göndermediği bir şeyi Allah Teâla’ya şirk koştuktan korkmazken, sizin Allah'a ortak koşmanızdan nasıl korkabilirim ben? O halde iki taraftan hangisinin güvende olmaya hakkı vardır?”**⁴⁵ Aynı şekilde bir şeyin netlik kazanıp, kesinleştikten sonra, o şey hakkında tekrar delil getirip tartışmak abesle işigaldir. Nasıl ki güneşin doğuşu ve batışını gözleriyle görüp bunun gerçekleştiğiyle ilgili deliller getiririp kanıtlamasına benzer. Böyle birilerine karşı güneşin henüz doğmadığını öne sürerek tartışmanın bir yararı olmayacağı bir gerçektir.⁴⁶

1.3. Hz. MUSA (A.S.)

Hz. Musa'nın adı Kur'an'ı Kerim ve dinler tarihi kitaplarında yaygın olarak yer

⁴¹ en-Nesefî, *Medarikü't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil (Tefsirun- Nesefî)*, I, 517.

⁴² En'am, 6/80.

⁴³ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed bin Ebî Bekr b. Eyyüb ez-Züraî ed-Dımaşkî el-Hanbelî, (İbn Kayyim el-Cevziyye), (ö. 751/1350). *Bedai'u't-Tefsir Tercümesi*. Harun Ögmüş, Ahmet Ağırakça. İstanbul: Polen yayınları, 2011. II, 35.

⁴⁴ Beyzâvî, *Envarü't-Tenzil ve Esrarü't- Te'vil*, I, 739.

⁴⁵ En'am, 6/81.

⁴⁶ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed bin Ebî Bekr bin Eyyüb ez-Züraî ed-Dımaşkî el-Hanbelî, (İbn Kayyim el-Cevziyye), (ö. 751/1350), *Bedai'u't-Tefsir*, Tercüme eden: Harun Ögmüş, Ahmet Ağırakça, İstanbul: Polen Yayınları, 2011. II, 35; en-Nesefî, *Medarikü't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil (Tefsirun Nesefî)*, I, 518; Celaleyn, *Tefsiru'l-Celaleyn*, I, 175.

almaktadır. Dört büyük semavi kitaptan olan Tevrat, Hz. Musa'ya inzal olmuştur. Hz. Davut (a.s.) hariç Hz. İsa (a.s.) peygambere kadar gelen bütün peygamberler, Musa (a.s.)'ın dinini yaymak ve yaşatmakla görevlendirilmiştir. Kur'an-ı Kerim'de 34 surede 136 yerde Hz. Musa'nın ismi zikredilmektedir. Kur'an'da Hz. Musa (a.s.)'ın hayatı ve peygamberlik sürecinde bizlere ışık tutabilecek, rol modeliyle bizleri aydınlatabilecek yönleriyle ilgili birkaç bölüm şöyledir: Doğuştan ve sudan çıkışı, Mısır'ı bırakıp Medyen'de geçen yılları, büyücülerle birlikte Mısır'a dönüşü, Firavun ve ordusuyla mücadelesi ve onları yenilgiye uğratması gibi önemli detayları içinde barındırmaktadır.

Musa (a.s.)'ın babasının adı İmran'dır. (İmran = İmran oğlu Musa'dır). İmran, İbrahim (a.s.)'ın beşinci torunuydu. Kutsal demektir. Musa (a.s.)'ın altıncı dedesi İbrahim (a.s.) peygamberdi. Kur'an, Musa'yı "İhlâsa erdirilmiş" olarak tanımlamış ve adını anmayı gerekli görmüştür. **"Kitapta Musa'yı hatırlayın. Çünkü o, samimiydi. Elçi bir peygamberdi."**⁴⁷ şeklinde buyrulmuştur. Begavi burada: Allah Teâla, peygamber yaptık demesindeki kasıt, Yakup ve İshak olduğunu belirtiyor.⁴⁸

Allah Teâla Kur'an'da bildirdiği gibi, Hz. Musa (a.s.), samimiyeti ve takvası ile ümmetine tebliğ görevini yerine getirmiştir. Bu konuyla ilgili birtakım tefsir kaynaklarında müfessirler şu beyanlarda bulunmuşlardır: "(Ey Muhammed) Kitapta Musa (a.s.)'ı da an." Bu ayetin tefsiri burada, Hz. Musa (a.s.), İsmail (a.s.)'dan önce bahsedilmiştir. Bazıları ise, "Daha önce Musa, Ehl-i kitab'ın kalplerini kazanmak için anılmıştır." derler. Cenab-ı Allah burada on peygamberin isimlerini saymaktadır: Zekeriya, Yahya, İsa, İbrahim, İshak, Yakup, İsmail, Musa, Harun ve İdris. Bu peygamberlerin her biri için özel nitelikler zikredilmiştir. Bununla, onların şanınin büyüklüğüne işaret edilir ve Hz. Muhammed ümmetine, kendilerine uyulması gerektiği öğretilir. Kur'an'da adı geçen tüm peygamberlerin kıssalarının arkasında bu anlam yatmaktadır.

Hz. Musa samimiydi. Allah'ı birlemiş, ibadetini şirkten ve nifaktan kurtarmış, kendini Allah'a adanmış ve Allah'tan başkasını bırakmıştı. Bazı kıraatlerde "muhtesin"

⁴⁷ Meryem, 19/51.

⁴⁸ Ebû Muhammed Muhyis-Sünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ' el-Begavî (ö. 516/1122). *Me'alimu't-Tenzil fi Tefsiri'l Kur'an Begavi Tefsiri*, Tahkik eden: Muhammed Abdullah el-Nimr. Beyrut: Taiba Yayınları, 1417 h. 1996 m. V, 236.

kelimesi “muhlesan” olarak okunmaktadır. Bu, “Allah onu samimi kılmıştır.” demektir. Allah'ın dilediği hükümleri tebliğ etmek için göndermiş olduğu bir Peygamberdir, Nebidir. Onun makamı, peygamberlerin ve diğer insanların çoğundan daha yüksektir. Çünkü “nebi” kelimesi, büyüklük ve yüceltme anlamına gelen “nebet” veya haber veren anlamına gelen “nebe” kelimesinden gelir. Yani Cenâb-ı Hakk'ın tevhid ve şeriatı insanları bilgilendirir.

Savi: **“O, elçi ve Peygamberdi.”** (Meryem, 19/51) diyor. Yani onun peygamberliği ezelde Allah'ın ilminde sabit olmuştur. Yoksa onun peygamberliği insanlara nazaran sonradan gelmiştir.”⁴⁹ Rabb'inin Musa'ya olan rahmetini oku ve an. Diğer müfessirlere göre ise bu cümlenin manası şu şekildedir: Onlara kitaptaki Musa'nın kıssasını ve mesajını oku an. Daha önce bahsettiğimiz gibi o, gerçekten doğru sözlü ve ihlâslı bir kişiydi. Allah'ın elçisi bir peygamberdi. Dolayısıyla ihlâslı manasına gelen muhlesan kelimesi, muhlisan olarak da okunmuştur. Bazıları da iki okuyuş arasında olan farkı şu şekilde izah etmiştir: Muhlasan özel olarak tercih edilmiş manasındadır. Allah Teâla, onu zatına resül ve nebi olması için hususi olarak tercih etmiş, ihtiyar buyurmuş ve tayin etmiştir. Sözcük, muhlisan olarak telefuz edilince de anlam olarak Allah Teâla onu ibadette ve tevhitte samimi kıldığı anlamına gelir.⁵⁰

Allah Teâla göndermiş olduğu peygamberlere ve onlara tabi olup yeryüzünde Allah'ın hüküm ve şeraitini yerleştirmek isteyen kullalarına karşı savaş açıp yeryüzünde fitne ve fesadı yaymak isteyen zalimlere karşı öyle uyarıcı nitelikte bir ifadede bulunuyor: **“Sakın Allah Teâla'yı zalimlerin yaptıklarından bihaber sanma! Allah onları ancak gözlerin dehşetli bir şekilde yerinden fırlayacağı bir güne erteliyor.”** (İbrahim, 14/42) Allah Teâla kendisine şirk koşanların buldukları eylem ve söylemlerin ve İbrahim Aleyhisselam'ın dinine karşı gelmelerinin üzerinde düşünülmesi ve hayret edilecek bir durum olduğunu ifade ettikten sonra, Peygamber (a.s.) Efendimize de aynı zamanda bir tesellidir. Aslında burada şu mesajı veriliyor: İbrahim (a.s.)'in müşriklere karşı sabırda sebat ettiği gibi sen de sabret ve şunu onlara bildir: **Allah'ın size göndereceği azabın ertelemesi, yaptığınız işlere hoşnut olduğundan değil, aksine isyancılara belirli bir süre**

⁴⁹ Arslan, *Büyük Kur'an Tefsiri*, XI, 112-116.

⁵⁰ Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî es-Semerkindî (ö. 333/944). *Te'vilatü'l-Kur'an Tercemesi*, Tercüme eden: İbrahim Tüfekçi, İstanbul: Ensar Yayınları, 2015. IX, 194-195.

*tanınması Allah'ın bir sünnetidir.*⁵¹ (İbrahim, 14/42)

Bir başka Kur'an ayetinde Hz. Musa (a.s.), Allah'ın kendisine bahşettiği ilim ve hikmetle insanlara örnek olma yolunda mühim bir merteye ve makama kavuşmuştur. Nitekim Allah Teâla şöyle buyurmaktadır: **“Musa (a.s.), gençlik çağına varıp olgunlaştığı zaman, kendisine hikmet ve ilim verdik. Biz iyilik edenleri bu şekilde mükâfatlandırırız.”**⁵² Rabia ve Malik'e göre; buluş çağına erişmektir. Bu konuda en kabul görülen açıklama bu denilebilir. Çünkü Allah Teâla: **“Yetimleri evlilik çağına gelinceye kadar deneyin.”** (en-Nisa, 4/6) buyurmaktadır. Bu, olgunlaşmanın ilk dönemidir. Bunun son aşamasıysa otuz dört yaş dönemidir.⁵³ **“Musa (a.s.)'ın annesi, kalbi bomboş sabahladı. Eğer inananlardan olması için kalbini pekiştirmeseydik, neredeyse onu açıklayıverecekti.”**⁵⁴ Râzi bu ayeti şöyle yorumluyor: **“Musa'nın annesi kalbi bomboş sabahladı.”** (Kasas, 28/10) kelamını, İbn Mes'ut, İbn Abbas, el-Hasen, Mücahit, İkrime, Katade, ed-Dehhak, Ebu İmran el-Cevni ve Ebu Ubeyde: Sabahı Musa (a.s.)'dan başka bir şey hatırlamayıp geçirdiğini söylemişlerdir. Yine el-Hasan, İbn İshak ve İbn Zeyt, buyurdular ki: “Cenab-ı Hakk'ın, kendisini denize atmasını emrettiği zaman kendisine vahyedip ona: “Korkma ve üzülme.” dediğini, Musa (a.s.)'ı kendisine iade edeceğini ve onu Allah'ın elçilerinden biri yapacağına söz verdiği vahiyden taraf “kalbi bomboş” sabahı geçirmişti. Şeytan'ın kendisi: “Ey Musa'nın annesi, Firavun'un Musa'yı öldüreceğini beğenmeyip, bizzat kendin onu nehirde boğdun.” Akabinde ona Musa'nın, Firavunun eline düştüğü haberinin ulaşması ve böylece bu musibetin büyüklüğü daha önce Allah Teâla'nın vermiş olduğu sözü ona unutturdu.

Ebu Ubeyde şöyle söyledi: “Musa (a.s.)'ın suda boğulmadığını bildiği için, kalbi kederden boşalmıştır” dedi. El Ahfesh de aynı şeyi söyledi. A'la b. Zeyd de şöyle dedi: “bomboş” buğzetmek demektir, yani nefret etmek anlamında kullanıldığı, öte yandan el-Kisai, her şeyi unuttuğunu ve hiçbir şey hatırlamadığını açıklamıştır. İbnu's-Kasım, Malik'ten: “boş” demek, akli kaybetmek manasındadır. Yani Musa (a.s.), Firavunun eline

⁵¹ Ebu Abdillâh Muhammed bin Ahmed bin Ebi Bekr bin Ferh el-Kurtubî (ö. 671/1273). *el-Cami'li-Ahkami'l-Kur'an Tercümesi*, İstanbul: Buruc Yayınları, 1999, IX, 570.

⁵² el-Kasas, 28/14.

⁵³ el-Kurtubî, *el-Cami'li-Ahkami'l-Kur'an*, XIII, 269; el-Kurtubî, *el-Cami'li-Ahkami'l-Kur'an*, VI, 225; Maverdi, *en-Nuket Ve'l Uyun Tefsiru'l Maverdi*, IV, 240.

⁵⁴ Kasas, 28/10.

düştüğünü duyunca, fazla kaygı ve dehşetten aklını yitirdi. Yüce Allah şöyle buyurur: **“Kalpleri bomboş olacaktır.”** Allah Teâla'nın “Kalplerinin içiyse bomboştur.” Ayetindeki heva kelimesi, madde ve zerreciklerin ele geçirmediği boşluk anlamına gelmektedir. Sonradan bu sözcük, sıfat kabul görülerek, her şeyden kuvveti ve etkisi kalmadığından, “Felancanın kalbi bomboştur.” denimiş ki, bunun ile, küfür ehlinin kalplerinin, kıyamet anında, onları kuşatan şiddetin ve şaşkınlığın boyutundan dolayı, tüm anı ve fikirlerinden; onlara musallat olan ikab ve cezalardan ötürü beklenti ve isteklerinden ve onlardaki mevcut üzüntü ve kederin fazlalığından dolayı da her konuda olan sevinç ve mutluluk veren hazlarından uzak olacaklarını kast edilmiştir.⁵⁵ Katade tefsirinde şöyle dedi: Musa (a.s.) dışında, kalbinde başka bişey yoktu. Eğer inananlardan olması için kalbini sağlam imana bağlanması noktasında yardım etmeseydik neredeyse açığa vuracaktı. Muhammed de şöyle dedi: kalbi bağlamak, sabrı telkin etmek, güçlendirmek manasında kullanılmıştır diyor.⁵⁶ Yani İbrahim Sûresinde (söz konusu ayetin tefsirinde) belirtildiği gibi, bu onların akıllarının yerinde olmadığı ve boş oldukları anlamına gelir. Çünkü kalpler aklın merkezidir. Nitekim Cenâb-ı Hak, **“Kendi kendine muhakeme edecek kalblere.”** (İbrahim, 14/43) diye buyurmaktadır. “boş” manasındaki kelimeyi “korkmuş” şeklinde okuyanların bu açıklamalarını teyit edici şekilde delil teşkil eder. En-Nehas'a göre: Bu yorumların en akla yatanı birinci görüş olduğunu öne sürüyor. Bu fikirde olanlar Allah Teâla'nın kelamına daha çok vakıf olanlardır. Şayet kalbi Musa (a.s.)'ı hatırlaması haricinde her şeyden taraf bomboş ise demek ki vahyi de hatırlamıyordur. Ebu Ubeyde'nin ızdıraptan taraf bomboş şeklindeki ifadesiyse hoş olmayan bir kusurdur. Zira Allah Teâla: **“Eğer insanlardan olması için kalbini pekiştirmeseydik, az daha onu açığa vuracaktı.”** buyuruyor. (Kasas, 28/10)

Yüce Allah; “Sabahı yaptı.” buyruğunun iki açıklaması vardır. Birincisine göre Musa'yı gece suda bırakmış, gündüz kalbi boş sabahı etti. İkinci açıklamaya göre ise; Musa'yı gündüz vakti suda bıraktı. Burada sabahı etti ise olmuş manasında kullanmıştır.

⁵⁵ Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî et-Taberistânî (Fahrüddin er-Râzî), (ö. 606/1210). *Tefsir-i Kebir Mefatihü'l Gayb*, Tercüme eden: Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, C. Sadık Doğru. Ankara: Akçağ Yayınları, 1992. XIV, 32.

⁵⁶ Ebu Abdullah bin Abdullah bin İsa Muhammed el-Merrî, el-İbrî el-Ma'ruf İbn ebi-Zaman el-Malikî (ö.399). *Tefsiru'l- Kur'ani'l Aziz*, Tahkik eden: Ebu Abdullah Hüseyin bin Ukaşe-Muhammed bin Mustafa el-Kinzi. Kahire: Faruk el-Hadise Yayınları, 1423 h. 2002 m. III, 318.

Şairin şu dizesinde olduğu gibi: “Halifeler doğru olanı yaptılar ve gittiler, şimdi Medine de Velid'indir.”

Burada zamir saklı tutulduğu için “nün” de sakindir. Yani bu (kesin demektir) muhaffef'tir. Bu yüzden “lam” harfi “açıklayacağım” buyruğundan önce gelir. Neredeyse durumunu ortaya çıkarmaktır, demek ki; “Açıklanan, ortaya çıkan, görünen” kökünden gelir. İbn Abbas şöyle dedi: Onu suya düşürünce neredeyse “Vay yavrum!” diye ağlayacaktı. es-Suddi de: Bebeği onu emzirmeye ve büyütmeye alındığında neredeyse benim oğlum diyecekti.

Bir de şöyle denir: Musa (a.s.) buluş çağına gelince insanların: Firavun oğlu Musa, dediğini duyunca onun çok ağrına gitti ve bu yüzden kalbi sıkıştı. Neredeyse o benim oğlum diyecekti. Bir başka açıklamaya göre ise “onu” zamiri vahye ait olup şu şekildedir: Musa (a.s.)'ı kendisine geri getireceğimizi kendisine yaptığımız vahyi adeta açıkladı, bu onun takdirindedir. Ancak, ilk açıklama daha güçlüdür.

Kalbi güçlendirmek (rabt) sabır ilhamı demektir. “O mü'minlerden olsun.” demek, Allah'ın, “Onu sana geri vereceğiz.” emrindeki vaadini tasdik edenlerden olacağı anlamına gelir. Yüce Allah burada, “açıklar” dememesi, bu tür sıfat harflerinin bazen deyimlerde çokça eklenmesinden kaynaklanmaktadır. Örneğin; “İpi aldım.” (be harfi çoktur.) denilebilir. Ayrıca “Onun hakkında konuşup açıklama yapacaktı.” anlamına geldiği de söylenmiştir. Annesi kız kardeşine dedi ki: “Git onu izle.” Musa (a.s.)'ın annesi Musa (a.s.)'ın kız kardeşine şöyle dedi: Haberini öğrenmek için onun izinden git. Ablasının adı İmran'ın kızı Meryem'di. Bu şekilde onun adı, es-Suheyli ve es-Sa'lebî'nin belirttiği gibi İsa'nın annesi Meryem'in adı gibidir. el-Maverdi ise ed-Dahhak'tan adının Kelseme olduğunu bildirmektedir. es-Suheyli de Gülsüm demiştir. Bu, ez-Zubeyr bin Bekkar'ın naklettiği bir hadiste bulunmuştur. Dolayısıyla Hz. Muhammed (a.s.), Hz. Hatice'ye (Allah ondan razı olsun) şöyle buyurmuştur: “Allah bana İmran'ın kızı Meryemi, Musa'nın kızkardeşi Gülsüm'ü ve Firavun karısı Asiye'yi seninle cennete göndersin. “Bunu sana Allah mı söyledi?” diye sorduğunda, Peygamber (a.s.): “Evet” cevabını verdi. Bu cevap üzerine Hz. Hatice, yararlı ve müreffeh nesiller için dua etti.”⁵⁷

⁵⁷ Nureddin el-Heysemî, *Mecmau'z-Zevaid*, Baskı sayısı 1, İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2015, IX, 218.

Bir başka müfessir, Kur'an'la ilgili bu ayeti şöyle açıklamaktadır: “*Musa, ergenlik çağına gelip olgunlaştığı zaman, ona bilgelik ve ilim bahsettik. İyilik yapanları bu şekilde ödüllendiririz.*” (Kasas, 28/14) Şöyle ki Musa (a.s.)'ın fiziki ve zihnî olarak olgunlaşınca, kendisine peygamberlik, çok güzel bir şeriat anlayışı ve şeriat bilgisi bahsettik. Musa (a.s.)'ı ve validesinde olduğu gibi, iyilik yapanları da iyiliklerine karşılık olarak mükâfatlandırırız. Râzi, burada, “hüküm” kelimesini nübüvvet değil, hikmet ve ilim anlamında tercihte bulunmuştur.”⁵⁸

Hiz. Musa'nın insani yönlerini vurguladığını görüyoruz. Bu yöntem, ilahi vahiy ile bize ulaşan hikâyelerde yaşayan şahsiyetlerin başlarında meydana gelen olayların insanlığa rol model olmasını kolaylaştırmıştır. Bu beşeri örneklerinde Hiz. Musa'nın korku, öfke ve hatta bazen güvenliğinden endişe duyduğu anlar olduğunu gözlemliyoruz. Bütün bu duygulardan sonra, tüm samimiyeti ve gayreti ile elinden gelenin en iyisini yapan, Rabbine sığınan, imanı geliştirerek rabbine sığınan, yalvararak ve yakararak dua eden bir peygambere şahit oluyoruz. Allah Resulü, Musa'nın insanlar arasında seçkin bir yere sahip olduğunu, iyi kalpli ve mümin bir insan olmasının mükâfatını aldığını söyleyerek imanın ve güzel Ahlâkın önemine dikkat çektiğini görüyoruz.⁵⁹

1.4. Hiz. İSA (A.S.)

Hiz. İsa, babasız Hiz. Meryem'den miras kalmıştır. Daha beşikte iken konuşmaya başlamış, nübüvvetini kanıtlamak için olağanüstü bir şekilde ölüleri diriltmesi, hastaları iyileştirmesi, kendisini öldürmeye teşebbüste bulunan Yahudilerden kendisini kurtararak Allah Teâla tarafından göğe yükseltilmiştir. Hiz. İsa (a.s.), Kur'an'ı Kerim'e göre Hiz. Meryem'in⁶⁰ oğludur. Hiz. İsa (a.s.), Allah Teâla'nın gücünün, azametinin bir işareti olarak, babasız doğdu.⁶¹ Hiz. İsa (a.s.) nübüvvet açısından öbür peygamberlerin

⁵⁸ Ebu Abdillâh Fahrüddin Muhammed bin Ömer bin Hüseyin er-Râzî, et-Taberistanî (ö. 606/12109. *Mefatihul Gayb*, İstanbul, Akçağ Yayınları, 199. XXIV, 232; ez-Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-Münîr fi'l-Akîdeti ve's-Şer'ati ve'l-Menhec*, Şam, el-Fikr el-Muassır yayınları, Şam, 1418.

⁵⁹ el-A'râf, 7/144; el-Kasas 28/14; es-Saffat 37/121-122.

⁶⁰ Meryem" adının "râme-yerîmu"dan mef"al vezninde "istemek, bir yerden ayrılmak" anlamına geldiği ileri sürülmektedir. Kelimenin İbranice'den geçtiği; Hiz. Meryem mâbed hâdimesi olarak adandığı için "el- âbide (ibadet eden kadın)" manasına geldiği belirtilmektedir. “Bu isim aynı eki taşıyan Amram, Bil'am gibi soy ifade eden bir kelime olup, Filistin ile Kuzeybatı Arabistan arasında bulunan bölge ile alakalıdır. (Ebu Abdullâh Muhammed b. Yezid er-Rebei el-Kazvini b. Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, I-XV, Beyrut, ts. 261.

⁶¹ Peygamberler tarihinde iki İmran'dan bahsedilir: Birincisi Hiz. Musa ve Hiz. Harun'un babasıdır. Künyesi; İmran b. Yashur b. Levi b. Ya'kub b. İshak b. İbrahim'dir. Böylece soyu Hiz. İbrahim'e kadar varır. İkincisi ise, Hiz. Meryem'in babası olan İmran'dır. İkisi arasında bin sekiz yüz senelik bir zaman farkı vardır. Aynı şekilde iki İmran'a karşılık onların kızları olan iki Meryem'den söz edilir. Biri Hiz. Musa ve Hiz. Harun'un kız kardeşi, diğeri de Hiz. İsa'nın annesidir.

kendisinden farklı olmamakla beraber, Allah Teâla'nın farklı lütuflarına sahip bir peygamberimizdir. Allah Teâla bir mucize olarak Hz. Yahya'yı, Hz. Zekeriya'ya bahşetti. Hz. Zekeriya'nın eşi, Hz. Meryem'in teyzesidir. Kaynaklarda belirtildiği üzere, Hz. Yahya (a.s.) ve Hz. Meryem teyze çocuklarıdır.⁶² Kur'an-ı Kerim ve hadis kaynaklarında Hz. İsa'nın hangi yılda doğduğundan bahsedilmiyor. Hz. İsa kutsal ruh tarafından desteklenmiş,⁶³ Tevrat'ı ve İncil'i bilen bilge bir insan olup ilâhi nimete kavuşmuştur.⁶⁴ **Salih kimselerdendi.**⁶⁵ **İsrailoğulları'na peygamberlik vazifesiyle gönderilmiş olan Hz. İsa (a.s.),**⁶⁶ bu göreve atanır atanmaz şahsını ve vazifelendirilmiş olduğu peygamberliği, kavmine şöyle duyurdu: **“Ben, benden önce gelen Tevrat'ı tasdik etmek ve size bazı şeyleri helal kılmak için gönderildim. Size Rabbinizden mucize getirdim. O halde Allah'tan korkun ve bana da itaat edin.”**⁶⁷ Bunlar, zahiri ayetlerinin ölüleri diriltmesi, körleri ve alacaları iyileştirmesinin, onların keyifle yaptıklarını onlara anlatması ve diğer mucizelerinin kuvvetli ve cazibeli işaretleridir.⁶⁸

Hz. İsa (a.s.)'ın daveti, kavmi tarafından yok edilip ve neredeyse hiç ilgilenmedikleri Tevrat'ı müdafaa etmeye giriştiler. Yakuboğulları (İsrailoğulları) daha sonra İsa'yı reddetmeye başladılar. Bunun için İsa aleyhissalam onlara, inanmaları için Allah tarafından mucizeler getirdi. **“Ben size Rabbinizden bir mucize getirdim: Size çamurdan kuş yapar, içine üflerim, Allah'ın izniyle kuş olur. Yine Allah'ın izniyle körleri ve hastaları iyileştiririm. Cüzzamlı hastaları iyileştirir ve ölüleri diriltirim. Ben evlerinizde yediklerinizi ve biriktirdiklerinizi size haber vereceğim. Eğer mü'min iseniz bunda sizin için bir ibret vardır.”**⁶⁹ İsa aleyhissalam İsrailoğullarına Allah tarafında

---

Kur'an'da adı geçen "İmran ailesi" ise, Hz. Meryem ve oğlu Hz. İsa'nın oluşturduğu ailedir. İki İmran ailesinin benzerliği iki Meryem'le sınırlı kalmayıp, ayrıca iki Harun'un bulunuşuyla daha ilginç bir şekilde ortaya çıkmaktadır. (**Elmalılı Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'ân Dili**, İstanbul, Azim Yayınevi, 1971, II, 1092; Kâmil Miras, Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi, (IV-XII. ciltler, Kâmil Miras tarafından tercüme edilmiştir.), Ankara, 1975, IX, 166.

⁶² Elmalılı, a.g.e., II, 1092-1094; Miras, a.g.e., IX, 165.

⁶³ Bakara, 2/87.

⁶⁴ Mâide, 5/110.

⁶⁵ En'âm, 6/85.

⁶⁶ Âl-i İmrân, 3/48-49.

⁶⁷ Âl-i İmrân, 3/50.

⁶⁸ Ebü'l-Kâsım Zeynüslâm Abdülkerîm b. Hevâzin b. Abdîmelik el-Kuşeyrî (ö. 465/1072). **Leâ'îfî'l-İşârât (Tefsîru'l-Kuşeyrî)**. Tahkik eden: İbrahim el-Besunî. Kahire: Mısır Genel Kitap Yayınevi, tsz. I, 244.

⁶⁹ Âl-i İmrân, 3/49.

peygamber olarak gönderilerek şöyle dedi: Şüphesiz ki ben size rabbinizin katında bir ayet, doğruluğuna kanıt olabilecek bir mucize ki bu da beni kendisiyle destekleyecek alametleridir. Mucize olarak ifade edilen söz konusu alametler olarak çamurdan kuş yapar ona üfleme suretiyle, Allah Teâla'nın izniyle o hemen kuş olur ve yine Allah'ın izniyle körleri ve cüzzamlı hastaları iyileştiririm. Anadan doğma körleri iyileştirdiğim gibi cüzzam hastalığına yakalananları iyileştirir Allah'ın izni iradesi ve kuvvetiyle ölüleri de diriltirim. Ayrıca evinizde yapıp ettiğiniz fiiliyatları ve biriktiklerinizi de size bildiririm.⁷⁰ Müfessir, bununla ilgili olarak şu şekilde yaklaşımda bulunmuştur: “Allah'ın izniyle kuş olur.” İfadesi, çamurun kuşa dönüştüğüne ve ölülerin İsa'nın maharetiyle diriltildiğine dikkat çekmektedir. Bu, ancak Allah'ın izniyle olabilir. Hadislerdeki rivayetlere göre: Bazen binlerce hasta Hz. İsa'nın yanında iyileşmek için toplanırdı. Gelen gelir, gidemeyenlere o giderdi. Tedavisi dua ile olurdu. Hz. İsa ilah olarak anlaşılmasın diye **“Allah'ın izniyle ölüleri diriltirim.”** Zira Allah'ın izni olmadan diriltilmek, bir insan için mümkün olmayan bir şeydir.

“Eğer inanıyorsanız, yediklerinizi ve biriktirdiklerinizi size haber veririm. Bunda sizin için bir ibret vardır.” (Al-i İmran, 3/49) Bu cümle, mucizelerin ancak imanda başarılı olanlara faydalı olduğunu belirtir. İnanmayanlar için mucizeler sihir gibi kabul edilir.

Musa (a.s.)'ın, şeriatında haram olan, ancak İsa (a.s.)'ın şeriatında mübah olan şeyler donyağı, balık, deve eti ve cumartesi günü çalışmak gibi bazı farklı içtihatlar mevcuttu. Bu ayet, Hz. İsa'nın getirmiş olduğu şeriat, Musa (a.s.)'ın Tevrat'taki sonradan tahrif edilen hükümleri kaldırır nitelitedir. Ancak, **“Hani Meryem oğlu İsa: Ey İsrailoğulları! Ben Allah'ın size, benden önce gelmiş olan Tevrat'ı doğrulayıcı ve benden sonra gelecek, adı Ahmed olan bir peygamberi müjdeleyici olarak gönderilmiş bir peygamberiyim demişti. Ancak o, kendilerine apaçık delillerle gelince: Bu apaçık büyüdür dediler.”** (Saff, 61/6) bu kelam onun sözüyle çelişmez. Çünkü Tevrat'ın özünü tasdik eder. Nitekim Kur'an önceki kitapların özünü teyit ettiği gibidir. Çünkü “nesh”

⁷⁰ Ebü'l-Ferec Zeynüddin Abdurrahmân b. Ahmed b. Abdurrahmân Receb el-Bağdâdî ed-Dımaşkî, İbn Receb el-Hanbelî (ö. 795/1393). *Ravâiu't-Tefsir el-Câmiul-lî Tefsiri'l-İmam İbn Receb el-Hanbelî*. İatanbul: Beka Yayınları, 1440 m, 2019 h. I, 252.

öncekini inkâr etmek ve onu haksız yere suçlamak değildir. Tam tersine çağa göre bir beyanname ve özelleştirmedi. İsa (a.s.) onların inkârlarını ve ısrarlarını görünce: “Allah'a sığınarak bana yardım edecek olanlar kimlerdir!” dedi. Bana Allah rızasını kazanmak şartıyla yardımcı olacak olanlar kimlerdir, meydana çıkıp buradayız desinler.” diyerek havarilerine çağrıda bulundu.

Havari yani yardımcı, kişinin en samimi dostu demektir. Çünkü “havari” kelimesi saf beyaz anlamına gelen “hur” kelimesinden gelmektedir. İsa (a.s.)'ın arkadaşlarına havari isminin verilmesi, onun saf niyetlerinden ve iç âlemlerinden gelmektedir. Bazı rivayetlere göre, hepsi prensti. Düz beyaz giysiler giyerlerdi. İsa (a.s.), bu Yahudi prenselere: “Bana yardım edin!” dedi. Onlar da yardımcı oldular. Başka bir görüş: Havariler şövalyelerdi. Giysilerini beyazlatmak için çaba sarf eden bir gruptu. Bu ismi zanaatlarından almışlardı. “Biz Allah'ın yardımcılarıyız.” Yani Allah'ın gönderdiği dinin elçisi İsa (a.s.)'a yardım ediyoruz. Çünkü Allah'ın yardıma ihtiyacı yoktur. “Biz Allah'a inandık, ey İsa! Kıyamet gününde diğer peygamberler, ümmetleri için şahitlik ettikleri zaman siz de şahit olun ki bizler Allah Teâla'ya teslim olmuş Müslüman kullarıyız!”⁷¹

“Ancak İsa, peygamberlik nimetini verdiğimiz ve babasız yaratarak hem İsrailoğullarına hem de tüm insanlara gücümüzün ibretlik bir delilini verdiğimiz bir kuldur.”⁷² Hz. İsa aleyhisselam, kendisine peygamberlik görevini verdiğimiz diğer kullar gibi bir kuldu, onu İsrailoğullarına bir ibret, toplum içinde diğer vuku bulmuş ve yayılmış misaller gibi ifade etmeye değer, enteresan bir örnek yaptık. Söz konusu ayette İsa aleyhisselamı normal bir kulluktan ziyade ona ilahlık atfetmenin ve rububiyet atfetmenin son derece yanlış bir tutum olduğuna dikkat çekilmektedir. Lakin o, kendisine peygamberlik verip birçok nimetler bahşetmiş olduğumuz, hayret verici niteliklere sahip kıldığımız bir kuldu.⁷³

⁷¹ Arslan, *Büyük Kur'an Tefsiri*, II, 516-517; İbn Acibe el-Hasenî (ö. 1224/1809), *Bahrü'l-Medid fi Tefsiri'l-Kur'ani'l-Mecid Kur'an'ın Tefsiri ve Tasavvufi İşaretleri*, Tercüme eden: Dilaver Selvî, İstanbul: Semerkand Yayınları, 2013, VIII, 727.

⁷² Zuhruf, 43/59.

⁷³ Ebü'l-Abbâs Ahmed bin Muhammed bin Mehdî el-Hasenî eş-Şâzelî, (İbn Acibe el-Haseni), (ö. 1224/1809), *Bahrü'l-*

“O bizim mübarek kulumuzdan başka bir şey değildir.” Yani İsa (a.s.), Allah Teâla'nın kendisine peygamberlik verildiği kuldun başka bir şey değildir. Cenab-ı Hak onu İsrailoğullarına bir örnek kıldı. Yani Cenâb-ı Hakk'ın kudretinin delili olarak onu tipik bir örnek haline getirdik. Çünkü İsa babasız doğdu. Öte yandan Cenâb-ı Hak ona ölüleri diriltmek, doğuştan körleri iyileştirmek, Abras ve diğer tüm hastalıkları iyileştirmek gibi kendi zamanında kimseye vermediği mucizeler verdi. Hâlbuki o gün İsrailoğulları Allah'ın en sevgili ve en hayırlısıydı. Allah katında hiç kimse onların mertebesinde değildi. Başka bir rivayete göre kendisine nimet bahşedilen kuldun maksat, Hz. Muhammed aleyhisselamdır. Lakin birinci görüş daha ağırlık kazanmaktadır.”⁷⁴

1.5. Hz. MUHAMMED (A.S.)

Peygamber Efendimizin en başta gelen vazifeleri, Allah Teâla'nın şeriatını, buyruklarını ve tavsiyelerini insanlara ulaştırmak, bunları sözlü ve uygulamalı olarak açıklamaktır. Peygamber Efendimiz bu görevi harfiyen uygulamaya çalışmış ve ümmetine rol model bir profil olmuştur. Kur'an-ı Kerim'de, Allah Teâla Hz. Muhammed hakkında, tebliğ görevini yerine getirdiği vurgulanmış: **“Bir davetçi ve Allah'ın izniyle parlayan bir kandil”**⁷⁵ benzetmesi yapılarak, Peygamberimiz (a.s.)'in insanlığa örnek olduğunu teyit ederek, insanlığın yolunu aydınlattığını bildirmiştir. Ve aydınlatan bir ışık olarak getirmiş olduğu şeriat ve hakikat meşalesiyle mevcut karanlık ortama âdetâ güneş gibi doğmuştur. Bu hakikati kalbi kararmış, inkâr konusunda inat edip direnenlerden başka kimse inkâr edemez.⁷⁶ Allah Teâla şöyle buyurmuş: **“Muhakkak ki Allah Resulü sizler için, Allah Teâla'ya ve ahiret gününe kavuşmayı uman ve Allah'ı çok zikreden kimse için güzel bir örnek vardır.”**⁷⁷ Bu Ayette de ifade buyurduğu gibi, Muhammed (a.s.)'in kavli ve fiili olarak, ideal örnek olma yönü, insanlar için muazzam bir model niteliğindedir. Dolayısıyla o, topluluklar geldiğinde insanlar tarafında örnek olma babında Resulullah'ı ideal örnek almalarını ondan sabrı, direnişi, sadakati, çalışkanlığı,

Medid fi Tefsiri'l-Kur'ani'l-Mecid Kur'an'ın Tefsiri ve Tasavvufi İşaretleri, Tercüme eden: Dilaver Selvî. İstanbul: Semerkand Yayınları, İstanbul, 2013, VIII, 727.

⁷⁴ el-Kurtubî, *El-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an-il kerim*, XV, 526-527.

⁷⁵ Ahzab, 33/46.

⁷⁶ Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfîî, (ibn Kesîr, ebü'l Fidâ), (ö. 774/1373), *Tefsirü'l-Kur'ani'l-Azîm Tefsiri Tercümesi*, Tercüme eden: Bekir Karlıağa, Bedrettin Çetiner. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1996. XII, 6559.

⁷⁷ Ahzab, 33/21.

Allah Teâla'dan her zaman yardım istemeyi ve kıyamete kadar kendilerine rol model almayı emrettiğini buyurmuştur.⁷⁸ Müminlerin hayatlarının her döneminde onu örnek almaları tavsiye edilir. Onun ahlâkı bize en güzel örnek olduğu için hayatı, halleri, sözleri ve eylemleri bizler için en mükemmel rol model teşkil etmektedir.

Başka bir tefsir kaynağında da şöyle ifade edilir: İnsanlar dünyadaki amaçlarına ulaşmak için kendilerine uygun örnek ve klavuz olabilecek kişiler edinirler, onların yolundan giderek ve tavsiyelerine uymak suretiyle istediklerini elde etmeye çalışmaktadırlar. Allah Teâla'nın sevdiğim dediği kendisine kul, elçi, şahid, müjdecî, davetçi ve nur olarak gördüğü Muhammed (a.s.), Allah'a inanıp O'nun rızasını arayan, ahirette vereceği eşsiz nimetlere kavuşmayı umanlar için emsalsiz bir örnektir. O'nun örneği, sadece Hendek Savaşı'ndaki davranışlarında veyahut bir başka tutumuyla alakalı kesiti değil, müminlerin bütün ictimai hayatının her alanında mevcuttur. Konuyla alakalı olarak kaynaklarda onun yaptığını yapmak ve yolundan gitme gerekliliğinin hükmü vurgulanmış ve üç fikir ortaya konulmuştur: Birincisi model almak farzdır, aksi bir kanıt olmadıkça, yaptığı tüm şeyler uygulanmalıdır. İkincisi aksi kanıt olmadıkça onun örnekligi tavsiye edilir. 3. Birincisi din işlerinde, ikincisi dünya işlerinde doğrudur. Kanaatimizce Peygamberimizin bütün fiil ve sözleri tek bir hükümde toplanamaz. Kur'an'ı Kerim başta olmak kaydıyla diğer kanıt ve karineler dikkate alınmak üzere her fiil, söz farklı değerlendirilerek ve bunların bağlayıcı olup olmadığı belirlenir. Nitekim tefsirciler ve fıkıhçılar da genelde aynı şeyi denemişlerdir.

Hendek Savaşında inananlar, Peygamber (a.s.)'in örneğine uydular, ona biatte bulunarak dünyada mühim bir galibiyet kazandılar ve öbür dünya için de büyük bir mükâfatı hak ettiler.”⁷⁹

Her bireyin kendi hayatında sahip olmak ve deneyimlemek istediği bazı güzel özellikler vardır: Sabır, memnuniyet, cömertlik, alçakgönüllülük, fedakârlık, cesaret. Peygamber (a.s.), “güzel ahlâkı” içinde barındıran bu iyi nitelermeleri, “rol model insan” olarak kusursuz bir şekilde yaşayan kişi olmuştur. Ahlâkı o kadar mükemmeldir ki, Allah Teâla ona hitaben: **“Senin için sonsuz bir mükâfat vardır. Şüphesiz sen büyük bir ahlâk**

⁷⁸ İbn Kesir, Ebü'l Fidâ, *Tefsirü'l-Kur'ani'l-Azim Tercümesi*, XII, 6559.

⁷⁹ el-Kurtubî, *Camî li-Ahkami'l-Kur'an*, XIV, 154.

üzeresin.⁸⁰ buyurmaktadır. Allah Teâla Efendimizin ahlâkı konusunda Ayet-i Kerimede açık bir şekilde ahlâkını överek, sen muhakkak ki muazzam bir üstün ahlâka maliksin, diyerek Efendimizin ahlâki rol modelliğini bize göstermiş oluyor. Ve deniliyor ki: Efendimiz (a.s.), Allah Teâla'nın kendisine: **“Bağışlayıcı ol, iyiliği emret ve cahillerden yüz çevir.”** (Â'raf, 7/199) Kur'an'da, doksan ayet-i kerimede emrettiği konulardan biridir. Hz. Ayşe validemize Efendimizin ahlâkı sorulunca: “Onun ahlâkı Kur'an'dı.” diye buyurmuştur.⁸¹ Müşriklerin yaptıkları eziyet ve işkencelere karşı Efendimizin sabretmesi, bu yolda karşılaştığı sıkıntılara göğüs gerip sabretmesine karşılık kendisine bitmez tükenmez bir ecir ve sevap verileceğini, tıpkı ardı arkası kesilmeyen vergi gibi mükâfatlandırılacağını ve bu mükâfatın da başa kakılacak mükâfat değil, güzel amellerinin karşılığı olan sevabı olup lütuf manasında değildir. Çünkü lütuf başa kakılabilir ama amellerin karşılığı böyle değildir. **“Ahlâkıyla ilgili sen muhakkak ki güzel bir ahlâk üzeresin.”** (Kalem, 68/4) övgüsü önemli bir anlam taşımaktadır. Kavminin bütün eziyet ve işkencelerine karşı sabrının büyüklüğü, müşriklere karşı mücadelesindeki kesintisiz⁸² bir şekilde sürdürmedeki kararlılığı nedeniyle onu Cenabı-ı Allah onun ahlâkını yüceltmektedir ki bu, **“Resulüm sen affı benimse, ma'rufu emret ve cahillerden yüz çevir.”** (A'raf, 7/199) sözüyle emrettiği ahlâk idi.⁸³ Yani habibim sen muhakkak ki yaratılanların içinde ahlâk bakımında en üstün olanısin buyurarak Efendimizin insanlık için ahlâken ne kadar önemeli bir profil olduğunu göstermiş oluyor. Mü'minlerin hayatlarının her safhasında onu örnek almaları emredilmiştir. Onun ahlâkı bize en güzel örnek olduğu için hayatı, halleri, sözleri ve eylemleri bizler için en mükemmel modeldir.

“Seni insanlara rahmet olarak gönderdik.”⁸⁴ İbn-i Abbas konuya biraz daha özele inerek şu şekilde bakmıştır: Allah Teâla, gerek cinlerden olsun gerekse insanlardan

---

⁸⁰ Kalem, 68/3-4

⁸¹ Ebü'l-Berekât Hâfızüddin Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Nesefî (ö. 710/1310), *Medarikü't-Tenzil ve Haka'iku'Te'vil*, İstanbul: Ravza Yayınları, TDV İslam Ansiklopedisi, 1317, III, 2006.

⁸² Ebu Muhammed Abdulaziz bin Abdus-Selam bin Ebi'l Kasım bin Hasan es-Sulamî el-Dimeşkî (ö. 660). *Tefsiru'l Kur'an (İhtisarut-Tefsiru'l-Maverdi)*, Arş. Abdullah bin İbrahim el-Vehbi. Kahire: Daru'l İbn Hazm, 1416 h -1996 m. III, 346.

⁸³ Ebul-Kasım bin Amr bin Ahmed, el-Zemahşerî Carullah, *El-Keşşaf'an Hakaiki Ğavamidi't Tenzil ve'uyuni'l-Ekavil Fi Vucuhi't-Te'vil*, (ö. 538). Beyrut: Daru'l Kitab el-Arabî. 1407. IV, 584; el-Beyzâvî, *Envarü't-Tenzil ve Esrarü't-Te'vil*, IV, 479-480.

⁸⁴ Enbiya, 21/107.

olsun sana kim inanırsa biz seni onlara rahmet olarak göndermişiz denilmektedir.⁸⁵ Cenâb-ı Hak, söz konusu ayetle, Peygamberimizin sadece İslam âlemi için değil, bütün insanlar için evrensel manada fiili ve kavli olarak sunmuş olduğu dini ve ahlâki ilkeler ile dünyayı aydınlatan bir nur, karanlıkları aydınlatan adeta bir güneş gibidir. Ayetin akla ilk gelen anlamına bakılırsa âlemlerden kastedilen, gayrimüslimleri de Müslümanları da içine alan bütün mevcudattır. Gayrimüslime peygamber nasıl rahmet vesilesi olur? Peygamber iki cihan saadetinin vesilesi olarak Allah tarafından gönderilmiştir. Ancak inkâr eden bu saadeti kendi eliyle kendisinden almıştır. Kendini bu konuda mahrum bırakmıştır. Bu da Peygamberimizin kâfirlere rahmet olarak gönderilmesine engel teşkil etmemektedir. Nasıl ki tatlı suyun faydalı olmasına, tembel bir insanın ondan istifade etmemesinin kendisine zarar vermediği mîsali gibi.

Ayetin zahirine bakacak olursak, “Dünyanın gayesi, kâfirler ve Müslümanlar dâhil bütün varlıklardır. Peygamber, kâfirlere nasıl rahmet olabilir? Peygamber, bu dünyada mutluluk veren bir görev ile gönderilmiştir. Ancak kâfir, bu mutluluğu kendi elinden aldı. Bundan yararlanamadı. Bu konudaki ihtiyatından dolayı yüz çevirdi. Bu, Resulullah'ın kendisine rahmet olarak gönderilmiş olmasına zarar vermez. Aslında tatlı çeşmenin faydalı olmasında bir zarar olmadığı gibi, tembelin kullanmamasının da zararı olmadığı gibi.

Melekler “âlemlere” dahil midir? Peygamber'in nübüvvetinin umumiyeti hakkındaki ihtilaftan dolayı bu mesele, bir tartışma konusudur. Bazı kimseler Peygamber kendilerine gönderilmediyse de, “alemiyn” kelimesinin genelliğine dâhil edilirler. Çünkü birçok ilimleri öğrenmişler ve Peygamberin gönderilmesiyle pek çok sır elde etmişlerdir. Bunlar derlenmiştir. Peygambere indirilen kitapta, ilim süsü ile süslenmekten daha büyük bir mutluluk var mıdır? Bazıları “Âlemlerden maksat tüm yaratılandır.” yorumunu yapmıştır. Çünkü dünyaya Allah'tan ve onun sıfatlarından başka her şey denir. “Âlemiyn” kelimesi, akıl sahipleri topluluğu ile birleştirilmiştir. Eşrefi mahlûkat olması sebebiyle bu kelimedede tağlib vardır çünkü akıllılar en şereflidir. Peygamber'in herkese rahmet olması şu noktadan kaynaklanmaktadır: Peygamber, ilahî feyzin imkâna aktığı

---

⁸⁵ Abdullah İbn-i Abbas (ö. 68), Mecid ed-Din Ebu-Tahir Muhammed ibn Yakub el-Firuzabadî (817 h.) *Tenviru'l Mikbas İbn-i Abbas*. Lübnan: Daru'l Kitabu'l İlmiye yayınları, tsz. I, 276.

vasıtaadır. Bu sebeple Allah Resûlü'nün nuru bütün mahlûkatın ilkidir. Zira bir haberde “Cenâb-ı Hakk'ın halk ettiği varlık, Peygamber'inin ruhudur ey Cabir.”⁸⁶ Enbiya Suresinde: “*Ve biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.*” (Enbiya, 21/107) “Ve seni gönderdik.” cümlesi “şüphesiz bunda bir mesaj vardır.” cümlesine atfedilir. Rahmet kelimesi mefulun lieclihtir. “Âlemler için” mecrurdur ve “rahmet” sıfatına mecrur ile bağlanır.⁸⁷

Peygamber Efendimiz her konuda bize örnek oluyor. Çünkü güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildiğini ve onu örnek almamız gerektiğini belirtmiştir. “Ben güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim.”⁸⁸ Bu kelime, manasıyla bize onun hakikatini anlatır. Güzel ahlâkı tamamlamak için gönderilen ve bu konudaki davranışlarıyla bunu ortaya koyan ve insanlığa örnek olan Peygamberimizin hayatının en hayırlısı Hz. Ayşe annemize sorulduğunda, “Sen Kur'an okumadın mı? Evet, okudum, Allah Resulü'nün ahlâkı Kur'an'dı dedim.”⁸⁹ Hz. Aişe'nin verdiği cevaptan, Müslümanların Kur'an ve Sünnet'e uydukları sürece güzel ahlâk ve faziletlere kavuşabilecekleri ve dolayısıyla Peygamber'i tam anlamıyla rol model olarak benimsedikleri zaman gerçek manada islâmı yaşayacakları anlaşılmaktadır. Dolayısıyla dünyada ve ahirette iyi bir konuma gelmek isteyen bir Müslüman, Peygamber'i örnek aldığı takdirde, Kur'an'ı da örnek almış olur.

Yine âlimlerden ibni Hazm: “Ahiret hayrını, güzel bir hayatı ve tüm erdemleri arzulayan kimse, Muhammed (a.s.)'ı örnek alır. Zira Allah Resulü tüm hayırlarda öndedir. Allah onun huyunu övmüş, içindeki faziletleri en güzel şekilde toplamış ve onu tüm kusurlardan uzak tutmudur.”⁹⁰ Peygamberimiz (a.s.) 23 yıla yakın kısa bir süre içerisinde eşi ve benzeri bulunmayan büyük bir inkılabı, muazzam bir devrim niteliğinde görülen bir değişim ve dönüşüme neden olmuştur. Küçük diyebileceğimiz basit meseleler yüzünden bile küçük kızları diri diri yakan müşrik bir toplumdan, “Saadet çağı” olarak nitelendirilen karıncayı bile incitmekten kaçınan, son derece duyarlı ve uygar bir

⁸⁶ Arslan, *Büyük Kur'an Tefsiri*, XI, 432-436.

⁸⁷ Ahmed bin Muhammed el-Hırat (ö. 401/1011), Ebu Bilal. *Mücteba min Müşkili İ'rabi'l Kur'an* Medine: Mecmu'ı Malik Fahd litibaet el-Mushaf el-Şerif yayınları, 1426. II, 738.

⁸⁸ Muvatta, *Husnü'l-Hulk*, 1, No:8, II, 904.

⁸⁹ Müslim, *Salatü'l- Müsafirin*, 18. I ,514; Nesai, *Kıyamü'l-Ley* 2, III, 199.

⁹⁰ Mustafa Çağrı, “*Nebevi Öğretide İdeal Birey, Toplum ve Devlet,*” *Hz. Peygamber'in Hayatından Davranış Modelleri*. Ankara: TDV yayınları, 2000 s.73, 3. baskı

toplumun oluşmasını sağlamıştır. Said bin Cübeyr tefsirinde söz konusu ayeti şöyle tefsir ediyor: Kim Allah Teâla'ya ve Resulüne itaat ederse, dünyada ve ahirette Allah Teala'nın rahmeti onun üzerinedir. Ve kim de Allah'ı ve Resulünü inkâr ederse o, milletlerin azap ettiği şeylerden kurtulur. Ahirette de ateşin azabı ona olacaktır.⁹¹

Güzel ahlâk örneği olarak rolü, peygamberlik görevi verilmeden önceki yaşamına dayanmaktadır. Çünkü kırk yaşına kadar yaşamış, kişiliği ve topluma her yönüyle verdiği güven ile toplumun takdirini ve güvenini kazanmıştır. İlk vahiy kendisine geldiğinde Hz. Hatice onu sakinleştirip teselli etmek amaçlı kullandığı sözler, Efendimizin daha önceki kişiliği ve iyi ahlâkı hakkında büyük ipuçları vermektedir “Vallahi, Allah Teâla seni utandırtmaz. Zira sen akrabaları gözetir, doğruyu konuşursun, yoksullara, ihtiyaç sahiplerine yardım etmek için elinden geleni yaparsın ve kimsenin kazanmadığını kazanırsın. Misafirlere hizmet eder ikramda bulunursun Allah'tan gelen afetlere karşı insanlara yardımcı olursun.”⁹²

Allah Teâla'nın nübüvvet verdiği son peygamber olması, bütün insanlığa örnek olması ve hayatında hiçbir yadırganacak suça karışmamış olması son derece önemlidir. Bu husus, bütün kesimler tarafından kabul ve takdir edilmiş olup, onun ahlâkî güzelliğini görüp kendisini takdir etmişlerdi. Nitekim: “Hz. Peygamber ahlâk bakımından insanların en hayırlısıydı.”⁹³

Peygamberimizin bir diğer özelliği de “güvenilir” olmasıdır. Güvenilir olmak ile inanmak arasında büyük bir ilişki olduğunu Efendimiz şu şekilde ifade etmiştir: “Mü'min, dilinden ve elinden mü'minlerin güvende olduğu kimsedir. Mümin, başkalarının canı ve malıyla güvendiği kimsedir.”⁹⁴

Hız. Peygamber Efendimiz, peygamberlik hayatından önce ve sonra, yani hayatı boyunca güvenilir ve iffetli bir insan olarak tanındı ve insanlar arasında “el-Emin” olarak bilinirdi.⁹⁵ O dönemde insanlar değerli eşyalarını, Hız. Muhammed'e teslim ederlerdi.

---

⁹¹ Ebu Abdullah Hüseyin bin Abdullah bin İsa bin Muhammed el-Merrî (ö.399), *Tefsiru'l Kur'an'il Aziz*, Arş. Ebu Abdullah Hüseyin bin Ukaşe-Muhammed bin Mustafa el-Kenzî, Kahire, Faruk el-Hadisa Yayınları, 1423 h. 2002 m. III, 164.

⁹² Buharî, *Bed'ül-Vahy*, 3, I, 3; Müslim, *İman*, 252, I, 141; Ahmet, 4, 223.

⁹³ Buharî, *İman*, 62, I, 62, I, 65; Ahmed, III, 413, 4,385.

⁹⁴ Müslim, *İman*, 14, I, 65.

⁹⁵ İbn Hişam, I, 336; Sarıçam, s. 10.

Hicret döneminde müşrikler evini kuşattığında bile Hz. Ali'yi emanetleri korumakla görevlendirdi. Peygamberimizin yanında Hz. Ebu Bekir ile birlikte hicret edenlerle birlikte Müslümanlar olduğunu düşündüğümüzde, bu emanetlerin müşriklere ait olduğunu ve Efendimizin öyle bir durumda bile değerli ve yüce bir davranış sergilediğini göstermiştir. Günümüz insanına, düşman dahi olsa, böylesine ulvive değerli bir davranış sergileyen insanlar var mıdır? diye akla gelmiyor değil. Elbette Müslüman olduğunu söyleyip de fakat Müslümanlıkla örtüşmeyen tam tersi davranış ve çabalar içinde olduğunu ve bu davranışlarla insanların güvenini sarsan, onların inanç ritüellerini zedeleyen davranışlar içinde olan kişiler de görebilmekteyiz maalesef.

İslam dininin kısa sürede hızla yayılması ve büyümesinde Peygamber Efendimizin emaneteverdiği itibarın ve doğruluktaki kararlı duruşu çok mühim bir etkisi olmuştur. Şayet Hz. Muhammed, emanet konusunda vermiş olduğu güven ve doğruluktaki temel ahlâki davranışlarındaki özülle sözüyle bütün ahlâki erdemleriyle tutarlılığını ıspatlamamış ve insanlarda olumlu bir kanı bırakmış olmasaydı, belki de insanların İslam'a ısınma ve dâhil olma durumu olmayacaktı. Çünkü insanların sosyal ilişkilerinde karşısındaki kişilerde bekledikleri davranışlardan biri de güven doğruluk ve sadakattir. Bu bakımda Müslümanların güven ve doğruluk konusunda ne kadar mühim ve hassas bir konumda oldukları yadsınamaz bir gerçektir. Nitekim Müslim'in riveyetine göre Rasulallah: "Allah Teâla'ya iman getirdim de ardından da dosdoğru ol."⁹⁶ diye buyuruyor. Allah Teâla da: "**Resulüm! Onlara deki: Biz, seni ancak müjdecî ve uyarıcı olarak gönderdik. De ki: Buna karşı sizden, Rabbine karşı doğru yol tutmayı, dileyen kimseler olmanız dışında herhangi bir ücret istemiyorum.**"⁹⁷ Ve biz seni mü'minlere bir beşaret; kâfirlere ise bir ihtâr olarak gönderdik.⁹⁸ Onlara söyle ki, sizden bu görevime karşılık peygamberliği tebliğ etmeyi tarafınızdan bir karşılık talep etmiyorum fakat dileyen rabbine doğru bir istikamet tutar. Yani Rabbine doğru bir yol tutmak isteyen ibadetini istiyorum. Allah'a yaklaşmak isteyen Allah katında sizi iman ve taate çağırduğım şekilde, fiilleri ecir şeklinde ifade etmiş çünkü yapılmak istenen fiildir. Ondan

⁹⁶ Müslim, İman, 62, I, 65; Ahmed, III, IV, 385.

⁹⁷ Furkan, 25/56-57.

⁹⁸ Ebu suud el-Amadî Muhammed bin Muhammed bin Mustafa (ö.982). *Tefsiru Ebi-Suud, İrsadu'l Akli Selim ila Mizaye'l-Kitabu'l-Kerim*. Beyrut: Daru İhya-i Turasu'l Arabi, Beyrut, VI, 226.

istisna yapmış onlara şevkatini göstermek için faydası onlara olduğu halde sanki peygambere faydası varmış gibi göstermiş, burada istisnanın münkatı olduğu da söylenmiş. Allah'a doğru bir yol tutmak isteyen varsa yapsın.⁹⁹ “bollukta ve darlıkta” Yani varlıkta/yoklukta kolaylıkta/zorlukta her halükârda güçleri yettiğince Allah için infak etmekten geri durmazlar manasında kullanılmış hiçbir sevinç, hüznün, keder onları Rablerini anmaktan ve infaktan alıkoymazlar.¹⁰⁰

Hiz. Muhammed'in mühim özelliklerinden biri de hoşgörölü ve bağışlayıcı olmasıdır. Bu yönü onun başlıca özelliklerinden biriydi. Peygamberimiz insanların kusurlarını örtmek konusunda çok hassastı. Efendimiz kendi kişisel amaçları için kimseyi kırmaz, gücendirmez kusurlarını yüzüne vurmamaya çalışırdı. Ancak Allah'ın emir ve yasaklarına gelince, bunu insanlara anlatmaktan ve onları uyarmaktan da asla çekinmezdi. Bunu yaparken toplumda hata yapan kişi, müsait olduğu zaman onu gücendirmeden, kırmadan uyarmaya çalışırdı. Şu olay buna en güzel örnektir: Bir gün bir bedevi geldi ve mescidin bir köşesinde abdestini bozdu. Orada bulunan sahabeler, bedevi üzerine yürümek istediklerinde, Hiz. Peygamber onlardan onu bırakmalarını istedi. Sonra bedeviyi yanına çağırarak, yapılan davranışın yanlış olduğunu kendisine uygun bir dille ifade etmeye çalışmıştır. Camide abdest bozmanın doğru bir fiil olmadığını ifade etmiş, camilerin Allah'ın anma, namazı eda etme yerleri ve Kur'an-ı okuma mekânları olması dolayısıyla nezih tutulması icap ettiğini, uygun bir lisan ile anlatmaya çalışmıştır. Ardından su kovasıyla ile kirlenmiş alanı temizletti.¹⁰¹ Takvâ ehli mü'minlerin nitelikleri sıralanırken, “Onlar affedicidirler.” Ayette, insanlar anlamına gelen “nas” kelimesinin, inancı ne olursa olsun genel kullanımı, bağışlamanın kapsamı ve tüm insanları kapsayıcı olması gerektiği konusunda bize fikir vermektedir. “*(Takvâ sahibi olanlar, varlıkta ve yoklukta Allah yolunda harcarlar, öfkelerini yenerler (güçleri yettiği halde kendilerine zarar verdiklerinden intikam almazlar) ve insanların kendilerine yaptıkları kötülükleri bağışlarlar. Allah Teâla, iyilik yapanları sever).*”¹⁰² Bir gün İmam Hüseyin bin Ali (r.a.) misafirleri ile sofrada otururken, kölesinin getirdiği bir tas sıcak yemeği, Hazret-i

⁹⁹ Ebu Suud, *Tefsiru Ebi-Suud, İrşadu'l Akli Selim ila Mizaye'l-Kitabu'l-Kerim*, VI, 226.

¹⁰⁰ el-Zemahşeri Carullah, *El-Keşşaf'an Hakaiki Gavamidi't Tenzil ve'uyuni'l-Ekavil Fi Vucuhi't-Te'vil*, III, 287.

¹⁰¹ Buhari, Edeb, 35, VII, 80; Müslim, Taharet, 98, I, 236; Ebu Davud, Taharet, 137, I, 264.

¹⁰² Al-i İmran, 3/134.

Hüseyin'in mübarek başına döktüğü rivayet edilir. Hazret-i Hüseyin öfkeyle kölesine baktı. Köle: “*Öfkelerine galip gelirler.*” (Al-i İmran, 3/134) dedi. Hz. Hüseyin: Gazabı yendim, dedi. Kölesi tekrar: “*İnsanların kusurlarını bağışlarlar.*” (Al-i İmran, 3/134) diyerek, o da: “Affettim.” buyurdular. Devamında köle: “*Allah iyilik edenleri sever.*” diyerek, bunun üzerine peygamber torunu Hüseyin aleyhisselam (r.a.): Seni özgür bıraktım.” buyurdu.¹⁰³

Ayetin tefsirinden de anlaşılacağı gibi İslam dini hoşgörü ve merhamet dinidir. Asr-ı saadet döneminde Müslümanlar, Kur'an'ın emrettiği üzere affedici ve hoşgörülü olmayı her daim önemsemiş insanların güzel ahlaki yönleri dururken gizli hallerinin peşine düşülmemesi¹⁰⁴ gerektiğini öğütler. Günümüz Müslümanlarını düşündüğümüzde, onların ne kadar tahammül ve hoşgörü anlayışına sahip olduklarını bizleri düşündürmektedir açıkçası.

Yine Hz. Muhammed'in getirmiş olduğu ilke ve prensipler yalnızca sevgi ve hoşgörüyle sınırlı kalmamış bilakis hiç kimseye haksızlık etmemeyi ve mü'minlerin sıkıntılarını gidermeyi kendine vazife olarak bilirdi ve bu doğrultuda da hareket ederdi. Nitekim o, olaya şu şekilde bakardı: “Müslüman Müslümanın kardeşidir. Ona zulmetmez, zalime teslim de etmez. Kim, bir kardeşinin ihtiyacını gidermede ona yardımcı olursa, Allah da ihtiyaçlarını gidermede ona yardımcı olur. Kim bir Müslümanın üzüntüsünü giderirse, Allah da kıyamet günü onun üzüntüsünü giderir. Kim de bir Müslümanın ayıbını örterse, Allah da kıyamet gününde onun ayıbını örter.”¹⁰⁵ Efendimiz, yukarıda değindiğimiz gibi insanların birbirine yardım etmesinin ve işbirliği yapmasının ne kadar mühim olduğunu vurgulamaya çalışmıştır. Peygamber (a.s.)'in, amcası Hamza'yı katleden Vahşi'yi affetti, İslam'a davet için gittiği Taif'te birçok hakarete maruz kaldı ve ona rağmen onlara lanet etmedi ve onları affetmeyi başardı. Mekke'nin fethi sırasında yirmi bir yıl kendilerine ve Müslümanlara söven ve her türlü hakaretlerine maruz kaldığı gayrimüslimlere: “Şimdi benden ne bekliyorsunuz?” diye sorduğunda, yaptıklarından utanarak mahçup bir şekilde başlarını eğdiler. Kur'an'da özellikle Hz. Muhammed'in

¹⁰³ Ahmed Davudoğlu, *Kur'an-ı Kerim Meâli Ve Tefsiri Tıbyân Tefsîri*. Konya: Akpınar Yayınları, 1980. I, 266 267.

¹⁰⁴ et-Taberî, *Cami'l-Beyan fi Te'vil-i Kur'an (Taberi Tefsir)*, 1420, XIII, 326.

¹⁰⁵ Ebu Davud, Edeb, 46. 5 (r), 202.

şahsında genel olarak tüm Müslümanlara: “(Ey Peygamber!) *afv yolunu tut, iyiliği emret ve cahillerden yüz çevir.*”¹⁰⁶ buyrulur. Afv, cehd (gayret, zorluk) sözcüğünün zıddıdır. Yani, insanların eylem ve tutumlarından basit ve zahmetsiz olanları tercih et; kimseyle çekişmeye girme, nefislerine zor gelen şeyleri, talep edip isteme yoluna gitme ki tiksiniyor gitmesinler. “*Cahillerden yüz çevir.*” (A’raf, 7/199) Beyinsizlerle onlara benzer biçimde karşılık verip onlarla münakaşaya girip tartışma. Onların yanında oturaklı davranıp, esef edici hareketlerini görmemezlikten gel.¹⁰⁷ Maverdi bu konuda Zemahşeri’yle benzer görüş ileri sürerek: Affedici, iyiliği emredip cahillerden yüz çevir şeklinde konuya açıklık getirmiştir.¹⁰⁸ Mücahid’e göre ise: İnsanların güzel ahlâki yönlerini bırakıp gizli hallerini ortaya çıkarmak için uğraşılmaması gerektiğine vurgu yapılmıştır.¹⁰⁹ Bu ve buna benzer birçok ayet, Hz.Muhammed’in ne kadar bağışlayıcı ve barışçıl bir insan olduğu, her konuda olduğu gibi affedici ve hoşgörülü olma yönüyle de örnekliğinin gereklerini yerine getirmiştir. Söz konusu ayeti başka bir müfessir şöyle yorumlamıştır: Yukarıdaki ayetlerde (özellikle 189. ayetten başlayarak) vahdet inancına vurgu yapılarak, Allah’ın yarattığı varlıklara ilahî nitelikler atfederek bu varlıkları Allah’a ortak koşanlar özellikle Mekkeli müşrikler eleştirilmiş ve uyarılmışlardır. Daha sonra bu ayette ahlâk konusu ele alınmış ve mevcut ilahi monoteist dinlerin üç ana ahlâki kaidesine yer verilmiştir:

1. Anlaşılır ve kolay sözlülük: “Zorluk çıkarmadan verebilen, bir şeyin en yenisi, en safı, en fazlası bağışlanabilir.” manalara gelen, ayette geçen af kelimesi, “Kötülükler yapan, suçlu veya cürüm işleyen bir kimseyi affetmek, yaptırım yapmaktan vazgeçmek.” anlamına gelir. Söz konusu olan ayette geçen af kelimesine ise muhtelif tefsir kaynaklarına göre öncelikli olarak şu anlamlar yüklenmektedir:

a) Sosyal ilişkilerde kolay yollar seçmek, birilerini sıkıntıya sokacak tutum, davranış ve beklentilerden uzak durmaktır.¹¹⁰ Ahlâk kavramının bahsi geçen anlamı, esasen insanları suçlarından ve hatalarından dolayı cezalandırmaktan ziyade onları

¹⁰⁶ A’raf, 7/199.

¹⁰⁷ el-Zemahşeri Carullah, *El-Keşşaf’an Hakaiki Ğavamidi’t Tenzil ve’Uyuni’l-Ekavil Fi Vucuhi’t-Te’vil*, 1407, II, 189.

¹⁰⁸ Ebu’l Hüseyin Ali bin Muhammed bin Muhammed bin Habib el-Basri el-Bağdadî, eş-Şehiru’l Maverdî (ö. 450). *en-Nuket Ve’l Uyun Tefsiru’l Maverdî*, Tahkik eden: Seyyid bin Abdumaksud bin Abdurrahim, Beyrut: Daru’l Kutubu’l İlmiye, Tsz. II, 287.

¹⁰⁹ Ebu’l Haccac Mücahid bin Cabir el-Tabi’î el-Mekkî el-Kureyşî el-Mahzunî (ö. 104), *Tefsiru’l Mücahid* Tahkik eden: Muhammed Abduselam Ebu el-Nil. Kahire: Daru’l Fikri’l İslamiye el-Hadise, 1410 h. 1989 m. I, 349.

¹¹⁰ ez-Zemahşeri, *El-Keşşaf’an Hakaiki Ğavamidi’t Tenzil ve’Uyuni’l-Ekavil Fi Vucuhi’t-Te’vil*. II, 110.

affederek rahatlatmak anlamına geldiğinden, bu anlamda af, nihayetinde kolaylık demektir.

b) İhtiyaçtan fazlasını, gereksinim sahiplerine vermek. Bu manayı tercih edenler, bu ayetin sonraki ayetlerle nesh edildiğini iddia etmekte ve zekâtın farz olduğunu söylemektedir. Ancak bir kısım müfessirler gibi bu ayeti ilk anlamda tefsir eden er-Râzi, ikinci manayı seçsek dahi burada nesih sonucunu çıkarmamıza gerek yoktur. Çünkü zekâtla ilgili ayet, asgari düzeyde maddi fedakârlıkla ilgilidir. Bu ayette zekât yoluyla malın bağışlanması tavsiye edilir.¹¹¹ Kolaylaştırıcı olmak, hoşgörülü olmak, bağışlamak ve onları cezadan kurtarmak gibi mallarla başkalarına yardım etmek de bir fedakârlıktır. Bu nedenle ayette geçen mağfiret sözcüğünün iki anlamda da özveriyi kapsadığını ve bu nedenle Türkçe anlamındaki sertlik, bağışlama ve hoşgörü yerine hem insanlara iyilik yapma hem de yumuşak ve kolay davranmayı içerdiğini düşünmek daha doğru olacaktır. Râzi de ayetin bu bölümünde ilgili ayetlere atıfta bulunmuştur.¹¹² “Kolay düzeni tercih ederek, iktisadi haklarla ilgili her şeyde küçüklükten, eli sıkı olmaktan kurtulmak, güzel ahlâki olarak insanlarla ilişki kurmak, katılık ve sertlikten uzak durmak, işleri kolaylaştırmak, insanları hak dine davet etmek yumuşak bir üslubu gerektirir.”

2. İyiliği emretmek: Türkçede “iyi insan” anlamına gelen urf kelimesi “örf” olarak telaffuz edilir ve “bilmek” anlamına gelen irfan kökünden gelir ve “bilinen ve iyi olarak kabul edilen şey” anlamında kullanılır.” şeklinde açıklamıştır. Dolayısıyla âdet sözcüğü, sırf zorunlu olan hal ve hareketler değil, buna bağlı olarak mendub olan dinî ve dünyevî meselelerdeki her türlü iyiliği yapmamak şartıyla, sağduyu ve umumî vicdanın faydalı bulduğunu ifade eder. Taberi: “Allah Teâla’nın emrettiği veya yapıp yapmamak ile serbest bıraktığı her şey adeti kapsar. Allah Teâla, ayetlerde hususi bir anlam vermemiştir. Gerçek şu ki Allah, elçisini görevlendirmiştir. Hiçbir ayırmagözetmeksizin genel olarak iyiliği emretmekle mükelleftir.”

3. Cahilleri görmezden gelmek: Kutsal kitaplarda geçen “cehalet” kelimesi, cehalet değil, saldırganlık, gaddarlık, adaletsizlik, kibir ve inat gibi kötü alışkanlıkları içeren ahlaki bir karışıklığı ifade eder. Cahilleri görmezden gelmek, onlara yol

¹¹¹ Taberî *Cami'l-Beyan fi Te'vil-i Kur'an (Taberî Tefsir)*, IX, 153-155.

¹¹² Âl-i İmrân, 3/159; Nahl, 16/125.

göstermemek, bozuk inançlarını düzeltmeye çalışmamakla aynı şey değildir, zira bu İslam inancının varlık gayesine ve umumi olarak peygamber göndermenin hikmetine aykırıdır. Dolayısıyla cahili görmezden gelmenin anlamı, insanları hak ve doğruluk çizgisine davet ederken, cahilin kötü ve çirkin davranışlarına, kibirli davranışlarına; iyi ahlâk, iyilikle bağdaşmayan salih davranışlarına aynı şekilde karşılık vermemektir.

Taberî'den nakledilen bir görüşe göre, söz konusu ayet indiğinde Efendimizin yöneltilen bir soruya Cebrail'in şöyle cevap verdiği rivayet edilir: **“Rabbin sana kötülük edene iyilik etmeni, sana vermeyene vermeni, senden ilgi ve bağlarını koparanları, senin onlarla dostluk ve hısımlık kurmanı emrediyor.”** (Fussilet, 41/34) buyurarak Kur'an'ı Kerim'den ayet misal verip konuya açıklık getirerek nasıl bir profil çizmesi gerektiğini emrediyor. Aynı müfessirin belirttiği gibi, Allah Teâla Ayet-i Kerime'de Peygamber (a.s.)'a özelde her ne kadar söylese de temelde Müslümanlara mesaj vermeyi amaçlıyor.¹¹³

1.6. Şehitler

Allah Teâla'nın yolunda savaşırken, O'nun adını yüceltmek için İslam dinini yaymaya çalışırken veya düşmanla savaşırken, din ve milletini, namus ve haysiyetini korurken hayatını kaybeden Müslümanlara şehid denir. Kur'an'ı Kerim, şehitler hakkında şöyle buyurmaktadır: **“Allah yolunda öldürülenlere ölümler demeyin, hayır, onlar diridirler. Fakat siz bunun bilincinde değilsiniz.”**¹¹⁴ “Şehidlerin normal hayatta gördüğümüz fiziki manada ceset ve canlılarda gördüğümüz tarzda olmadığına, onları akılla değil vahiyle anlaşılacağına bir işarettir.¹¹⁵

Bir başka müfessir konuya şu şekilde açıklık getirmiştir: **Allah Teâla'nın uğrunda şehadete erenlere ölü demeyiniz. Belki yaşamaktadırlar fakat siz onların hayatlarının mahiyetini bilmiyorsunuz.** (Bakara, 2/154) Hasan Basri'den rivayet edildiğine göre şehitler Allah katında diridir, rızıkları nefislerine verilir ve bundan onlara ferahlık gelir. Tıpkı firavun oğullarının canlarının sabah akşam ateşe verilmesi gibi,

¹¹³ Hayrettin Karaman, Mustafa Çağrı, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadrettin Gümüş, *Kur'an Yolu*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, II, 508-510; Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Yenidoğan Yayınları, İstanbul, Tsz. IV, 242.

¹¹⁴ Bakara, 2/154.

¹¹⁵ el-Beyzâvî, *Envarü't-Tenzil ve Esrarü't-Te'vil*, I, 218; el-Zemahşeri Carullah, *El-Keşşaf'an Hakaiki Gavamidi't Tenzil ve'Uyuni'l-Ekavil Fî Vucuhi't-Te'vil*, I, 205.

onlara acı ve keder gelmesi gibi.

Söz konusu ayet, Bedir şehidlerine nazil olmuştur. Bunlardan altısı muhacirden, sekizi ensardandı. “Falanca öldü ve dünyanın nimeti ve tadı ondan kayboldu.” dediler. Ancak Cenab-ı Hak onlara “ölü” denilmesini yasakladı. Çünkü onlar, mükâfatı kıyamete kadar sürecek ve hükmen canlı gibidirler.”¹¹⁶ Başka bir tefsir kaynağında ise söz konusu ayeti şöyle açıklamıştır: “Allah Teâla’nın uğrunda can veren, yani şehit olan, amiyane bir ölümle aynı olamaz. Bu nedenle şehitlere “ölü” tabirini kullanmak, yani onların ölüp ortadan kaybolduklarını sanmak yanlış olup lâkin onlar yaşıyorlar ama insan bunun farkına varamaz, yaşadığını hissedemez. Taberi’ye göre: “Zira ölü, ömrü tükenmiş olup, duyularını yitirdiğinden, hiçbir şeye şâhit olamaz ve herhangi bir nimet idrak edemez. Ancak sizlerden biri rızam için öldürülmüşse, benim gözümde diridir. Birçok nimet, bereket ve rızıkla çevrili mutlu bir hayat yaşarlar.” Fahreddin er-Râzi'nin tefsirinde ise şu şekilde geçer: “Benden yardım isteyin sabır ve dua ile dinimi yaşatmak için. Bu itibarla düşmanlarıma karşı malınız ve bedeninizle savaşmak zorundasınız, fakat bunu yaparken canlarınız helak olursa, kendinizi heder ettiğinizi sanmayın! Biliniz ki, sizden ölenler benim nezdimde diridirler.”¹¹⁷

Allah Teâla için savaşmak, kitabımız olan Kur’ani’l-Azim’de şöyle buyrulmaktadır: Allah şeriatı yolunda şehadete ulaşanların ulaşacakları makamın, yüce bir makam olduğunu buyurarak şöyle diyor: “Şehidlerin ruhları, renkleri yeşil olan kuşlara benzer şeklindeki varlıkların arasında olacaklardır. O şehidler için arştan sarkıtılan kandil ve ışıklar mevcuttur. Onların ruhları, cennette istedikleri şekilde gezerler. Sonradan o kandillerin etrafında konaklarlar. Allah onlara: “Bir isteğiniz var mı? diye soracak. Onlar: “Bizim bundan gayrı ne isteğimiz olabilir ki? Cennette istediğimiz gibi gezip dolaşıyoruz.” diyecekler. Allah Teâla bunu üç kez soracak. Onlar, bu soruların tekrar edileceğini görünce Allah’a diyeceklerdir ki: Ey Rabbimiz senin yolunda öldürülmek için tekrar bizi dünyaya gönder.” diyecekler. Allah, cennette hiçbir sıkıntılarının olmadığını görünce onları kendi hallerine bırakacaktır.¹¹⁸ Bir başka hadiste:

¹¹⁶ Davudoğlu, *Kur’an-ı Kerim Meâli Ve Tefsiri Tibyân Tefsiri*, I, 103-104.

¹¹⁷ Ebu Abdullah Muhammed bin Ahmed bin Ebi Bekr bin Farah el-Ensari el-Hazracî Şemseddin el-Kurtubî (ö. 671). *el-Camiu’l Ahkami’l Kur’an, Tefsiru’l Kurtubî*, Tercüme eden: Ahmed el-Berdunî ve İbrahim etfeyeş. Kahire: Daru’l Kitabu’l Mısriye, 1384 h. 1964 m. II, 172.

¹¹⁸ Müslîm, *K. el-İmare*, bab: 121, Hadis No: 1887; Tirmizi, *K. Tefsir el-Kur’an* Sure 3 bab: 19. Hadis No: 3011.

“Allah yolunda şehid olmak, kul hakkı ve borç dışında her şeyi affedicidir.”¹¹⁹ buyuruyor. Efendimiz başka bir hadis-i şerifinde: “Şehid olarak öldürülenlerin hissettiği acı sizin cimciklenirken hissettiği acı kadardır.”¹²⁰ buyuruyor. Bir kişi Peygamber Efendimize geldi: Ya Resulallah insanlardan mertebe olarak en büyük kimdir diye sorunca, Resulallah: Canıyla malıyla Allah rızası için mücadele edendir.¹²¹ diye buyurdu. Yine şehadetin ve cihadın önemine binaen: İyi bilmelisiniz ki Cennet kılıçların gölgesinin altındadır.¹²² **“Her canlı ölümü tadacaktır. Ve şüphe yok size ecirleriniz kıyamet gününde ödenecektir. Artık kim ateşten uzaklaştırılır ve cennete girdirilirse necat bulmuş olur ve dünya hayatı ise bir aldatıcı metadan başka değildir.”**¹²³ buyuruyor. Bu konuda, Efendimiz (a.s.) şöyle buyuruyor:” Kim cehennem azabından uzaklaşıp cennete girmeyi arzuluyorsa, Allah’a ve ahirete iman ederek Allah Teâla’nın huzuruna gitsin ve insanlara kendisine yapılmasını istediği eylem ve söylemlerde bulunsun.”¹²⁴ Ebu Hureyre, Efendimizin söz konusu ayette şunu anlatmak istediğini vurguluyor: Muhakkak ki cennette küçük bir yer bile dünya ve dünya içindeki mevcudattakilerden daha değerli ve kıymetlidir. Nitekim “Kim cehennem ateşinden kendini kurtarıp cennete girerse, muhakkak ki o, kendisini kurtarmıştır. Dünya hayatının dünyadaki faaliyetlerin bir oyalamadan ibarettir.”¹²⁵ Allah Teâla’nın göndermiş olduğu peygamberleri yalanlayıp iftira atan yahudilerin akibeti de tıpkı diğer inkarcılar gibi hüsrarla sonlanacaktır. Bu nedenle ey Muhammed, seni yalanlayıp ve Rabbine iftira atan yahudi ve müşrik güruhun, yaptıkları çirkefliklere üzülme. Ey insanlar ahiret günü herkese yaptıklarının karşılığını tastamam vereceğiz. Kim hayır adına ne yapmışsa onu vereceğiz kim ise şer işlemişse onun da karşılığını muhakkak ki vereceğiz. Kim cehennem azabında kurtulup cennete girerse, gerçek kurtuluşa ermiştir. Dünyanın lezzetleri, ziynet ve süsleri gelip geçicidir. Sizler bu geçici zevke dalarsanız, başınıza felaket musibetler eksik olmaz.¹²⁶ Süleyman

¹¹⁹ Müslim, *K. el-îmare*, bab: 120, Hadis No: 1886; el-Zemahşerî Carullah, *El-Keşşaf’an Hakaiki Ğavamidi’t Tenzil ve’uyuni’l-Ekavil Fi vucuhi’t-te’vil*, I, 447.

¹²⁰ Tirmizî, *K. el-Fedail el-Cihad*, bab: 26, Hadis No: 1668; Nesai, *K. el-Cihad* b. 35, İbn-i Mâce, *K. el-Cihâd*, bab: 16, Hadis No: 2802.

¹²¹ Müslim, *K. el-îmare*, bab: 122, Hadis No: 1888.

¹²² Buhârî, *K. el-Cihâd*, bab: 22, 112, 156; Müslim, *K. el-Cihâd*, bab: 20 Hadis No: 1742.

¹²³ Al-i İmran, 3/185.

¹²⁴ Müslim, *K. El-îmare* bab:49, Hadis No: 1488; Nesai, *K. El-Bey’a*, bab: 25.

¹²⁵ Tirmizî, *K. El-Tefsir el-Kur’an* sure 3, Hadis No: 3013.

¹²⁶ Ebu Cafer Muhammed b. Cerir b. Yezid b. Kesir b. Haleb el-Amalî et-Taberî, *Cami’l -Beyan fi Te’vil-i Kur’an (Taberî Tefsir)*, er-Risale yayınları, 1420, II, 185-186.

bin Mukatil, dünya hayatının aldatmacı bir eşyadan yani hiçbir kıymeti harbiyesi olmayan geçici yarar ve uğraştan gayrı bir şey değildir.¹²⁷ Bazı Mutezile âlimleri ise buradaki ölüm kelimesini “yoldan ayrılmak”, diriliği ise “doğru yolda olmak” şeklinde yorumlamışlar ve ayeti “Allah yolunda ölenleri yoldan çıkmışlar sanmayın.” Aynı şekilde ayetin mecazi bir anlamı olduğu, şehitler hakkında alenen “ölüler” denilmesinin doğru olmadığı ve onların saygıyla anılması gerektiği ileri sürülmüştür. Ancak belirtildiği gibi Râzi ve çoğu müfessir bu ayeti ruhun ölümsüzlüğüne olan bir inançla yorumlamışlardır. Dolayısıyla ölüm olayı özünde ruhun bedenden ayrılmasıdır ve ölen, bedenin kendisidir ruh değil. Ölümsüz ruh, bedeni terk eder. Beden canlı olma özelliğini tümünü yitirir ve zaman içinde, çürümeye yüz tutar. Ruh ise varlığını devam eder. Öldükten sonra iyi insanların ruhları güzel yerlerini alarak bununla mutlu olurlar. Kötü insanların ruhları ise cehennem çukurlarından bir çukurda yerlerini alarak bundan üzüntü duyarlar. Şehitler de, sadece yüksek statülerini görmekle kalmazlar, aynı zamanda Allah'ın nimetlerinden de yararlanırlar.”¹²⁸

Allah Teâlâ bir başka ayetinde, *Allah yolunda öldürülenlerle ilgili olarak, şehadetlerinin kendileri için daha hayırlı ve yararlı olduğunu bildirmektedir.*¹²⁹ Allah Teala, burada mü'minlerin başına gelebilecek afet ve musibetlere işaret ederek onları uyarıyor.¹³⁰ Deniliyor ki Allah, iman edenleri ve kâfirleri birbirinden seçip, inananları arındırıp münafıkları da kahretmek için Bedir'de Müslümanları galip, Uhut'da ise mağlup etmesindeki amaç münafıklarla mü'minleri birbirinden ayırmaktı. Lakin münafıkların dil ile ikrar kalp ile tasdik etmemelerini, mü'minlerin mağlup olmasıyla anlaşılmıştır.¹³¹ Allah Teâlâ, ayetlerde de bildirdiği gibi, mü'minlerin Allah katında daha makbul olduğunu bildirmektedir ve bu, onları arındırmak için bir vesiledir. Hülâsa gün gelir devran döndüğünde, mü'minler lehine yani günahlarında bir arınma ve temizlenme

¹²⁷ Mukatil bin Süleyman (ö. 150), *et-Tefsîrû'l-Kebîr. Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, Tercüme eden: M. Beşir Eryarsoy, İşaret yayınları, İstanbul, 2006, I, 325.

¹²⁸ Et-Taberî, *Cami'l Beyan fi Te'vil-i Kur'an, Taberî Tefsiri*, II, 39-40; İbn Atıyye, *El-Muharreru'l Veciz fi Tefsiru'l Kitabu'l-Aziz*, I, 227; er-Râzî *Tefsir-i Kebir Mefatihü'l Gayb*, IV, 145-146; geniş bilgi için bk. Ateş, I, 264-269.

¹²⁹ Ali İmran, 3/141.

¹³⁰ Mukatil bin Süleyman *et-Tefsîrû'l-Kebîr. Tefsîru Mukâtil b. Süleymân Tercümesi*, I, 302.

¹³¹ et-Taberî, *Cami'l-Beyan fi Te'vil-i Kur'an, Taberî Tefsiri Tercümesi*, II, 371.

dönemi olacaktır.¹³² Yani mü'minlerin günahlarından arınıp temizlenmeleri içindir.¹³³ Aynı şekilde şehitlerle ilgili olarak Al-i İmran Suresinde: **“Allah yolunda öldürülenleri 'ölüler' sanmayın. Hayır, onlar Rableri indinde diridirler ve kendilerine rızık verilirler. Allah Teâla kendi fazlından onlara bahsettikleriyle sevinç ve hoşnutluk içindedirler. Allah onlara lütfundan verdi. Kendilerinden sonra arkalarından henüz ulaşmayan kesimlere müjdeyi vermek isterler ki onlara herhangi bir korku ve üzüntü duymamaları için anlatmak istiyorlar. Allah'ın lütfunu ve keremini müjdeliyorlar. Allah müminlerin ecirlerini zayi etmez.”**¹³⁴ Müfessir söz konusu ayeti şöyle açıklamaktadır: “Allah için ölenleri ölü sanmayın bilakis onlar Rablerinin huzurunda diridirler. Onlar cennet tarafından kutsanmıştır.”¹³⁵

“Allah'ın Teâla lütfundan kendilerine bahsettiği şan, şeref ve nimetlerle sevinirler. Ve (şehit olmamış) arkadaşlarına, ulaştıkları saadette (mutlulukta) hiçbir korku ve üzüntü olmadığını müjdeler ve onlara umut verirler.” (Al-i İmran, 3/170)

İbn Abbas'tan İmam Ahmet ibn-i Hanbel'in rivayet ettiği hadiste şöyle denilmektedir: “Allah, Uhud'da şehidi olan dostlarımızın ruhlarını kuşların kursaklarına yerleştirdi. Cennetin ırmağından içip meyvesini yemekte dirler. Arşın gölgesinde, loş altın kandillerde dinlenirler. Buldukları yeri ve yaşayışlarını beğendikleri zaman Allah Teâlâ şöyle buyurdu: “Keşke Allah Teâlâ'nın bize lütfetmiş nimetleri arkadaşlarımız ve sevdiklerimiz haberdar olsalardı. Allah uğruna cihattan geri durmasalardı ve şahadet şerbetini içmekten geri durmasalardı.” dediler. Allah Teâlâ: “Tarafınızdan ben, onlara bu dileğinizi bildiririm.” buyurarak bu ayetleri indirdi.

Tirmizi'nin Cabir ibn-i Abdullah'tan tahric ettiği bir hadis-i şerifte şöyle rivayet edilmiş:

Cabir (r.a.) dedi ki:

¹³² Beyzâvî (ö. 685/1286), *Envarü't-Tenzil ve Esrarü't-Te'vil*, Tercüme eden: Şadi Eren, İstanbul: Selsebil Yayınları, 2011, I, 437; el-Zemahşeri Carullah, *El-Keşşaf'an Hakaiki Ğavamidi't Tenzil Ve'uyuni'l-Ekavil Fi Vucuhi't-Te'vil*, I, 1076.

¹³³ Ebu Abdullah Muhammed bin Ahmet bin Ebu Bekir bin Ferah el-Ensari el-Harici Şemseddin el-Kurtubi (ö.671). *el-Camiu'l Ahkamu'l Kur'an, Tefsiru'l Kurtubi*, Tahkik eden: Ahmed el-Berduni ve İbrahim Atfeyiş Kahire: Daru'l Mektebu'l 1384 h. 1964 m. IV, 219.

¹³⁴ Âl-i İmran, 3/169-171.

¹³⁵ Davudoğlu, *Kur'an-ı Kerim Meâli Ve Tefsiri Tibyân Tefsîri*, I, 280.

“Bir gün Allah'ın elçisi karşıma çıktı. “Ya Cabir, seni üzgün görüyorumneden?”

“Ey Allah'ın Resulü!” dedim. “Babam soy ve borç bırakan bir şehiddi. “Allah'ın babamın müjdesini nasıl kabul ettiğini size haber vereyim mi?” dedi.“evet” dedim.

Dedi ki: “Allah ancak şehitlerle konuşur. Babanı diriltir ve onunla yüz yüze konuşur.”

“Ey kulum! Sen benden iste ben sana veririm, ne istersen iste ben de sana vereyim.” dedi. O da:

Ey Allah'ım! “Bana hayat ver ki senin yolunda ikinci kez ölebileyim.” dedi.

Allah dedi ki: “Benden asla geri dönmeyecekler.” O da;

Ey Allah'ım! “Bana arkamdan söyle.” dedi. Yüce Allah bu ayeti indirdi. Çünkü her iki hadise de meydana gelebileceğinden; ayet olduğu için iki rivayetasında bir zıtlık yoktur.”¹³⁶

“(Allah'ın verdiği cennetin, nimetlerin ve faziletlerin insanların ve müminlerin ecirlerini zayi etmeyeceğini görürler.)”¹³⁷ Bir başka ayette ise şehadet derecesiyle ilgili olarak: “Şüphesiz Allah yolunda öldürülürseniz veya ölürseniz, Allah'ın mağfireti ve rahmeti onların topladıklarından daha üstündür.”¹³⁸ Allah Teala mü'minlere, yanlış inançlarla küfür ehline benzemeyi yasaklıyor. Onların, falan seferde harbe katılmasaydı ölmezdi gibi vesveseler ve söylemler onların bozuk olan inançlarına işaret eder. Allah Teâla, böyle kalbe vesvese veren ve küfür ehlinin kullanabileceği söylemleri yasaklıyor ve onlara benzemeyi reddediyor. Nitekim bu inanç onların kalplerine konuldu ki, kendi ölüm ve öldürülmelerine, özlem ve kederleri artsın. Nitekim Allah Teâla, bu gibi düşüncelere sahip olanların fikirlerini reddetmek adına şöyle buyuruyor: **Oysaki diriltten öldüren Allah'tır. Yaratılan her şey O'nun mahiyetindedir. Bütün fülîyatlar O'na döner. O'nun isteği olmadan hiçbir yaşam belirtisi olmaz ölüm de yaşamak da O'nun iradesindedir. O'nun iradesi olmadan kimsenin ömrü ne artar ne de azalır. O'nun ilmi**

¹³⁶ Davudoğlu, *Kur'an-ı Kerim Meâli Ve Tefsiri Tibyân Tefsiri*, 1/280-281; Ebu Cafer Muhammed bin Cerir b. Yezid bin Kesir bin Haleb el-Amali et-Taberî, *Cami'l -Beyan fi Te'vil-i Kur'an (Taberî Tefsir)*, er-Rasala yayınları, 1420, IV, 268-275.

¹³⁷ Davudoğlu, *Kur'an-ı Kerim Meâli Ve Tefsiri Tibyân Tefsiri*, I, 282; en-Neseî (ö. 710/1310), *Medarikü't-tenzil ve Haka'iku'Te'vil*, İstanbul: Ravza Yayınları, İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, I, 348.

¹³⁸ Al-i İmran, 3/157.

ve görmesi bütün mevcudat için geçerlidir. Hiçbir şey O'na gizli değildir.¹³⁹ (En'am, 6/59) Yukarıdaki ayette de belirtildiği gibi, şehadet derecesinin dünya menfaatlerinden ve çabalarından daha yüksek ve daha iyi bir merteye olduğu bildirilmektedir. Ömer Nasuhi Bilmen'in yorumunda, söz konusu ayeti şöyle açıklanmaktadır: "Ey Müslümanlar! Cihat (Allah yolunda) size ölüm (ya da ölürseniz) gelirse ve hak uğrunda ölürseniz o zaman sizin için (Allah'ın mağfiret ve rahmet) bereketi üzerinize gelecektir. İlâhi rahmetiyle günahlarınızı bağışlar, örter ve sizi cennete ve bereketlere kavuşturur. Böyle bir mağfiret ve merhamet yalnızca dünya için çalışan umarsız, gafil insanların sadece dünya için mücadele eden çalışan gafillerin toplamış olduklarından kesinlikle daha iyidir. Bağışlama ve rahmet ise ebedî esenliği sağlayan ve her yönden ebedî olarak yücelmeyi hak eden nimetlerdir."¹⁴⁰ Yüce Allah, yine bir başka ayetinde de şehadetle ilgili çarpıcı bir soruya dikkatimizi çeker: **"Böylece Rableri dualarını yerine getirdi. Dedi ki: Erkek, kadın farketmeksizin hiçbirinizin amelini heba etmem. Siz her zaman birbirinizdensiniz. Yurtlarından sürülen, zulme uğrayan, yolumda savaşan ve öldürülen muhacirlerin kötülüklerini mutlaka örteceğim ve onları, altlarından ırmaklar aktığı cennete girmelerine izin vereceğim. Bu mükâfat Allah'tandır."**¹⁴¹ Allah Teâla'nın "Erkek olsun dişi olsun" söylemi, çalışanı ifade etmek açıklamak içindir. "Hepiniz birbirinizdensiniz." yani müzekkeriniz ve müennesiniz hepiniz aynı köktensiniz; yani hepiniz birbirinizdensiniz. O kadar birbirinize yakınsınız ki sanki birbirinizin soyundansınız. Lakin burada din kardeşliği de kastedilmiş olabilir. Dolayısıyla kadın erkeğin Allah Teâla'nın vaadettiği konularda aynı olduğunu açıklamıştır. Rivayete göre Ümmü Seleme: "Ya Rasulallah! Ben, Allah'ın hicret konusunda erkekleri anarken kadınları zikretmediğini işitiyorum." söylemesi üzerine bu ayet iniyor.¹⁴² **"Rableri onların dualarına icabet edip şu cevabı verdi: Şüphesiz ben, erkek olsun kadın olsun içinizden güzel işler yapan kimsenin amelini boşa heba etmem. Sizler birbirinizdensiniz. Hicret yapanların, memleketlerinden zorla çıkarılanların, yolumda ezaya uğrayanların, cihad edip öldürülenlerin günahlarını mutlaka affedeceğim ve onları, Allah indinde**

¹³⁹ en-Nesefi, *Medarikü't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil (Tefsirun-Nesefi)*. I, 305.

¹⁴⁰ Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meali Alisi ve Tefsiri*, Darul-Kitap, Al-i İmran 157. Ayet Tefsiri.

¹⁴¹ Âl-i İmran, 3/195.

¹⁴² el-Zemahşeri Carullah, *El-Keşşaf'an Hakaiki Ğavamidi't Tenzil ve'Uyuni'l-Ekavil Fi Vucuhi't-Te'vil*, I, 454; Beyzâvî, *Envarü't-Tenzil ve Esrarü't- Te'vil*, I, 474.

mükâfaat olarak, altlarından ırmaklar akan cennetlere koyacağım. Mükâfatın en güzeli Allah indindedir.¹⁴³ buyurarak, söz konusu ayette, Allah için hicret eden Rablerinin rızasını kazanmak için eziyet gören, cihat edip şahadete eren mü'minler için, affedilip cennete konulacakları ifade edilmektedir. Bu konuda Abdullah bin Amr bin As, Resulullah (a.s.)'ın şöyle dediğini aktarır: "Muhakkak ki cennete nail olan iki fırka, kendilerinden hoşlanmayan şeylerden uzak tutulan (Kendilerine ağır işler yaptırılmaya çalışılan) muhacirlerin fukaralarıdır. Onlara birşey emredildiğinde dinlerler ve itaatte bulunurlar. Kendilerinden birinin, devlet başındakine bir ihtiyacı olsa, hayatta olduğu müddetçe yerine getirilmez ve o gereksinim için de hayatını kaybeder. Muhakkak ki Allah Teala, kıyamet günü cennet için çağırdığında O da tüm ziynetlerini yanında alıp gelir. Allah Teala: "Ey uğrumda savaşmış, ölen ve türlü sıkıntılar çeken ve yine uğrumda cihad yapan kullarım, cennete yerinizi alın." buyuracak. Onlar hiçbir zorluğa tabi tutulmadan kolaylıkla cennete gireceklerdir.¹⁴⁴ buyuruyor. Süleyman bin Mukatil ise benzer bir yaklaşımda bulunarak konuya şu şekilde açıklık getiriyor: Ayet-i Kerime, mü'minlerin annesi Ummü Seleme Ebu Ümeyye el-Mahzumi'nin (r.a): "Biz kadınların Allah Teâla katında değeri yok mudur acaba, biz kadınlardan hiç söz edilmiyor." söylemesiyle bu ayet nazil olmuştur. Yine: ***Kuşkusuz Müslüman erkeklerle Müslüman kadınlar, mü'min erkeklerle mü'min kadınlar...*** (Ahzab, 33/35) Ayetinde bu mevzu üzerinde nazil olmuştur. Böylelikle Allah Teala, kadınların dünyada salih amellerde, ahirette de sevapta erkeklerle ortak olduklarını ifade edilmektedir.¹⁴⁵ Dolayısıyla Allah, kendi rızalarıyla hicret eden, birçok meşakkatlere maruz kalan, Allah yolunda bütün engellere rağmen öldürülenleri, cennetle müjdelemiş ve Kur'an'da onların akibetlerini bize haber veriyor.

“Rableri onlara şu cevabı verdi: 'Gerçekten ben, erkek ve kadınlardan hiç birinizin amelini boşa çıkarmam. Onları koruyacağım ve bir mükâfat olarak onları altında nehirler akan cennete koyacağım. En iyi ödül Allah'tandır.” Rabbin bize dua edenin duasının kabul olacağını, güzel amellerinin boşa gitmeyeceğini, dualarınızı kabul ederken kadın erkek ayırt etmeyeceğini, kadın erkeğin bir olduğunu bildiriyor. Allah katında kadın

¹⁴³ et-Taberî, *Cami'l-Beyan fi Te'vil-i Kur'an (Taberî Tefsir)*, VII, 483.

¹⁴⁴ Ahmed b. Hanbel, Müsned. C.2 S. 168.

¹⁴⁵ Mukatil bin Süleyman (ö. 150), *et-Tefsirü'l-Kebîr. Tefsiru Muqâtil b. Süleymân Tercümesi* Yercüme eden: M. Beşir Eryarsoy, İstanbul: İşaret yayınları, 2006, I, 329.

erkek ayrımı yoktur. Herkes amelleri nispetinde rabbine yaklaşır. Tahrim Suresi'nin onuncu ve on birinci ayetlerinde Firavun'un kâfir, karısının ise mümin, Nuh ve Lut'un eşlerinin de kâfir olduğunu bildirmektedir.

Bana hicrette, cihatta, Allah yolunda zulümde, ölümden ve öldürmede Allah'ın mükâfatını bu şekilde göreceğimi ve herkesin yaptığının karşılığını en güzel şekilde elde edeceğini söyler.¹⁴⁶

“Öyleyse dünya hayatını ahiret için satın alanlar, Allah için savaşınlar ve kim Allah yolunda öldürülür veya galip gelirse ona büyük bir mükâfat vereceğim.”¹⁴⁷ Şifa tefsirinde yukarıdaki Ayet-i Kerime şöyle açıklanmıştır: Dünya hayatına karşılık ahiret mükâfatını alan ve Allah rızasını isteyerek mallarını infak edenler, Allah'ın şeriatını büyütme ve dinini zafere kavuşturmak için Allah'ın dini için cihat ederek savaşınlar. Kim Allah rızası için çarpışıp ölür veyahut Allah'ın düşmanlarına üstün olursa, onlara büyük bir mükâfaat bahşedeceğiz.¹⁴⁸ Bu minvalde sevabın büyüklüğü konusunda Efendimiz şöyle buyuruyor: Allah yolunda savaşmak için evinde çıkıp Allah'ın kelâmını savunup tasdik etmek için cihad eden kimseye, Allah onu cennetine koyacağını veya evine ganimetle döndürüleceğine kefil olmuştur.¹⁴⁹ Müslim Sahih'inde de Abdullah bin Amr'dan rivayet ettiğine göre Efendimiz (a.s.): “Allah yolunda cihada çıkıp da ganimet ele geçiren bir grup, ahirette elde ettiği ecirlerin muhakkak ki üçte ikisini peşin almış olur.”¹⁵⁰ Ayette geçen söz konusu mevzuyla alakalı olarak başka bir tefsir kaynağında ise şöyle değinilmektedir: “Dünyada canını veren ve ahiret hayatını kazanmak isteyenler, Allah yolunda cihat etsin. Her kim ki Allah Teâla'nın uğrunda savaşır şehit olur ya da üstün gelirse, onu yakın zamanda mükâfatlandıracağım. Ahireti hakiki yurt olarak kabul eden müminler, dünyayı geçici ahiret tarlası olarak görürler. Burada ettiklerini biçtiklerinden dolayı ahirette de kavuşmak istediklerini ekerler. Allah'ın dini, hükmü için en kıymetli canlarını feda etmekten çekinmediler. Allah Teâla, din adına şahadete

¹⁴⁶ Toptaş, *Kur'an-ı Kerim Şifa Tefsiri*, 2/203-204; Ebu Abdullah Muhammed bin Ahmed bin Ebi Bekr bin Farah el-Ensari el-Hazraci Şemseddin el-Kurtubi (ö. 671). *el-Camiu'l Ahkami'l Kur'an, Tefsiru'l Kurtubi*, Arş. Ahmed el-Berduni ve İbrahim Etfeyiş. Kahire: Daru'l Kitabu'l Misriye, 1384 h. 1964 m. IV, 309.

¹⁴⁷ Nisa, 4/74.

¹⁴⁸ Ebu Cafer Muhammed bin Cerir et-Taberî, *Cami'l-Beyan fi Te'vil-i Kur'an (Taberî Tefsir)*, Tercüme eden: Hasan Karakaya, Kerim Aytekin İstanbul: Hisar Yayınevi, Tsz. II, 371.

¹⁴⁹ Buhârî, *K. El-Hums* bab: 8; Müslim, *K. El-İmara*, Bab: 104, Hadis no: 1876.

¹⁵⁰ Müslim, *İmare* 153, 154; Ebu Davud, *Cihad* 15; İbn Mace, *Cihad* 13; Müsned II, 169.

erenlerin ya da gazi olanlara büyük ecirlerle mükâfatlandırılacaklarını bildirmektedir.”¹⁵¹ Söz konusu tefsirde de belirtildiği gibi dünya ahiretin tarlasıdır ve ne ekersen onu biçersin. İnsanoğlu bu dünyada başıboş yaratılmamış. Mahşer günü, yaptığı fiiliyatların hesabını mutlaka verecektir. Ayrıca canları ve malları pahasına Allah yolunda feda etmelerine karşılık, Allah Teâla, bütün bunlara mukabil cennetle ödüllendirileceği temsilidir.¹⁵²

“Allah müminlerden mallarını ve canlarını kendilerine verilecek olan cennete karşılık satın almıştır. Allah için savaştıkları için öldürürler, ölürler. Bu Tevrat'ta, İncil'de ve Kur'an'da Allah üzerine hak olan bir vaad hükmündedir. Allah'ın va'didir. Allah'tan daha güzel kimdir vaadini yerine getiren. O halde O'na karşı yaptığınız güzel amellerden dolayı sevinin. Bu (gerçek) bir kazanımdır.”¹⁵³ Allah bize geçici dünya mallarının araç olduğunu, asıl mükâfatın ise cennet olduğunu bildiriyor. “Bazı yorumlarda bu ayetin, hicretten hemen önce Resûlullah'ın Medine'de İkinci Akabe biati sırasında kendisine yardım vaadinde bulunan Müslümanlar arasında yaptığı bir hitap esnasında inmiş olduğu bildirilir”¹⁵⁴ Ayet-i Kerime'de muhakkak ki Allah-u Teala, mü'minlerin kendilerini ve mülklerini, cennete girmelerine karşılık aldığını ifade ediyor.¹⁵⁵ Her ne kadar rivayet edilen bu konuşma bahsi geçen toplantı sırasında gerçekleşmiş olsa da, ayetin muhtevası ve bağlamı, onun Tebük Savaşı'na yakın bir zamanda verildiği fikrini pekiştirmekte ve Mekke'ye dönüşünde nazil olduğunu kabul etmek uygun görünmemektedir.”¹⁵⁶ Ayet-i Kerime'nin Medine'deki Mescid-i Nebevi'de nazil olduğu ve müminlerce sıcak bir şekilde karşılandığını, bunlardan biri Ensar'ın yukarıdaki konuşmasında: “Bu kârlı bir alışveriş olduğunu bu anlaşmanın bozulmasına müsaade etmeyiz.” ifadesini kullanmıştır. Bu rivayet de söz konusu görüşü desteklemektedir.¹⁵⁷

¹⁵¹ Toptaş, *Kur'an-ı Kerim Şifa Tefsiri*, II, 282; eş-Şâfiî-ibn Kesir *Tefsirü'l-Kur'ani'l-Azîm Tecümesi*. XII, 6559.

¹⁵² el-Beyzâvî, *Envarü't-Tenzil ve Esrarü't-Te'vil Tercümesi*. II, 253.

¹⁵³ Tevbe, 9/111.

¹⁵⁴ Ebu Muhammed Abdulhak bin Galib bin abdirrahman bin Galib el-Muharibî el-Gırnati el-Endelüsî, İbn Atıyye (ö. 541/1147). *El-Muharrerü'l Veciz fi Tefsiru'l Kitabu'l-Aziz*, Tahkik eden: Abdusselam Abdüşşafi Muhammed. Beyrut: daru'l Kitabu'l İlmiyye, 1422. III, 86; Taberî inîş zamanım belirtmeksizİN bu rivayetin ortak unsuru olan Abdullah b. Revâha'nın sözüne yer verir; et-Taberî, *Cami'l-Beyan fi te'vil-i Kur'an (Taberî Tefsir)*, XVI, 35-36.

¹⁵⁵ eş-Şehirü'l Maverdî (ö. 450), *en-Nuket Ve'l Uyun Tefsiru'l Maverdî*, Arş. Seyyid bin Abdulmaksud bin Abdurrahim, I, 405.

¹⁵⁶ Derveze Muhammed İzzed, *Tefsiru'l Hadis*, Daru'l İhyau'l Kutubu'l Kitabu'l Arabiye, Kahire, 1383, IX, 537.

¹⁵⁷ Ebu Muhammed Abdurrahman bin Muhammed bin İdris bin Munzir et-Temimi, el-hanzali, er-Razî İbn Ebî Hatim

Aslında evrendeki tüm mevcudat ve insanların canları ve malları Allah'u Teâla'nın kontrolünde olmakla birlikte, ancak insanoğlunun İlahi iradenin içinde olduğu imtihanın bir devamı olmakla birlikte Allah-u Teâla, can ve mal konusunda insanlara izafe etmiş, insanların bu imtihanda cüz'i iradesine dikkatleri çekmeye çalışmıştır.

Ayette kâr ve başarı ibarelerinin dünyalık metalarla sınırlandırılmayacağı, mutlu olma anlayışının da dünya zevkleriyle sınırlandırılmayacağı fikri, satış akdi analogisine dayalı edebî bir üslupla işlenmiştir. Müslümanları, kritik bir durumdayken düşmana karşı savaşmaya teşvik eden bu ayette bile, ölüm ve öldürme riskine girmeleri ancak Allah'ın huzurunda Allah'ın rızasını kazanmak için gerçekleşen bir mütabakatla mümkündür. O'nun çizdiği çizgiye uyacak şekilde gerçekleştiğinde kazanacağını belirtilmesi kişisel menfaatler ve dünyevi beklentiler için kendini feda etmenin pek de akıllıca bir davranış olmayacağını, bunun, Allah için gerçekleşirse ancak bir kıymeti olacağını beyanı, insan; ihtirasları ve dünya menfaatleri için canını vermenin akılsız bir savaş olduğunu veya sonuçları dünya hayatıyla sınırlı olan bir fiiliyattan öteye geçmeyeceğini, başkalarının canını almanın ahmakça bir eylem olduğunu bize göstermektedir. Böylece Allah yolunda mal ve canla cihadın değeri, sadece Kur'an'da değil, Tevrat ve İncil'de de vurgulanmıştır.¹⁵⁸ ***“Eğer Allah dileseydi onlardan mutlaka intikam alırdı. Fakat (savaş) sizi birbirinize karşı sınaması içindir. Allah yolunda öldürülenlere gelince; Şüphesiz (Allah) onların amellerini boşa çıkarmaz.”***¹⁵⁹ (Muharebede küffârla karşılaştığımızda, onların boyunlarını vurun.) Sonunda çok kan döktüğünüzde ve üstesinden geldiğinizde, sıkı tutun (kaçmamalarını ve geri kalanları yakalayarak kaçmamalarını ve zarar vermemelerini sağlamak için sıkıca bağlayın). Bundan sonra, savaş sona erdiğinde ve savaşçılar silahlarını bıraktıklarında, esirleri ya serbest bırakarak ya da bir fidye alarak (karşılığında mal veya esir takası yaparak) serbest bırakmaya çalışın. (Bu konuda özgürsünüz). Bu iki seçenekten dilediğiniz gibi yapabilirsiniz. Allah dileseydi, kesinlikle onlardan intikam alırdı. Ama (cihadi emretti), sizi bir diğerinizle birer birer imtihan etsin diye. (Müminlere cihad ile büyük bir mükâfat bulsunlar, kâfirlerden bir kısmı müminlerin

---

(ö. 327). *Tefsiru'l Kur'an'il-Azimu'l İbn Ebi Hatim*, Tahkik eden: Es'ad Muhammed et-Tayyib. El-Arabiyyetü'l es-Suudiye: Mektebetu Nizar Mustafa el-Baz, 1419. VI, 1886.

¹⁵⁸ Hayrettin Karaman, Mustafa Çağrıncı, İbrahim Kafi Dönmez, Sabrettin Gümüş, *Kur'an Yolu, Diyanet İşleri Başkanlığı*, Ankara, 2007, III, 86-87.

¹⁵⁹ Muhammed, 47/4.

eliyle cezalandırılınsın, bir kısmı da küfründen yüz çevirsin ve iman etsin). Allah, mü'minlerin amellerini asla zayi etmez. Allah yolunda cihatta öldürülenleri haklarını asla zayi etmez.”¹⁶⁰

1.7. Sıddıklar

Sözlük anlamı: “Hakikati dile getirmek, hakikate uygun beyanda bulunmak, doğru ve muteber olmak.” manalarını ifade eden “sıdk” masdarından ad olan sıddık” dostdoğru söz, katiyen yalan konuşmayan, sözünde çıkmamak, doğruluğuna emin olduğu şeyi onaylamaktan endişe etmeyen, sözüyle özüyle bir olan kişi” şeklinde tanımlanmaktadır.¹⁶¹ Sıdk sözcüğü, (kizb) zıddı olan doğru anlamına gelir. Ayrıca söz vermek ya da farklı bir hususta doğru sözlü olmak ve sözünde durmak demektir. Sıdk sadece konuşup bir olayı veya bir bilgiyi birilerine iletmek değildir aksine, sözün her çeşidinde yani yazılı ve sözlü her çeşit konu buna dahil edilebilir.

Sıdk, bilgilendirilenle bilgilendirilmeyen arasındaki uygunluk durumudur. Diğer bir ifadeyle, kalp ile tasdik dil ile ikrarın uyumlu olmasıdır ki aksi durumda sıdk gerçekleşmez. Dil ile kalbin farklı olması kısmi doğruluğu ifade eder. Misallendirmek gerekirse, bir küfür ehlinin kalben inanmaksızın Muhammed Allah’ın elçisidir demesi, zahiri olarak doğru fakat, söyleyen kâfir çünkü kalben doğru olduğuna inanmıyor ‘Muhammed Allah’ın resûlüdür.’ dese, bu hüküm söz olarak doğrudur. **“Münafıklar sana geldiklerinde: Biz gerçekten şahadet ederiz ki, sen kesin olarak Allah’ın elçisisin dediler. Allah da bilir ki sen elbette O’nun elçisisin. Allah, şüphesiz münafıkların yalan söylediklerine şahitlik eder.”** (Münafıkun, 63/1) Bu ifade söz olarak doğrudur. Allah Teala, Muhammed (a.s.)’in kendi resulü olduğunu biliyor. Fakat, Allah Teala, münafıkların bunu ifade ederken yalan söylediklerine de şahidlik ediyor.

Muhakkak ki sözlerin en doğrusu Allah Teâla’nındır. **“O Allah’tır, O’ndan başka ilah yoktur. Kendisinde hiçbir şüphe olmayan kıyamet gününde mutlaka sizi toplayacaktır. Allah’tan daha doğru sözlü kimdir?”**¹⁶² Allah: **“O Allah ki O’ndan başka**

¹⁶⁰ Davudoğlu, *Kur’an-ı Kerim Meâli Ve Tefsiri Tıbyân Tefsiri*, IV, 172-173; Muhammed Reşid bin Ali Rıza bin Muhammed Şemseddin bin Muhammed Bahaeddin bin Menla Ali Halife el-Kalemuni el-Huseynî (ö. 1354). *Tefsiru’l Kur’ani’l Hekim*, Kahire: el-Hey’etu’l Mısriyetu’l Ametu’l Kitab, 1990, IV, 203.

¹⁶¹ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fi Garibi’l-Kur’an*, “sdk” md.; *Lisânü’l-Arab*, “sdk” md.; Fahreddin er-Râzî, *Tefsiri Kebir Mefatihü’l Gayb Tercümesi*, XXI, 223.

¹⁶² Nisa, 4/87.

ilah yoktur.” Sözüleri, tüm mevcudatın Allahı'nın bir olduğunu haber vermekte ve yemin anlamını içermektedir. Daha sonra Allah Teâla: **“Geleceğinde şüphe olmayan kıyamet günü sizi mutlaka toplayacaktır.”** buyuruyor. Burada, “lam” harfi and niteliğinde kullanılmıştır. **“O Allah ki O'ndan başka ilah yoktur.”** sözleri Allah Teâla, ilk ve son olanları bir arada toplayacak, kim ne fiil işlediyse onun karşılığını göreceğini, iyi fiiller işleyenlerin mükafatlandırılacağını, kötü fiiller işleyenlerin ise cezanlandırılacağını mesajını vermekte ve yemin anlamını taşımaktadır. **“Allah'tan daha doğru sözlü kim olabilir ki?”** Nitekim O'nun gibi sözünde, haberlerinde, tehditlerinde ve müjdelinde her halinden O'ndan daha doğru sadık hiçbir varlık yoktur. O'nun dışında İlâh ve O'ndan başka Rab yoktur.¹⁶³

Allah Teâla, insanları kıyamette muhakkak toplayacağını ve asla tereddüde yer olmadığı bildiriyor. O, verdiği sözden katiyen vazgeçmez ve sadece doğru olanı konuşur. Lakin tefsirciler bu ayetin indiriliş sebebiyle alakalı mütabık herhangi bir rivayette hemfikir olmamışlardır. Lakin bu ayetin diğer ayetlerle siyak sibak ilişkisi içerisinde birbirini destekler nitelikte olduğu görülmektedir.¹⁶⁴

Kur'an, peygamberler ve Muhammed (a.s.)'a gelen vahyi “teyid” ile kabul ettiğini ve “tekzib” sözleriyle inkâr ettiğini ifade eder. Bu manada İslam'ı kabullenen insanlar “sadık” insanlardır. Her ikisi de “Bezm-i elest”e verdikleri sözü tutarlar, hak peygamberi tasdikler (doğrularlar) ve dil ile ikrar kalp ile tasdiklemek üzere vahye inanırlar. Bu manada inanç kelimesiyle “teyid” kelimesi, kullanım açısından aralarında bir fark vardır. Örneğin, iki birin iki katıdır, ya da elma ağaçta yetişir gibi bilinen gerçekleri anlatan birine, “Doğruları konuşuyorsun, senden razıyım.” demiş oluruz. Ama böyle bir haber verene “Sana inanıyorum.” denilemez. İnanç kavramı daha çok duyularla algılanamayan şeyler hakkında kullanılmaktadır. Gaybı haber verene, bildirilenler hakkında 'O kişiye inandık.' denilebilir. Bu manada söz konusu kullanımı, Kur'an'da karşılaşmaktayız. Dolayısıyla Yusuf (a.s.)'ın erkek kardeşleri, babalarına: **“Ama doğruyu söylesek bile bize**

¹⁶³ İbn Kesir, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri Çevirisi*, IV, 1777; Ebu Abdullah Muhammed bin Ahmed bin Ebi Bekr bin Farah el-Ensari el-Hazraci Şemseddin el-Kurtubî, (ö 671), *el-Camiu'l Ahkami'l Kur'an Tercümesi*, Tercüme eden: M. Beşir Eryarsoy, İstanbul: Buruc Yayınları, 1998, V, 371; et-Taberi, *Cami'l-Beyan fi Te'vil-i Kur'an Taberî Tefsiri Tercümesi*, İstanbul: Hisar Yayınevi, 1996, III, 54.

¹⁶⁴ İzzet Derveze, *et-Tefsiru'l Hadis*, VI, 177.

inanmazsınız.”¹⁶⁵ derken sen bizi tasvip etmiyorsun, demek istediler.

1.7.1. Kur’ân-ı Kerim’de Sıdk Kavramı

Kur’an’da “sıdk” ve türevleri toplamda yüz elli beş yerde geçmektedir. Ayetlerde bununla ilgili misaller verelim: **“Gerçek iyilik, yüzlerinizi doğuya ve batıya çevirmeniz değildir. Gerçek iyilik, Allah'a, ahiret gününe, meleklere, kitaplara ve peygamberlere inanan bir kimsenin iyiliğidir. Allah rızası için, akrabalar, yetimler içindir. Fakirler, yolcular, dilenciler ve mazlumlara “Sevdiği malı harcar, namaz kılar, evde bulunan köle ve esirlere zekât verir. Bir antlaşma yaptığında vaatlerini yerine getirir. Sıkıntı, hastalık ve savaş zamanlarında sabırlıdır. Bunlar, bu niteliklere sahip olan sadık/salih kimselerdir. Onlar tek doğru kişidir.”**¹⁶⁶ Söz konusu ayette, Allah Teâla, önce müminlere Beytül Mukaddes’e doğru yönelmeyi emretmiş, sonra Kâbe’ye döndürmüştür. Bu durum ehli kitaptan bir gurupla, bazı Müslümanlara zor gelmiş ve bunun üzerine Allah Teâla, bu hikmeti açıklayan ayet inzal etmiştir. Kible tahvilindeki ana gaye, Allah Teâla’ya itaat, emirlerine boyun eğme, döndürdüğü yöne yönelme ve emrettiği hükme uyma olduğunu ve bunun da birr, takva ve kâmil iman olduğunu belirtmiştir. Mücahid’e göre: Birr, kalpte yerleşen Allah’a itaattir. Dahhak da: Birr ve takva, farzları olduğu şekilde yerine getirmektir.

Suddi ise bu konuda şöyle dedi: Allah Teala, onların kalp ve kulaklarını mühürlemiştir. Katade de şöyle diyor: İblis, o kimseleri hak istikametinde sapıttı ve böylece şeytana tabii oldular. Bunun üzerine Allah Teâla, onların kalp, kulak ve gözlerine perde çekti. Onlar hidayeti hakikati görmez, duymaz anlamaz ve düşünmezler.¹⁶⁷ Müfessirlerin bazıları da, söz konusu ayette kâfirlerden özellikle bir gurup hakkında indiğini, Allah birçok ehli küfre, daha dünyadayken onları ezasız bırakmadığını, onların kalplerini mühürleyerek cezalarını peşin verdiğini ifade etmişlerdir. Allah Teâla, burada, kullarının çıkaracakları mesajların onların lehine olduğunu bildiğinden dolayı, peşin cezalar onlara uygulamış. Maalesef ki mühürleme cezasıyla birşeyi anlamaz duruma düşünce, maymuna dönen kimselerden mes’uliyetlerinin düşmesi gibi onların üzerinden

¹⁶⁵ Yusuf, 12/17.

¹⁶⁶ Bakara, 2/177.

¹⁶⁷ İbn Kesir, *Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri Çevirisi*, 1984, II, 182; et-Taberi, *Cami'l-Beyan fi te'vil-i Kur'an Tercümesi (Taberî Tefsiri)*, I, 407/408.

mesuliyet düşer. Lakin Allah Teâlâ, misal olarak ergenlik zamanına yaklaşan kimseler gibi, biraz akleden kişilerden mesuliyetten muaf tutulmuştur. Biz, Allah'ın akıllarını yitirmeleri, kör olmaları gibi, onlar için en iyi şeyin bu olduğunu bildiğinden, kâfirlerin kalplerinde, onların anlamalarını engelleyecek, engel yaratmasını inkâr etmiyoruz. Fakat, onların bu durumda sorumlu olmalarını yadırgıyoruz.¹⁶⁸

“Müminler ancak Allah'a ve Resûlüne inanan, bundan sonra hiçbir şüpheye düşmeyen ve Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla cihad edenlerdir. Bunlar ancak doğru sözlülerdir.”¹⁶⁹ Müfessirler konuya şu şekilde yaklaşmışlar: Gerçek manada inananlar, yalnızca Allah Teâlâ'ya ve O'nun habibine inandıktan sonra herhangi bir tereddüde düşmeyen, malları ve canlarıyla Allah Teala'nın yolunda mücadeleleriyle bilinen kimselerdir. İşte o kimseler sadık ve doğru olanların ta kendileridirler.¹⁷⁰ Mukatil bin Süleyman: Müminler onlar ki Allah ve Resulüne iman ettikten sonra şüpheye yer vermeyerek canları ve mallarıyla Allah yolunda cihad ederler. İşte asıl siddıklar onlardır. Münafıklar gibi değil kendilerine verilen imanla kalben kurtulacaklar.¹⁷¹ diyerek konuya açıklık getirmiştir. Konuyla alakalı olarak başka bir ayette: **“Allah'a ve peygamberlerine iman edenler, (evet) Rableri katında doğru söyleyenler ve şehitlik derecesine ulaşanlardır. İşte onların mükâfatları ve nurları vardır. İnkâr edip ayetlerimizi yalanlayanlara gelince, onlar da Cehennem ehlidir.”**¹⁷² Allah, Kur'an'da, delilleriyle sert kayayı yumuşatan, nasihatleri ile musibeti giderir ve öldükten sonra da cansız, çorak ve ölü toprağı yağmurlarıyla dirilttiği gibi onu diriltir. Aklınızın kavraması ve düşünmesi için Allah, örnekler vermiştir. Böylece dalaletten sonra dilediğini hidayete erdirmede, sonra da dilediğini saptırmaya muktedirdir. Bütün fiillerinde yumuşak huylu, haberdar, üstün, fiillerinde ve hükmünde adil olandır. Allah Teâlâ, şahadet makamının ne kadar önemli bir makam olduğunu bize ifade buyurmaktadır.¹⁷³

¹⁶⁸ Fahreddin er-Razi, *Tefsir-i Kebir Mefatihü'l Gayb Tercümesi*, Tercüme eden: Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, Sadık Doğru, İstanbul: Huzur Yayınları, Tsz. I, 495.

¹⁶⁹ Hucurat, 49/15.

¹⁷⁰ Mukatil bin Süleyman, *et-Tefsîrü'l-Kebîr. Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, I, 77.

¹⁷¹ Muhammed el-Merrî (ö.399), *Tefsîru'l Kur'an'il Aziz*, IV, 266; Ebu Hayan Muhammed bin Yusuf bin Ali bin Yusuf bin Hayan Esiruddin el-Endulisî (ö. 745). *el-Behrü'l Muhîr Fit-Tefsîr*, Arş. Sıdkı Muhammed Cemil. Beyrut: Daru'l-Fikr, 1420. IX, 504.

¹⁷² Hadid, 57/19.

¹⁷³ Ahmed bin Mustafa Merağî (ö. 1371). *Tefsîru'l Merağî*. Kahire: Şirketu Mektebetu ve Matbaetu Mustafa el-Babi el-Halebî ve Evladehu bimisrî, 1365 h. 1946 m. XXVII, 174; Muhyiddin bin Ahmed Mustafa, Derviş, (ö.1403 h.). *İ'rabu'l Kur'an Ve-Beyan*. Humus: Daru'l İrşadu'l Şe'unu'l Camaiye, 1415. IX, 466.

Yine başka bir ayette: **“Kim Allah'a ve Resûlüne itaat ederse, işte onlar, Allah'ın nimet verdiği peygamberlerle, şehidlerle ve salihlerle beraberdir. Ne iyi arkadaşlardır onlar.”**¹⁷⁴ Ve her kim ki Allah Teâla'ya ve habibine iman ederse, o kimselere, Allah'ın kendilerine bahşettiği peygamberler, sıddıklar, şehitler ve Salih kimselerle birlikte olacaklar.¹⁷⁵ **“O Allah'tır ki, O'ndan başka ilah yoktur. Kendisinde hiçbir şüphe olmayan kıyamet gününde mutlaka sizi toplayacaktır. Allah'tan daha doğru sözlü kimdir?”**¹⁷⁶ **“Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve sâdıklar/doğrularla beraber olun.”**¹⁷⁷ Bazı müfessirler bu ayeti şöyle açıklamış: Peygambere hicret etmeleri için hicret etmeyenlere hitap etti.¹⁷⁸ Bilesin ki Allah, şu üç kimsenin tövbesini kabul edeceğini haber verince, Allah yolunda savaşı, Peygamber efendimizden geride durmayı yasaklama babında bir ifade buyurarak: “Ey iman edenler, Resulullah'ın emrine karşı gelme konusunda Allah'tan sakının ve muharebelerde doğrularla, yani Peygamber ve sahabeyle beraber olun. Harpten geri kalan ve ikiyüzlülerle beraber evlerinde oturup duranlardan kaçının.”¹⁷⁹ buyurmuştur. **“İnsanlar, sadece 'İnandık' diyerek imtihan edilmeden bırakılacaklarını mı sandılar? Andolsun biz onlardan öncekileri de imtihan ettik. Muhakkak ki Allah, hakkı ve yalancıları da mutlaka ortaya çıkaracaktır.”**¹⁸⁰ Bazı rivayetlere göre: Söz konusu ayette Allah Teâla'nın mü'minleri denemek, onları sınamak amacıyla kulları hakkında uygulamakta olduğu sünnetinin bu olduğu hususunun bilgisini vermek ve onları teselli etmek amaçlı inzal olmuştur.¹⁸¹ Bursevi mevzubahis ayetle ilgili şöyle açıklamada bulunuyor: Hiçbir sınamadan geçmeden sadece, “Allah'a inandık.” söylemeleriyle kendi hellerine bırakılacaklarını mı sanıyorlar? Hâlbuki Allah Teâla, samimi ve dürüst olan mü'mini, dininde süreklilik gösteren hakiki anlamda iman eden mü'minlere sabırlarına karşılık yüksek mertebeler kazanmaları için hicret etmeleri, Allah yolunda savaşmak, nefislerinin kötü arzularına engel olmak can ve mal gibi zor

¹⁷⁴ Nisa, 4/69.

¹⁷⁵ Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*. Sadeleştirilen: İsmail Karaçam, Emin Işık, Nusrettin Boleli, Abdullah Yücel. Zehreveyn Yayınları, Tsz. III, 23.

¹⁷⁶ Nisa, 4/87.

¹⁷⁷ Tevbe, 9/119.

¹⁷⁸ Ebu Abdullah Hüseyin bin Abdullah bin İsa bin Muhammed el-Merrî (ö.399). *Tefsiru'l Kur'an'il Aziz (Tefsiru ibn Ebi Zemenin)*, Arş. Ebu Abdullah Hüseyin bin Ukaşe-Muhammed bin Mustafa el-Kenzî, Kahire: Daru'l-Hadisa, 1423 h. 2002 m. II, 237.

¹⁷⁹ Fahreddin er-Razi, *Tefsir-i Kebir Mefatihü'l Gayb Tercümesi*, XII, 220.

¹⁸⁰ Ankebut, 29/2-3.

¹⁸¹ el-Kurtubî, *el-Camiu'l Ahkami'l Kur'an Tercümesi*, V, 371.

mes'uliyetlerle onları münafıklardan farklı olarak sınıdı. Bu ayet-i Kerime mekkeli müslümanların, Kureyş kâfirlerinin eziyet ve işkenceleri üzerine Allah Teala, bu ayeti indirerek mü'minleri teselli etmiştir.¹⁸² **“Mü'minler arasında Allah'u Teâla'ya karşı verilen sözü tutan nice kahramanlar vardır. Kimileri sözünü tuttu. Kimileri yolda can verdi, kimisi de (şehitliği) bekliyor. (Sözlerini) hiçbir şekilde değiştirmediler. Çünkü Allah, müminleri sadakatlerinden dolayı mükâfatlandırır, dilerse münafıkları cezalandırır. (tövbe ederlerse) tevbelerini kabul eder. Şüphesiz Allah, bağışlayandır, esirgeyendir.”** (Ahzab, 33/23) **“Şüphesiz Rabbimiz Allah'tır.”** deyip sonra dosdoğru yol tutanlara korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir. İşte bunlar Cennet ehlidir. **Yaptıklarının karşılığı olarak orada ebedî kalacaklardır.”**¹⁸³ İlahımız Allah'tır, söyleyip ardında dosdoğru olanlara korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir.¹⁸⁴

“Emrolunduğun gibi dosdoğru hareket et.”¹⁸⁵ Ey Muhammed, Nuh (a.s.)'a şeriat yapılan ve sana göndermiş olduğumuz dini tebliğ et. Onu yaşamaktan geri durma. Allah'ın göndermiş olduğu bu dinde şüpheye düşüp sapanlardan olup onda karar kılmayanlardan olma. Onlara söyle ki: “Allah'ın göndermiş olduğu bütün kutsal kitaplara inandım. Bu Tevrat olur Zebur olur İncil olur. Ben bunların hiçbirini inkâr edip yalanlamam.” Onlara söyle ki: “Ey ihtilafa düşmüş kitap ehli, hepimizin rabbi Allah'tır. Hangimiz ne yapmışsa, amellerimizin karşılığını Allah Teâla, ayrı ayrı verecektir. Aramızda esasında bir husumet yoktur. Allah Teâla, kıyamet günü bizleri bir arada toplayıp aramızdaki ihtilaflar konusunda gerçek hükmünü verecektir. Öldükten sonra hepimizin dönüşü O'na olacaktır ve O, hesapları en iyi görendir.”¹⁸⁶ Allah, **“Rabbimiz, bizi doğru yola ilettikten sonra kalblerimizi yamultma. Bize katından bir rahmet ver. Şüphesiz sen çok bağışlayansın.”**¹⁸⁷ Allah Teâla: “Bizi doğru yola ilettikten sonra kalplerimizi yamultma.” yani bizim kalplmimizin yamulacağı sınavlara bizi sorumlu kılma. Veyahut bize lütfettikten sonra lütfundan bizi mahrum bırakma. “Katında

¹⁸² İsmail Hakkı Bursevî, **Ruhu'l Beyan fi Tefsiri'l Kur'an Tercümesi**, Tercüme eden: Süleyman Mollaibrahimoğlu, 8. Baskı, İstanbul: Damla yayınevi, 2012. VI, 250.

¹⁸³ Ahkaf, 46/13.

¹⁸⁴ Ebu'l Hasan Ali bin Ahmed bin Muhammed bin Ali Vahidi, Şafî (ö. 468). **Vecizu Fit-Tefsiru'l Kitabü'l Aziz**. Arş. Safvan Adnan Davudi. Beyrut: Daru'l Kalem-Daruş-Şamiye, 1415. I, 995.

¹⁸⁵ Şura, 42/15.

¹⁸⁶ et-Taberî, **Cami'l-Beyan fi Te'vil-i Kur'an Taberî Tefsiri**. Tercümesi, VII, 288.

¹⁸⁷ Al-i İmran, 3/8.

bize rahmet” yani muvaffakiyetler ve nimet bahşet.¹⁸⁸

“De ki: Allah doğru söyledi. O halde hakka meyleden İbrahim'in dinine uyun. o müşriklerden değildi.”¹⁸⁹ Allah, sıdk yönüyle İbrahim (a.s.)’ı bize örnek göstermiş. Niteki, Taberi ayeti şöyle yorumlamış: Ey Muhammed de ki: “Allah Teala, göndermiş olduğu haberleri, bize doğru söyledi. Madem üzerinde olduğunuz dinin Allah’ın seçmiş olduğu din olduğunu iddiasında samimiyseniz, aslı bozulmuş olan Yahudi ve Hristiyanlık dini değil de, Allah’ın dostu olan İbrahim’in hak üzere olduğu dine, yani Hanif dinine tabi olun. Çünkü İbrahim, Hristiyan ve Yahudi müşriklerden hiçbir zaman olmadı. Lakin o, Hanif inancına tabiydi, Müslümandı. Yalnızca rabbine itaat ederdi.”¹⁹⁰

Allah Teâla şöyle buyuruyor: **“Oturup kardeşleri hakkında 'Bize uysalardı öldürülmezlerdi' diyenlere, 'Eğer doğru sözlü iseniz canlarınızı ölümden koruyun bakalım! deyin.’”**¹⁹¹ buyurarak onları doğru ve tutarlı olmaya davet etmiştir. Taberi: Uhud Harbi’nde müşrikler savaşa gitmeyince: **“Eğer bizim sözüme kulak verip gitmemiş olsalardı öldürülmeyeceklerdi.”** Ey Muhammed, onlara de ki: **“Eğer bu iddianızdan doğru iseniz ölümü kendinizden uzaklaştırın. Diyorsunuz ya, “Bizi dinleselerdi öldürülmezlerdi.” diye. Bu iddianızda samimiyseniz, gücünüz yetiyorsa önce ölümü kendinizden uzaklaştırın da sizi görelim. Buna gücünüz yetmeyeceği kesindir. Lakin nerede olursanız olun ölüm gelip sizi bulacaktır. Hal böyleyken böyle tutarsızca konuşmanızın ne anlamı var ki.”**¹⁹² buyurarak münafıkların içinde buldukları davranışların ne kadar yanlış olduğunu, aslında yaptıklarının, kendilerini kandırmaktan başka bir şey olmadığını ifade etmiş oluyor.

“İman edip salih ameller işleyenleri altlarından ırmaklar akan cennetlere sokacağız ki, içinde ebedî kalacaklar. Allah (bunları) gerçek bir söz olarak vaad

¹⁸⁸ Ebul-Kasım Mahmud bin Amr bin Ahmed, el-Zemahşerî Carullah (ö. 1144), *el-Keşşaf ‘An Haka’iki Ğavamidi’t-Tenzil ve ‘Uyuni’l-Ekavil fi Vucuhi’t-Tevi’vil Tercümesi*, (Keşşaf Tefsiri Tercümesi), Tercüme eden: Ömer Çelik, Necdet Çağıl, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu, Tsz. I, 878.

¹⁸⁹ Al-i İmran,3/95.

¹⁹⁰ et-Taberî, *Cami’l-Beyan fi Te’vil-i Kur’an (Taberî Tefsir)*, II, 319; İbn Kesir, (Ebü’l Fida), (*Hadislerle Kur’ani’l Kerim*) *Tefsiri, Tefsirü’l-Kur’ani’l-Azım Tercümesi*, IV, 1306; Zemahşerî, *el-Keşşaf ‘An Haka’iki Ğavamidi’t-Tenzil ve ‘Uyuni’l-Ekavil fi Vucuhi’t-Tevi’vil*, I, 1004.

¹⁹¹ Al-i İmran, 3/168.

¹⁹² et-Taberî, *Cami’l-Beyan fi Te’vil-i Kur’an (Taberî Tefsir)*, II, 401; İbn Kesir, (ebü’l Fida), (*Hadislerle Kur’ani’l Kerim*) *Tefsiri, Tefsirü’l-Kur’ani’l-Azım Tecümesi*, IV, 1439; Zemahşerî, *el-Keşşaf ‘An Haka’iki Ğavamidi’t-Tenzil ve ‘Uyuni’l-Ekavil fi Vucuhi’t-Tevi’vil*, I, 1126.

etmiştir. Vaadlerinde ve taahhüdünde Allah'tan daha doğru sözlü kim olabilir?¹⁹³

İman edip Salih amel işleyenlere Allah Teâla, altlarında nehirler akan cennetlere koyacağını, bu O'nun dosdoğru vaadi olduğunu hiçbir varlığın O'nun kadar vaadinde doğru olmadığını öldükten sonra dirilişin hak olduğunu her hususta ondan daha doğru sözlü kimse yoktur.¹⁹⁴

“Meryem oğlu Mesih, ancak bir elçidir. Ondan önce (pek çok) peygamber gelip geçmiştir. Annesi de siddıktır/çok salih bir kadındır. İkisi de yemek yedi. Bakın biz onlara delilleri nasıl açıklıyoruz, ozaman bak nasıl da (haktan) yüz çeviriyorlar.”¹⁹⁵

Burada ***“Meryem oğlu Mesih bir resuldür/elçidir.”*** ibaresi Hz. İsa'nın Rab olmadığını açıklamasıdır. “Ondan önce de birçok resüller gönderilmiştir.” Yani İsa da kendinden önce gönderilmiş elçilerden bir elçinin ötesinde başka bir şey değildir. İsa'nın körleri iyileştirmesi, alaca hastaları tedavi edip iyileştirmesi, ölüleri diriltmesi gibi hâsıl olan durumlar Allah tarafından kendisine verilenlerdendi. Çünkü onu ona yaptıran Allah'tı ve o, bazılarının iddia ettiği gibi ilah değildi. Nitekim Hz. Musa'ya Allah tarafından âsa verilmesi ve o asanın yılanı dönüşmesi, Hz. Âdem'in anne ababasız dünyaya gelmesi ve Hz. Meryem'in babasız çocuk dünyaya getirmesi gibi Hz. İsa'ya da o tür özelliklerin verilmesi tamamen yaradanın iradesiyledir. “Anası da bir kadındır.” Hz. Meryem'in de diğer kadınlar gibi, Allah'ın kendilerine peygamberlik verilenleri kabul edip onlara iman getiren diğer kadınlar gibiydi. Dolayısıyla ona “sıddıka” lakabının verilmesi de ***“Rabbinin sözlerini ve kitaplarını tasdik etti/doğruladı.”*** (Tahrim, 66/12) ayetinde belirtilmiştir.¹⁹⁶

“Ey insanlar, kendinize bakın, eğer doğru yolda iseniz, yolda sapan kimse size zarar veremez!”¹⁹⁷ Müslümanlar, küfürde ısrar edip kendileri gibi Müslüman olmayanlara bakıp bu durumlarına üzülmüyorlardı. Bu nedenle Allah, onlara: “Siz kendinize bakın, o inatçı kâfirlere üzülmeyin, çünkü siz onları düzeltmekle mecbur

¹⁹³ Nisa, 4/122.

¹⁹⁴ Mukatil bin Süleyman (ö. 150), *et-Tefsîrû'l-Kebîr. Tefsîru Mukâtil b. SüleymânTercümesi*, I, 409; Ebü'l-Berekât Hâfızüddin Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Neseî (ö. 710/1310), *Medarikü't-Tenzil ve Haka'ikuTe'vil Tercümesi*, Tercüme eden: Harun. İstanbul: Ünal Ravza Yayınları, 2003, III, 174.

¹⁹⁵ Maide, 5/75.

¹⁹⁶ en-Neseî, *Medarikü't-Tenzil ve Haka'iku'te'vil Tercümesi*, 3/403; Mukatil bin Süleyman, *et-Tefsîrû'l-Kebîr. Tefsîru Mukâtil b. SüleymânTercümesi*, I, 193-194.

¹⁹⁷ Maide, 5/105.

değilsiniz.” denildi. Lâkin, siz hakikat dini üzerinde olduktan sonra onların size tabi olmamaları, size bir zarar veremez. Dolayısıyla bu, iyiliği emredip kötülükten nehyetmeği ihmal etmeyin manasına da gelmesin.¹⁹⁸

“Allah buyuracak ki: 'Bugün, siddıklara/doğru sözlülere doğruluklarının fayda sağladığı gündür. Onlara, içinde ebedi kalacakları, altında nehirler akan cennetler mevcuttur. Allah onlardan razı olmuştur. İşte büyük kurtuluş ve kazanım budur.’”¹⁹⁹

Allah Teâla buyuruyor ki: Bu, mahşer günü dünyada İsa gibi sadık olanlara sadakatlerinden dolayı fayda vereceği bir gün olacaktır. Onlara altında nehirler akan cennet nimetleri olacaktır. Onlar orada süresiz kalacaklarına rağmen Allah, Onlara itâat edilmeleri nedeniyle onlardan razı, onlar da sevabları nedeniyle Allah Teâla’dan razıdırlar. İşte bu, muazzam bir kurtuluştur. Hayattaki yalancı, sahtekâr olanların oradaki doğrulukları onlara yarar sağlamayacaktır. Onlar ki, dehşeti görünce imana gelmişlerdir.²⁰⁰ Cenâb-ı Hak dedi ki: Ey kendi aleyhinize iman edenler, Allah sizi hidayate erdirdikten sonra sapıtan hiç kimse size ilişemez, hepiniz Allah’a döndürüleceksiniz ve O, yaptıklarınızdan sizi haberdar edecektir.²⁰¹ Buyurarak insanların, doğruluk ve dürüstlüğe ne kadar önem vermeleri gerektiğini bizlere haber vermektedir.

“Rabbinin sözü doğruluk ve adalet bakımından tamamlandı. O’nun sözlerini değiştirebilecek yoktur. O iştir, bilir.”²⁰² Allah Teâla, Peygambere Allah’tan gayrı, ilah edinenleri, Allah’a şirk koşan müşrik topluluğuna: Benimle sizin aranızda hüküm verecek bir hakemi isteme gibi bir insiyatifim yok. Zira Allah Teâla’nın gücünden daha büyük güç olamaz. Sizlere Kur’an’da bütün hükümleri en güzel şekilde veren O’dur. İnanç ibadet, adap genel olarak her şeyi... İlim, fesahat, belagat, geçmiş, gelecek konusunda ona benzer bir şey şimdiye dek ortaya koymuş değilim.²⁰³

¹⁹⁸ en-Nesefî, *Medarikü't-Tenzil ve Haka'iku'Te'vil Tercümesi*, Terc. Harun Ünal, 3/455-456; Mukatil bin Süleyman (ö. 150), *et-Tefsîrü'l-Kebîr. Tefsîru Mukâtil b. Süleymân Tercümesi*, I, 513.

¹⁹⁹ Maide, 5/119.

²⁰⁰ Celaleddin Muhammed bin Ahmed el-Mahalli; Celaleddin Abdurrahman bin Ebubekir el-Suyutî, *Tefsirul-Celaleyn*, I, 158.

²⁰¹ Abdurrahman bin Ebu Bekir, Celaleddin es-Suyutî (ö. 911). *Ed-Dürrü'l Mensur Tercümesi (et-Tefsir bi'l Me'sür)*, Tercüme eden: Hasan Yıldız. İstanbul: Ocak yayıncılık, 2012. III, 214.

²⁰² Em'am, 6/115.

²⁰³ ez-Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-Münîr fi'l-'Akîdeti ve's-Şerî'ati ve'l-Menhec*, VII, 91.

“Yoksa onu (Kur’an’ı) uydurdu mu? diyorlardı. De ki: Eğer doğru sözlü iseniz, Allah’tan kimi çağırıyorsanız çağırın ve onun gibi bir sure getirin hodri meydan.”²⁰⁴

Dönemin müşrikleri hak davaya inanmadıkları, üstelik “Yoksa kendi mi uydurdu?” diyorlardı. De ki onlara: “Madem öyle hadi siz de fesahat ve belagat bakımında Kur’an’daki gibi on sure uydurma ve düzmece olarak getirin de görelim. Siz de fasih Arapça konuşuyorsunuz benim gibi. Onlara ilkin on daha sonra bir sure getirmelerini söyleyerek meydan oku.²⁰⁵ Söz konusu ayette Allah Teâla Efenimizi teselli edip rahatlamasını sağlayıp ve en ufak tereddüde kapılmamasını, tebliğini yapmasını ve halka alay edilecek korkusu yaşamamaları gerektiği öğütlemektedir. Mesajını tamamen tebliğ etmesini ve gerisini Allah’a tevekkül etmesini istemektedir.²⁰⁶

“İçlerinden bir adama: İnsanları uyar ve iman edenlere, Rableri katında onlar için yüksek bir sıdk/doğruluk makamı olduğunu müjdele, diye vahyetmemiz, insanlar için şaşılacak bir şey mi oldu, o kâfirler: 'Bu elbette apaçık bir sihirbazdır' dediler?” (Yunus, 10/2) **“Yoksa onu (Kur’an’ı) uydurdu mu diyorlar? De ki: “Eğer doğru sözlü iseniz, Allah’tan başka çağırabildiklerinizi çağırın ve onun gibi uydurma on sûre getirin”** (Yunus, 10/38) **“Size emrolunduğu gibi dosdoğru olun! Sizinle beraber olanlar ve şirkten tövbe edenler salih amel işlesinler. Fazla ileri gitmeyin. Şüphesiz Allah yaptıklarınızı görür.”**²⁰⁷ Seninle beraber tövbe eden kişilerle emrolunduğun gibi dosdoğru olun. Ve sapıtmayın. Çünkü Allah, yaptıklarınızın tümünü görmektedir.²⁰⁸ Allah “Sen sadece bir uyarıcısın.” Sen ancak bir tebliğcisin. Senin vazifen uyarmaktır. Müşriklerin yersiz ve asılsız tekliflerine karşı senin onları zorla yola getirmek gibi bir görevin yoktur. Allah Teâla her şeye vekildir, görendir dolayısıyla onları cezalandıracaktır.²⁰⁹ Bu Allah’ın göstermiş olduğu lütuftur. Onların hata ve ayıplarını affeder ve onları güzel faaliyetlerinden dolayı mükâfatlandırır.

“Ve şöyle dua et: 'Rabbim! Gireceğim yere doğrulukla gireyim, çıkışından

²⁰⁴ Hud, 11/13.

²⁰⁵ Abdurrahman bin Ebu Bekir, Celaleddin es-Suyutî (911), *Ed-Dürrü'l Mensur (et-Tefsir bi 'l Me'sür.)* Beyrut: Tsz. IV, 405; el-Kuşeyrî (ö.465), *Letafu'l İşare, Tefsiru'l Kuşeyri*, II, 128.

²⁰⁶ Seyyid Ebu'l-A'la Mevdudî (1903). *Tefhimu'l Kur'an Tercümesi*, Tercüme eden: Muhammed Kayani, Yusuf Karaca, Nezihe Şişman, Ali Ünal, Hamdi Aktaş.İstanbul: İnsan Yayınları, 2005. II, 378.

²⁰⁷ Hud, 11/112.

²⁰⁸ Mevdudî, *Tefhimu'l Kur'an Tercümesi*, II, 429; Abdul Kerim bin Havazin bin Abdulmelik el-Kuşeyrî (ö.465). *Letafu'l İşare, Tefsiru'l Kuşeyri*, Arş. İbrahim el-Besyuni, Mısır: el-Hey'etu'l el-Misriyetu'l Kitab, Tsz. II, 161.

²⁰⁹ es-Suyutî (911), *Ed-Dürrü'l Mensur Tercümesi (et-Tefsir bi'l Me'sür)* Beyrut, Tsz. IV, 405.

doğruluk ve dürüstlikle çıkayım. Bana katından hakkıyla bir yardımcı kuvvet ver.²¹⁰

Şirk koşanlar, Allah'ın Resulünü aklısına oyuna getirerek Allah Teâla'nın, ona indirmiş olduğu bazı direktiflerden caydırmak ve bir kısım direktifleri de Allah'ın adını kullanarak O'nun söylemlerinden çarpıtarak dezenformasyonlara yol açıp insanlar arasında algı oluşturmaktı. Burada doğruluk kelimesinin söz konusu yapılmasının büyük önemi ve yeri vardır. İlkeli duruş, gönül rahatlığı, içe ve dışa yönelik sadakat ve samimiyet gibi etkileri bulunmaktadır.²¹¹

Kitapta İbrahim'i anın. Çünkü o, bir sıddık (sıdk/doğru) bir peygamberdi.²¹²

Yani İbrahim hal hareketlerinde ve bütün ictimai hayatında doğruluk ve dürüstlükten asla taviz vermezdi. Allah Teâla'yı tasdik ediciydi. Doğruluk, dürüstlük ve peygamberliği kendi nefsinde mezcetmişti.²¹³ ***“Kitapta İdris'i hatırlayın. Doğrusu o, sıddık/doğru bir insandı, bir peygamberdi.”***²¹⁴ İdris, Şis'in torunu Nuh'un babasının dedesi olur. Kendisine İdris denmesinin sebebi, çok ders vermesindedir. Rivayetlere göre, İdris'e otuz sahife nazil olmuştur. Kalemle ilk yazı yazma, Astronomiyle ve hesap işiyle ilk o uğraşmıştır. Hz. İdris bütün fiiliyatlarıyla doğruluktan asla ayrılmayan, aynı zamanda bir peygambedi. Lakin her sıddık vasfına sahip kişi veya kişilerin peygamber olacak diye bir kural da söz konusu değildir.²¹⁵

“Karılarına zina isnadında bulunup da kendilerinden başka şahidleri olmayanların şahadeti, kendisinin doğrulardan olduğuna şehadet etmek için dört defa Allah adına yemin etmesini, beşinci defa da, eğer yalancılardan ise Allah'ın laneti kendi üzerine olmasını dilemesidir.”²¹⁶

“Benden sonra gelecek olanlar arasında beni lisan-ı sidk ile anmama izin

---

²¹⁰ İsra, 17/80.

²¹¹ Seyyid Kutub İbrahim Hüseyin eş-Şerabî (1385). *Fi Zlâlil-Kur'an*, Beyrut: Daruş-Şuruk, 1412. IV, 2242; Ebu Muhammed Abdurrahman bin Munzir Temim, Hanzala, Razî İbn Ebi Hatem, *Tefsiru'l Kur'an'il Azîm Li-İbni Ebi Hatem*, Arş. Es'ed Muhammed et-Tayyib. el-Memleketu'l Arabiye es-Suudiye, 1419. IV, 2342.

²¹² Meryem, 19/41.

²¹³ Ebu's-su'ud, Muhammed bin Muhammed el-İmadi Hanefî (ö. 982). *İrşadü'l-Akli's-Selîm İla Mezaya el-Kur'ani'l-Kerim (Tefsiru Ebu's-Su'ud)*. Beyrut: Daru İhya et-Turasu'l Arabi, Tsz. V, 266; Ebu Cafer en-Nahas Ahmed bin Muhammed bin İsmail bin Yunus el-Muradi en-Nehavî (ö. 338). *İrabu'l -Kur'an*. Kahire: Daru'l Kutubu'l İlmiye, 1421. III, 13.

²¹⁴ Meryem, 19/56.

²¹⁵ Ebu's-Su'ud, *İrşadü'l-Akli's-Selîm İla Mezaya el-Kur'ani'l-kerim*, V, 270; Muhammed Reşid bin Ali Rıza bin Muhammed Şemseddin bin Muhammed Bahaeddin bin Menla Ali Halife el-Kalemunî el-Huseynî (ö.1354), *Tefsiru'l Kur'ani'l Hekim*, el-Hey'etu'l Mısriyetu'l Ametu'l Kitab, 1990, XII, 266.

²¹⁶ Nur, 24/6-7.

ver!’²¹⁷

“Hani biz, senden, Nuh'tan, İbrahim'den, Musa'dan ve Meryem oğlu İsa'dan peygamberlerden ahd/söz aldık. (Evet) Yaptıklarından dolayı onları sorumlu kılmak için onlardan sağlam bir ahd/söz aldık. Kâfirler için de acıklı bir azap hazırlamıştır.”²¹⁸

“Müslüman erkekler ve müslüman kadınlar, mümin erkekler ve mümin kadınlar, itaat eden erkekler ve itaat eden kadınlar, sadık/doğru erkekler ve doğru kadınlar, sabırlı erkekler ve sabırlı kadınlar, sadaka veren erkekler ve sadaka veren kadınlar, oruç tutan erkekler ve oruç tutan kadınlar, ırzlarını koruyan erkekler, ırzlarını koruyan kadınlar, Allah'ı çok zikreden erkekler ve Allah'ı zikreden kadınlar; Allah onlar için bir mağfiret ve büyük bir mükâfat hazırlamıştır.”²¹⁹ Abdurrahman İbn Ebu Şeybe'nin rivayetine göre: Efendimizin eşi Ümmü Seleme'nin şöyle söylediğini işittim dedi: Hz. Muhammed'e, bizlere neler oluyor acaba Kur'an'da erkeklerin ismi geçtiği halde bizim ismimiz geçmiyor? Bu hususta aklımda hiç bir şey gelmiyordu. Fakat bir gün minberde hitap etmesi beni ürkütmüştü. Ummu Seleme şöyle diyor: Saçımı ördükten sonra evimde, odalardan başka odaya geçtim ve hasırın ötesinden kulak misafiri oldum. Resulallah'ın şöyle dediğine şahit oldum: Ey insanlar Cenab-ı Allah buyurdu ki: *“Müslüman erkeklerle, Müslüman kadınlar, mü'min erkeklerle mü'min kadınlar...”* ayetini okuduğuna şahid oldum.²²⁰

“Hakk'ı getirenler ve onu tasdik edenler, kötülükten sakınanların ta kendileridir. Onların Rableri katında diledikleri vardır. Bu, iyilik yapanların mükâfatıdır.”²²¹ Ayette anlatılmak istenen: Doğruyu getirenin kim olduğu, getirilen doğrunun ne olduğu ve onu tasdik edenin kim olduğuyla alakalı olup farklı görüşler mevcuttur. Abdullah bin Abbas'ın belirtmiş olduğu rivayete göre: “Doğruyu getiren Hz. Muhammed'tir, getirdiği “Lailahe illallahıdır.” yine tasdik eden kendisidir. Hz. Ali'ye göre ise: “doğruyu getiren” Resulullah, tasdik eden de Ebubekir'dir buyuruyor. Taberi'ye göre

²¹⁷ Şuara, 26/84.

²¹⁸ Ahzab, 33/7-8.

²¹⁹ Ahzab, 33/35.

²²⁰ Ebu'l Fidâ İsmail bin Ömer bin Kesir el-Kureyşi el-Basrî el-Dımeşkî (ö. 774). *Tefsiru'l Kur'an'il-Azîm*, Arş. Sami bin Muhammed Selame, Daru-Tayyibe, 1420 h. 1999 m. VI, 416; Şihabeddin Mahmud bin Abdullah el-Hüseyni el-Alusî (ö. 1270). *Ruhu'l Meani Fi Tefsiri'l Kur'ani'l Azîm ve-Sebu'l Mesani*, Arş. Ali Abdubari Atiye, Daru'l Kitabu'l İlmiye, 1415, XI, 183.

²²¹ Zümer, 39/33-34.

ise Allah'ın varlığına ve birliğine iman eden elçisinin getirmiş olduğu kitaba iman edip yaşayan herkestir. Doğrudan maksat Kur'an ve "Lailahe illallahıtır."²²²

"Rablerinden korkanlar (takva sahipleri) Cennete gruplar halinde gönderilirler. Oraya vardıklarında ve kapıları açıldığında, muhafızları onlara: 'Selam size! Siz temiz çıktınız. Şimdi sonsuza dek girin ve kalın burada.' Onlar: Bizî, istediğimiz yerde yaşayabileceğimiz bu cenneti sahip kılan Allah Teâla'ya hamd-u senalar olsun. İyilik yapanların mükâfatı ne güzeldir!' derler."²²³

"Muhakkak ki sana vaat edilen gerçektir ve azap mutlaka gelecektir."²²⁴ Söz konusu iki ayet, üstteki yeminlere cevap mahiyetindedir. Sanki Allah Teâla kâinata karşı düşündürücü şeylerle, vaat ettiği ahiret hayatını getirmeye, gücü yitirdiğine istidlalde bulunmuşur.²²⁵

"Takvâ ehli, cennette ve nehirler kenarında, azîz ve kudret sahibi Allah'ın huzurunda hak kürsüsünde/haklar meclisindedir."²²⁶ Burada "nehere" sözcüğü, çoğul olarak, yani nehirler, ırmaklar manasında kullanılmış olup "bolluk ve gündüz aydınlığı" manasında kullanılmıştır. "dostluk makamında" yani hoşça gidilen bir yerde. "muktedir" oldukça güçlü bir hükümdarın katında, kudretinden akıl sır ermez bir hükümdarın manevi yakınlık derecesiyle öylesine kudretli ki onun gücünün kapsamına girmeyen bir şey yoktur. Mutluluk verici içeren böylesi bir yerden daha değerli ne olabilir?²²⁷

"(Allah'ın verdiği ganimet), yurtlarından ve mallarından uzaklaştıran, Allah'ın lütuf ve rızasını arayan, Allah'ın dinine ve Peygamberine yardım eden fakir muhacirlerindir. İşte bunlar mümin/salih kimselerdir."²²⁸ Allah Teâla, Peygambere ganimet olarak bıraktığı varlıklar sadece varlıklı insanların ellerinde dolaşmaması için

²²² et-Taberî, *Cami'l-Beyan fi Te'vil-i Kur'an (Taberî Tefsiri. Tercümesi)*, VII, 170; Ebu Muhammed Abdühak bin Ğalib bin Abdurrahman bin Temam bin Atiye el-Endülisi el-Muharabî (ö. 542). *el-Muharriru'l Veciz fi Tefsiru'l Kitabi'l Aziz*, Arş. Abdusselam Abduşşafi Muhammed, Kahire: Daru'l Kitabu'l İlmiye, 1422. IV, 531.

²²³ Zümer, 39/73-74.

²²⁴ Zariyat, 51/5-6.

²²⁵ Beyzâvî, *Envarü't-Tenzil ve Esrarü't-Te'vil*, IV, 259-260; Ahmed bin el-Hüseyn bin Ali bin Musa el-Husrevcirdî el-Horasânî, Ebubekir Beyhakî (ö. 458). *Ahhamu'l Kur'an eş-Şafî-Cemu'l Beyhaki*, Mektebetu'l Hanici, 1414, I, 3.

²²⁶ Kamer, 54/54-55.

²²⁷ Zemahşerî, *El-Keşşaf 'An Haka'iki Ğavamidi't-Tenzil ve 'Uyuni'l-Ekavil fi Vucuhi't-Tevi'vil*, IV, 394; Maverdî, *Tefsiru'ul Maverdî*, V, 360.

²²⁸ Haşr, 59/8.

hicret yapan muhacir yoksullara da verilir. Nitekim bu fakir insanlar Allah'ın rıza ve lütfunu kazanmak için yer yurtlarından oldular. Evlerinden barklarından çıkarılıp mağdur edildiler. Asıl sözlerinde gerçek doğru olanlar bunlardır.²²⁹

Bütün bu zikredilen ayetlerde ifade edildiği gibi bu dünyada Allah rızası için çalışıp çabalayan ve iyi hasletler ortaya koyup Allah'ın dinini yüceltenler ile kötülüğü kendisine huy edinen kişilerin bir olmayacağını anlatılmaktadır.

1.8. Ulema

Âlimler, dönemin ilim ve edebiyatını tahsil etmiş, Kur'an-ı Kerim'in manasını ve binlerce hadisi ezbere bilen, İslam'ın yirmi ana ilim olan, seksen ilimlerde ihtisas sahibi olup, en yüksek tasavvuf (evliyâ), eğitimli kimselerdir.

İslam'da istisnasız kabul görülen kelimeler, Kur'an'ı Kerim, sahih olarak kabul edeceğimiz kelimeler ve Peygamber'in Sünneti (söz ve davranışları)'dir. İslami manada söylenen bir kelimenin bir eylemin geçerlilik ölçütü, bu iki önemli ana kaynağa dayanmaktadır. Yine İslam ulemasına, saygınlık ve değer kazandıran bu iki eşsiz kaynaktır. Kur'an ve hadislerde yer yer âlimlere yönelik doğrudan veya dolaylı olarak övgü niteliğitaşıyan ifadeler yer verilmiştir. Ulemanın tüm öğretmenleri ve hayatları, Kur'an'a göre belirlenir ve Kur'an bunu bir rol model olarak gösterir.²³⁰

Hz. Muhammed'in İslam ve diğer dinleri bilen insanlara her daim diğerlerinden daha fazla değer verdiği görülmektedir. Örn. diğer dini fırkalarla yapılan alışverişlerde, ağırlıklı olarak âlimlerine daha fazla ilgi gösterdikleri görülmektedir. Hz. Muhammed'e peygamberlik görevi verildiğinde ilk önce Varaka b. Nevfel adında bir adamla paylaştı. Medine'nin Necran bölgesinden Hristiyan din bilginlerini kabul etti ve onlarla dini konularda çeşitli görüşmeler yaptı. Yahudi yazıcılarla olan ilişkisi bir istisnâ değildi. Kur'an, İsrailoğullarının bilginlerinden bahsettiğinde, İslam peygamberleri onlarla tanışmak ve dini konuları tartışmak için her fırsatı değerlendirmek istedi. Bu konferanslarda bazı âlimler de Müslüman oldular. Aslında, Hz. Peygamber'in Kitab-ı Mukaddes âlimleriyle yakın ilgisinin ve iletişiminin en önemli sebeplerinden biri, Yahudi

²²⁹ et-Taberî, *Cami'l-Beyan fi Te'vil-i Kur'an (Taberî Tefsiri. Tercümesi)*, VIII, 235; Zemahşerî, *el-Keşşaf 'An Haka'iki Gavamidi't-Tenzil ve 'Uyuni'l-Ekavil fi Vucuhi't-Tevi'vil*, IV, 503.

²³⁰ Muammer İpek, *Hz. Muhammed'in Eğitimsizliği, Ahlakı ve Kişiliği Üzerine*, Toplum Bilimleri Dergisi, 2014, s. 321-332.

ve Hristiyanların doğal topluluğu olan bu âlimlerin İslam'a girmelerin sağlamaktı.²³¹ Anlaşılmaktadır ki Peygamber Efendimizin diğer tüm ilimlerde olduğu gibi âlimlere olan yaklaşım ve tutumu Kur'an'dan farklı değildir. Peygamber (a.s.) ilme ve ulemaya yaşamı boyunca önem vermiş olup sadece dini konularla sınırlı kalmayıp hemen hemen tüm alanlarda din ve din dışı ayırımına gitmeden islamı ilgilendiren tüm sosyal alanları ilgi kapsamına almıştır. Dolayısıyla İslam doğru bilgiye ulaşmada bilgi ayırımı yapmadan objektif olmayı tercih etmiştir.

Gelişen İslam kültüründe dini ilim, dini bilgi vurgusu çok güçlü olmasına rağmen İslam Peygamberinin sözleriyle vurgu, bilginin dini veya “dini olmayan” değil, pragmatik ve “faydalı” olduğudur.²³² Aslında günümüzde dini kaygılardan uzak olan seküler bilginin anlaşılması ve sınıflandırılmasında faydalı/yararsız bilgi ayırımı yapılmaktadır.²³³ Bilgi belirli bir amaca yönelikse, faydalı bilgi olarak kabul edilir. İslam'ın ilk dönemlerinde sadece Kur'an ve Hadis Müslümanların ilgi alanına girmişti. Fıkıh da olduğu için bunlar da ilim kelimesinin kapsamına alınmıştı.²³⁴ Bu durum, İslam'ın diğer bilimleri dışlaması veya yok sayması olarak anlaşılmamalıdır. Günümüz modern bilgi teorilerine vurgu; belirli amaçlar ve bir hedef için toplanan sistematik bilgilerin, faydalı ve amaca yönelik gerçek bilgiler olduğu düşünüldüğünde.²³⁵ Hz. Peygamber döneminde bilgiye bu şekilde yaklaşılması garip karşılanmamalı. Bugünkü anlamıyla akli ilimlere ilgi duyulmamasının, dine aykırılıktan değil, İslam'ın doğduğu kültür coğrafyasında bu geleneğinin olmamasından ve bu ilimlerin önde gelen kadrolarının bu ilimlere karşı ilgisiz olmasından kaynaklandığı, İslam dininin saflığını korunarak, peygamberlik sünnetinin kök salmasını istemiş olmalarından kaynaklanmış olduğu söylenebilir.²³⁶ Daha sonraki dönemde bilim kavramı, günümüzde “bilim” ile ifade edilen felsefe, tıp, fizik

²³¹ Orhan Atalay, “*Ahbâr ve Ruhbân*”, (Kur'an'ın Din Adamlarına Yönelik Eleştirisinin İkili Örneği), Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Erzurum, 2006. (25), s. 27-40.

²³² Muhyiddin En-Nevevî, *Riyâzü's Sâlihîn* (M. E. Özafşar, & B. Erul, Çev.). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2013. III, 82.

²³³ Abdullah Karaman ve Selçuk Burak Haşıloğlu, *Bilgi Kavramı ve Bilgiye Dayalı Organizasyonlarda Bilgi Sistemleri*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, 2006. 9(1-2), s. 81- 94.

²³⁴ İlhan Kutluer, “*İlim*” maddesi, İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi, 2000. XXII, 109-114.

²³⁵ Karaman ve Haşıloğlu, *Bilgi Kavramı ve Bilgiye Dayalı Organizasyonlarda Bilgi Sistemleri*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, 2006. s. 81- 94.

²³⁶ Hasan Ocak, *Siyaset/Toplum Felsefesi/Ahlaki Açısından Kâtip Çelebi'de Ulemâ ve Ümeranın Yeri, Mîzânü'l Hak İslami İlimler Dergisi*, 2016. (1), s. 83-100.

ve matematik gibi disiplinleri de içine alacak şekilde genişletilerek kullanılmıştır.²³⁷

İslam inancına göre bütün peygamberlerin asli vazifesi, dini ritüelleri açıklayarak bunların ne şekilde yaşanması gerektiğini, insanları eğiterek, Allah'a karşı kulluk vazifesi nasıl ifa edilmesi gerektiğini sağlamaya çalışmaktır. Hz. peygamberin, ilimden yoksun kulluk görevinin yerine getirilmesinin büyük noksanlık olacağını belirtmesi, bilginin vurgulanması noktasında dikkat çekicidir. “Allah Teâla, İbrahim Aleyhisselama dedi ki: “Ya İbrahim! Ben âlimim, her âlimi severim.”, “Bir topluluğun ölümü; bir bilgenin, âlimin ölümünden daha az zararlıdır.” “Dini bilen bir âlim, şeytana karşı bin abidten daha güçlüdür. Bu dinin direği din bilgisidir.” (Tirmizî, İbni Mâce, Taberî/el-Evsat) “Âlimin âbide göre üstünlüğü, dolunayın diğer yıldızlara göre üstünlüğü gibidir.” (Ebu Dâvûd, Tirmizî, Nesâî) “Bir konuyu öğrenmen/bilmen, yüz rekât nafîle namaz kılmandan daha hayırlıdır.”²³⁸ Burada sadece bir kısmını verdiğimiz İslam Peygamberinin sözlerinden anlaşılıyor ki İslam dininde, ritüellerden önce onların dayandırılacağı bilginin doğru olması ve doğru anlaşılıp özümsemesi daha önemli görülmektedir. Her ne kadar Peygambere, aidiyeti konusunda tespit uzmanları tereddüt etseler de İslam kültüründe Peygamberin sözü olarak kabul görmüş ve Müslümanlar arasında itibar edilen “İlim Çin'de de olsa onu öğrenin.”, “İlim öğrenmek/bilgilenmek her Müslümana farzdır.” (gazali, a.g.e.27) Burada Peygamberimiz ile ilgili, sadece bir bölümünü vermiş olduğumuz bilgilerden anlaşılıyor ki İslam dininde, ritüellerden önce onların dayandırıldığı bilgi ve kaynağın doğru olması ve doğru bir şekilde anlaşılması içselleştirilmesi elzem olmaktadır.

“Bu örnekleri insanlara açıklıyoruz. Bu örnekleri ancak ilim adamları anlayabilir. Âlim olmayanlar onlardan ders çıkaramazlar.”²³⁹ “Yoksa onu (Kur'an'ı) uydurdu mu diyorlar? De ki: “Eğer doğru sözlü iseniz, Allah'tan başka çağırabildiklerinizi çağırın ve onun gibi uydurma on sûre getirin akıl erdiremez, idrak edemezler.”²⁴⁰ Bu ayette bir “teşbih temsili” vardır ve temsil anlamına gelir; benzetilen birden fazla ise teşbih temsilidir. “Ali aslan gibidir.” örneğindeki teşbih birdir. Cesarete aslan gibidir.

²³⁷ Ümmügül Betül Kanburoğlu Ergül, *Âlim Kime Denir? Kûtu'l Kulûb ve İhyâ-u Ulûmu'd-dîn Üzerinden Karşılaştırmalı Bir İnceleme*, Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2020. 7(1), s. 536-558.

²³⁸ Gazalî, *İhyayı Ulumiddin*, s. 17-20,279.

²³⁹ Ankebut, 29/43.

²⁴⁰ Celaleyn, *Tefsiru'l Celaleyn*, I, 526; en-Nisaburi, *Ğaraibu'l Kur'an ve Rağaibu'l Furkan*, V, 386.

Kâfirlerin amellerinin örümceğe benzetilmesinin yukarıda ifade edilen teşbihinde birden fazla yön vardır. Küfrün de örümcek ağına benzeyen bir ağı vardır. Bazıları bu ağın çıkış noktasını araya ve araştırma yapmaya meyillidirler. Bana göre, buna gerek yok. Atmacaların ve şahinlerin örümcek ağını deldiği gibi, bir yerden başlamak ve küfür ağını delmek gerekir

Birisi: “Taşkent Nasıl Elinden Çıktı” adlı bir kitap getirdi. Ben de “Ben o kitabı okumuyorum. Taşkent'e ne şekilde gidilir, diye bana bir kitap getirin.” dedim. Allah Teâla, insanoğluna çift kulak vermiş ve bu kulaklar önden gelen sesleri almak için öne doğru yönlendirilir ve arkadan gelen sesleri daha az alırlar. Bu yüzden bizim, hedefimiz hep ileriye dönük olmalı, hep ileriye dönük programlar yapmak gerekmektedir.²⁴¹ Bu bağlamda “hakiki ilim ehli olanlar” olarak çevirisini yaptığımız “alimün” sözcüğü, yukarıda ana hatları verilen ilahi gerçekleri idrak etme kabiliyeti ve tecrübesi olanlar anlamına gelir. Gözlemlediklerini ve onlara ne okunduğunu yansıtmak²⁴² doğru sonuçlara varan sadık ve algılayıcı zihinleri ifade eder. Hem bu ayetin sonunda hem de bir öncekinin sonunda bahsedilen ilim ve akıl kavramlarıyla insanın zihni kabiliyetlerine vurgu yapılarak, bunun dünyevi fiillerde olduğu kadar dini konularda da mühim rolüne dikkat çekilmiştir.²⁴³ Yine bir Kur'an ayetinde ulemanın örnek almamız gereken yönü ile ilgili olarak Allah Teâla, şöyle buyurmaktadır: **“İnsanlardan ve hayvanlardan da renkleri farklı olanlar vardır. Gerçek şu ki, kullarından ancak âlimler Allah'tan gerektiği gibi korkarlar. Şüphesiz Allah, güçlüdür, çok bağışlayıcıdır.”**²⁴⁴ Allah Teâla ayette çiftlik hayvanlarının renklerinden söz ediyor. Dabbe: Her çeşit hayvan; enam ise: Deve, sığır, koyun, keçi benzeri evcil çiftlik hayvanları manasına gelir. Çiftlik hayvanları zikredilmesinin nedeni, onların insanların yakınında yaşamaları ve evcil olmalarıdır. Burada Allah Teâla, bütün bunlara insanların dikkatlerini çekerek kâinat ve içindekileri okuyup kavrayıp irdeleyerek ders çıkarmalarını istiyor. Bunu da ancak Allah'tan korkan onun bilgin kulları olduğunu söylüyor. Nitekim okumuş olduğumuz kâinat sayfaları

²⁴¹ Mahmut Toptaş, *Kur'an-ı Kerim Şifa Tefsiri*, VI, 89; Zemahşeri, *el-Keşşaf 'An Haka'iki Ğavamidi't-Tenzil ve 'Uyuni'l-Ekavil fi Vucuhi't-Tevi'vil*, III, 455.

²⁴² eş-Şevkânî, es-San'ani, *Fethu'l-Kadir*, IV, 235.

²⁴³ Hayrettin Karaman, Mustafa Çağrıç, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadrettin Gümüş, *Kur'an Yolu*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007. IV, 254; et-Taberi, *Cami'l-Beyan fi Te'vil-i Kur'an (Taberi Tefsiri. Tercümesi)*, XX, 39.

²⁴⁴ Fatır, 35/28.

evrende sadece birkaçını teşkil ediyor. Bilgin insanlar, bu kâinatın gizemlerini araştırıp Allah Teâla'nın büyüklüğünü O'nun eserlerindeki olağanütsü muazzamlığıyla bizzat görüp ibret alırlar. Dolayısıyla O'ndan gerçek manada sakınırlar.²⁴⁵

Yalın bir şekilde gözlemleyebildiğimiz âlemde renklerin farklılıkları ilk etapta ayırt etmedeki etki gücü net olduğundan bu nitelik ön plana çıkmıştır. Ancak bunları incelemeye ve düşünmeye başlayanlar, bu türleri ayırt eden tek unsurun renkler olmadığını hemen görecektir. İnsanlar, dağlar, bitkiler, hayvanlar, daha birçok özellik ve yeteneğin yanı sıra renk bakımından da birbirlerinden ayrılırlar. İster ilk bakışta fark edilsin, ister daha dikkatli bir inceleme ile tespit edilsin, tüm bu farklılıklar, son tahlilde resmidir. Özünde bütün bunlar tek bir şeye işaret ediyor. Bunu anlamamızı kolaylaştırmak için çeşitli renklerde bitkisel ürünlerin varlığının bir kaynaktan, yani sudan kaynaklandığı ve onu Yüce Allah'ın indirdiği belirtilmektedir.

Yirmi sekizinci ayetteki “haşyet” kökünden gelen ve **“O'nun büyüklüğü karşısında huşu içerisindedirler.”** (Fatır, 35,28) olarak tercüme edilen kelime, burada büyüklük karşısında, zarar görmekten değil, olması gerekeni, yerine getirememekten kaynaklanan heyecan ve korku demektir. İlginçtir ki, tabiattaki muhteşem manzaralardan yola çıkarak muhataplarını, hayret edici incelikleri araştırmaya yönlendiren Kur'an'ı bilmenin değerini vurgulaması son derece ilginçtir. Ancak burada kullanılan ve “bilen” olarak tercüme edilen “ulema” kelimesinin kök anlamlarının, bir şeyi derinden bilmek ve özünü kavramak, bir konu hakkında kesin bilgiye ulaşmak, bir meselenin hakikatine nüfuz etmek anlamlarını içerdiği düşünülürse, Allah'a saygı duymak mühimdir. Meslek olarak bilimsel faaliyetlerde bulunanlar ya da bazı bilgileri öğrenip hafızalarında saklayanlar değil, zihinsel çabalarında sonuç çıkarabilecek düzeye ulaşmış kişiler olduğu anlaşılmaktadır. Hatta birçok sahabe'nin ve tabiîn büyüklerinin rivayetlerinde, bilgileri ne kadar çok olursa da, Allah Teâla'ya hürmet konusunda ilerleme sağlamamanın, âlim olarak nitelendirilemeyeceği bildirilmektedir.²⁴⁶ Hem insanı hem toplumu hem de

²⁴⁵ Seyyid Kutub İbrahim Hüseyin eş-Şerabî (ö. 1385). *Fi Zilali'l Kur'an*. Beyrut: Daruş-Şuruk, 1412. V, 2725; Şevkani, *Fethu'l Kadir*, IV, 235; Nasıruddin ebu Said Abdullah bin Ömer bin Muhammed eş-Şirazi el-Beydavî (ö.685). *Envaru't-Tenzil ve Esrar't-Te'vil*, Arş. Muhammed Abdurrahman Mera'sli, Beyrut: Daru İhya-u el-Turasu'l Arabiye, 1418. IV, 257.

²⁴⁶ Karaman H, *Kur'an Yolu Tefsiri*, IV, 465-466; Ebu Tayyib Muhammed Sadıkh bin Hasan bin Ali İbn Lütfullah el-Hüseyin el-Buharî el-Kinnacî (ö. 1307). *Fethu'l Beyan Fi Mekasidu'l Kur'an*. Beyrut: el-Mektebetu'l Asriyetu'l litabetun-Neşr, 1412. XI, 244.

dünyadaki diğer mevcudatı inceleyen farklı bilim alanlarına ait bilim insanının çoğu ateist veya Allah'a inanmakta tereddüt etseler bile bu araştırmaların sonucunda, evrendeki sarsılmaz dengeyi gözeterek evren; akıllara meydan okuyan karmaşık hesaplar ve hayranlık uyandıran uyumu, doğrudan ilahi güç ve inançla olmaktadır. Bu güç karşısında azamete veya acizliğin itirafına atıfta bulunan ifadelerin kullanılması, bu ayetlerde, bilime yapılan atfın anlaşılrlılığını kolay hale getirmektedir. Çevresel etkenlerin etkisiyle dine ilgisiz kalan ve fizik ötesi meselelerle uğraşma fırsatı bulamayan birçok insan, yukarıda bahsi geçen araştırmaların sonuçlarını izlediklerinde kendi dünyalarında mühim değişiklikler meydana geldi. Düşündüklerinde, varlıklar âlemindeki bu düzenin kör bir tesadüf sonucu olamayacağını düşünmeye ve kendilerini sorgulamaya başladılar. Hayatı anlamlandırmaya çalışmaları ise Kur'an'a gönül vermiş insanlara mühim bir görevin, yani ilim yolunu göstermenin İslam'ın gereklerinden biri olduğunu hatırlatır.

İKİNCİ BÖLÜM

KUR'AN-I KERİM'DE KÖTÜ OLARAK VERİLEN ÖRNEKLER

Kur'an'da rol model diyebileceğimiz örnek tiyolojiler olduğu gibi tam tersi yani kötü tiyolojiler de mevcuttur. Bu bölümde kutsal kitabımızda geçen ve insanlık tarihinde daima kötü olarak zihinlerde yer edilmiş ve edilecek modeller üzerinde durmaya çalışacağız.

2.1. Firavun

Firavun ismi kadim Mısır'a dayanmakta olup; uzun zaman hüküm sürmüş eski Mısır kralları için kullanılan ünvardır. Eski Mısır lisanında büyük ev anlamına gelen “peraodan”dan gelir. Günümüzde Batılılarca “firavun” olarak telafuz edilmektedir. Firavun kelimesinin çoğulu, Arapça'ya İbranice veya Süryanice'den geçtiği iddia edilen “feraine” kelimesidir. On altı sözcük şeklinde olup “fer'ane” kibirli, “tefer'ane” ise uzatılmış, kuvvetlendirilmiş bitki demektir.²⁴⁷

Firavun, acemi (kökeni Arapça olmayan) bir isimdir. Bu ismin kötü manası dikkate alınarak firavunun fiillerini işleyen “tefer'ane fulanun” veya “firavunlaştı” denilir. Bu manada azgın insanlara “feraine” denir.²⁴⁸ Netice itibariyle, gaddar zalim ve kibirli olan firavun için²⁴⁹ söyleyebiliriz. İsrailoğullarını baskıya maruz bırakanlar, Musa (a.s.) doğduğunda tahtta bulunan Mısır Kralı II. Ramses'tir. Ayrıca Kur'an'ı Kerim'de Firavun ibaresi yalnızca Musa (a.s.)'ın zamanındaki Mısır Kralı'na atıfta bulunur.²⁵⁰ Kur'an'da Firavun hakkında kötü örnek olarak birçok ayetten söz edilir. ***Hız. Musa doğduğunda Mısır'ı yöneten kişi Firavun'du. Nitekim tiranlığa yöneldi ve halkını sınıflara ayırdı. İçlerinden bir gurubu (İsraillileri) zayıflatmak için onların erkek çocuklarını boğazlar, kızlarını sağ bırakarak tam bir bozguncu idi.***²⁵¹ Abdullah b. Humeyd, İbn Cerir ve İbn Ebi Hatim'in riveyetine göre Katade: “İnanan bir kavim için, sana Musa ve Firavun arasında geçen olayı açıklayacağız.” Açıklamasında bulunurken:

²⁴⁷ Luvis Ma'lûf-Yesüi (ö. 1947). El-Muncid, *el-Muğni'l Tullab*, Beyrut, Daru'l Meşrik, 2008, s.578.

²⁴⁸ Rağıb el-İsfehani, *Kur'an İstılahları SözlüğüTercümesi*, Tercüme eden: İstanbul: Abdülbaki Güneş, Mehmet Yolcu, Çıra Yayınları, 2006, II, 323.

²⁴⁹ Erkan, Arif, *Arapça-Türkçe Büyük Sözlük*, Huzur Yayınları, İstanbul, 2006, s.833.

²⁵⁰ Ömer Faruk Harman, *“Firavun” TDV İslamansiklopedisi*, İstanbul, 1996, XIII, 119.

²⁵¹ El-kasas, 28/ 4.

“Haberleri Kur’an’da vardır, manasındadır.” diyor. Söz konusu ayet hakkında şöyle açıklamada bulunuyor: **“Firavun yeryüzünde zorbalık yapmış ve halkını sınıflara ayırmıştır anlamındadır”** diyor. Abdurrezzak, Abdurrahman bin Humeyd, İbn Cerir ve İbnü’l Münzir’in rivayetine göre: **“Halkını sınıflara ayırmıştı...”** ayetini şöyle açıklıyor: “Bazılarını köle yaparak kullanırken; bazılarını ise serbet bırakıyordu. Bazılarının boğazını keserken bazılarını salıveriyordu.” diyor.²⁵² Böyle bir ortamda Hz. Musa, haksızlığa uğrayan insanların bir bireyi olarak dünyaya gözlerini açmıştır. Normal şartlar altında hayatta kalması imkânsızdı. Fakat **“Allah, zayıf düşenlere iyilikte bulunarak, onları önder yapmak, onları zalimlerin mirasçıları ve o yerlerin hükümdarı yapmak istedi.”**²⁵³ İbn Ebi Şeybe, İbn-Münzir ve İbn Ebi Hatim rivayetine göre Ali bin Ebi Talib şöyle rivayet etti: **“Biz ise, istiyorduk ki yeryüzünde ezilmekte olanlara lütufta bulunalım.”** (Kasas, 28/5) Ayetini anlatırken: “Bundan kastedilen Hz. Yusuf çocuklarıydı.” diyor.²⁵⁴ Abdurrahman bin Humeyd, İbn Cerir ve İbn Ebi Hatim’in rivayetine göre Katade: **“Biz ise, istiyorduk ki yeryüzünde ezilen insanlara lütufta bulunalım, onlara öncüler yapalım ve onları varis kılalım.”** (Kasas, 28/5) İfade ederken: “İsrailoğullarının idareci yapılması, Firavun ve kavminden sonra da yeryüzünün varisleri olmalarını anlatmak istemiştir.” dedi **“...Firavun’a, Haman’a ve ordularına, çekinegeldikleri şeyleri gösterelim.”** (Kasas, 28/6) Ayeti konusuna ise: “Firavun’a, Haman’a ve korktukları şeyleri başlarına geleceğini gösterelim, anlamındadır.” diyor.²⁵⁵ **“Musa’nın annesine vasiyetin gerçekleşmesi için Hz. Musa hayatta kalmak zorundaydı. Allah, annesine Musa’yı denize bırakmasını vahyetti. Böylece Musa, hem Allah’ın hem de İsrailoğulları’nın düşmanı olan Firavun’un sarayına getirildi. Firavun ve ailesi, müstakbel düşman çocuğunu kendi çocukları gibi besleyip büyüttüler.”**²⁵⁶

Hz. Musa, gençliğinde bir kıpti’nin ölümüne sebep olduğu için Mısır’dan Medyen’e kaçtı. Hz. Musa, on yıl sonra, kaçıp ayrıldığı Mısır’a Allah’ın elçisi olarak

²⁵² Celaleddin Ebu’l-Fadl Abdurrahman bin Muhammed bin Ebi Bekir es-Suyutî (949 h. /1445 m. -1505 m.). *ed-Dürrü’l-Mensur fi’t-Tefsir Bi’l-Me’sur*, İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2012. XI, 402.

²⁵³ El-Kassas, 28/5-6.

²⁵⁴ İbn Ebi Hatim 9/2940, 2942.

²⁵⁵ Es-Suyutî, *Dürrü’l-Mensur fi’t-Tefsir Bi’l-Me’sur*, XI, 404.

²⁵⁶ El-Kassas, 28/7-14.

*tekrar Mısır'a geri dönecektir. Hz. Musa Medyen'den dönerken peygamberlik görevine getirildi.*²⁵⁷ **“Doğrudan Firavun'a gidecek,”**²⁵⁸ Firavuna gidip bu iki mucizeyle onu kul olmaya davet et çünkü o azdı. O, isyancı ve kibir abidesiydi.²⁵⁹ **“Allah'ın ayetlerini tebliğ edecek.”**²⁶⁰ Yani ne pahasına olursa olsun her koşulda benim emirlerimi tebliğ etmekten geri durmayın.²⁶¹ **“Doğrudan Firavun'a gidecek.”**²⁶² Onları özgür bir şekilde bırakmalarını ve erkek evlatlarını öldürmemesini emrediyor, İsrailoğulları Kıpti'lerin elinde olması, Kıpti'lerin onları köle olarak kullanması onları hamal gibi çalıştırmaları ve erkek evlatlarını öldürmeleri söz konusuydu. Dolayısıyla İsrailoğullarını özgür bırakılmalarını istemek, kâfiri, tebliğden daha önemliydi.²⁶³ **“Firavun, azgın bir müsrif, zorbadan ibaretti.”**²⁶⁴ İbn Abbas, söz konusu Ayet-i Kerime'yi Firavun kim diye okumuştur yani soru edatı olarak okumuş, ardından gelen **“Hakikaten o, haddi aşanlardan bir mütekebbir idi.”** (Duhan, 44/31) cümlesi, sorulan edatın cevabı olur. Sorulmak istenen şöyledir: “Bu isyan, şeytani eylem ve söylemlerde bulunan kimdir biliyor musunuz?” demek istemiş, ardından Firavun'un durumuyla alakalı olarak **“Hakikaten o, haddi aşanlardan bir mütekebbir idi” ifadesi “Firavun yeryüzünde büyüklenmeye kalkıştı.”** (kasas, 28/4) ayetinde anlatılmak istenen şeyi de demek istemiş olabilir. Firavun tam manasıyla bir “müsrif” idi. Aşağılık ve basitliğine rağmen, kendisini ilah görmesi onun haddini aşmasının delilidir.²⁶⁵

İsraftan, Kur'an'da on yedi yerde bahsedilir. Bunun üç ayeti, yeme ve içme gibi israftan, yani eşyanın israfından, on dört ayette ise insanların israfından bahseder. Ekmeği çöpe atmak israf olduğu gibi, insanları cehenneme atmak da israftır. Günümüzde eğitim ve öğretim yoluyla Firavun'un yolunu izleyenler, Kur'an'dan ve Hz. Peygamber'den uzaklaştırma yöntemlerini uygulayarak insanları cehenneme atan müsrif kimselerdir.

---

²⁵⁷ Ta-Ha, 20/11-14.

²⁵⁸ Ta-Ha, 20/24.

²⁵⁹ Beydavî, *Envaru't-Tenzil ve Esrarü't-Te'vil Tercümesi*, III, 21; *en-Nisaburî, el-Vecizu fi Tefsiri'l Kitabi'l Aziz*, I, 386.

²⁶⁰ Ta-Ha, 20/42.

²⁶¹ Beydavî, *Envaru't-Tenzil ve Esrarü't-Te'vil Tercümesi*, III, 25; et-Taberî, *Camii'l Beyan fi Te'vili'l Kur'an*, XVIII, 312; Maverdi, *Tefsiru'l Maverdi*, III, 404.

²⁶² Ta-Ha, 20/47.

²⁶³ Beydavî, *Envaru't-Tenzil ve Esrarü't-Te'vil Tercümesi*, III, 27.

²⁶⁴ Duhan, 44/31.

²⁶⁵ er-Razî, *Tefsir-i Kebir Mefatihü'l Gayb Tercümesi*, XIX, 582 ; et-Taberî, *Camii'l Beyan fi Te'vili'l Kur'an*, XXII, 43; Muhammed bin Muhammed bin Mahmud, Ebu'l Mansur el-Maturidî (ö. 333), Arş. Mecidi Beslum, *Tefsiru'l Maturidi*, Beyrut: Daru'l Kitabu'l İlmiye, 1426 h. 2005 m., IX, 210.”

Unutmasınlar ki Firavun bu dünyada nasıl cezalandırıldıysa, onlar da cezasını çekeceklerdir. Bunu gözümüz de görecek²⁶⁶ **“Ve büyüklük taslayan”**²⁶⁷ **“bir hükümdardı. Kavmi de bir zâlimler topluluğu”**²⁶⁸ olmuştu. Firavun, Hz. Musa'nın çağrısına, tüm ayet ve deliller indirilmiş olmasına rağmen inatla karşı çıktı. Bu andan itibaren Hz. Musa ile Firavun arasında başlayan büyük mücadele Kur'an'da ayrıntılı olarak anlatılmaktadır. Kur'an'ı takip ederek bu mücadeleyi ana hatlarıyla şu şekilde tespit edebiliriz: **“Firavun, Allah tarafından kendisine gelen Hz. Musa ve Harun'u iddialarından vazgeçip kendisinden başka bir tanrı tanımazlarsa Musa ve Harun'u hapsedeceğini söyledi.”**²⁶⁹ Firavun, çekişme bitince işi farklı yöne çekmeye çalışıp inadında ısrar edince Allah'ı, delil indirdi Hz. Musa: **“O, Göğlerin, yerin ve ikisi arasında bulunan her şeyin Rabbidir.”** (Şuara, 2624) dediğinde, çevresindekilere “dinliyor musunuz?” demesinden de ilâhlık iddisında bulunduğu dışa yansımasydı aslında. (Şuara, 25) Firavun, Allah'a inanmadığı gibi bir yaratıcının olduğuna da inmiyordu (Dehri). Hülâsa Firavun İnsanların kendisine kul köle olduğuna inanıyor ve onlara bu şekilde davranıyordu.²⁷⁰ **“Başaramayınca, sarayda büyütülüşünü hatırlatarak”**²⁷¹ **“Daha küçücük iken seni yanımıza alıp büyütmedik mi?”**²⁷² **deyip kendisine minnet duymayı denedi. Bu da işe yaramayınca, “Rabbin kim?” diye sordu.**²⁷³ Hz. Musa ve Hz. Harun, kendilerine emir buyurdıklarını Firavun'nun yanına giderek kendisine iletiler. Firavun onlara şöyle dedi: “Sizin Rabbiniz kimdir ya Musa?” Firavunun anında söze geçilmesi lisan-ı halini gösteren halinden olabilir. Çünkü itaat eden birine bir şey emredilince, onu muhakkak yerine getirir.²⁷⁴ **“Ve önceki nesillerin durumu nedir?”**²⁷⁵ Yani önceki dönemlerde ölen insanların yaptıkları ile alakalı ne durumda olduklarını sorup iyi hal üzerindeler mi, kötü hal üzerindeler mi olduklarını

²⁶⁶ Toptaş, *Kur'an-ı Kerim Şifa Tefsiri*, VII, 109-110.

²⁶⁷ Ankebut, 29/39.

²⁶⁸ Şuara, 26/10.

²⁶⁹ Şuara, 26/29.

²⁷⁰ Beydavî, *Envaru't-Tenzil ve Esrarü't-Te'vil Tercümesi*, III, 311; et-Taberi, *Camiu'l Beyan fi Te'vili'l Kur'an*, XIX, 344; Zemahşeri, *el-Keşşaf 'An Haka'iki Ğavamidi't-Tenzil ve 'uyuni'l-Ekavil fi Vucuhi't-Tevi'vil*, III, 308.

²⁷¹ Şuara, 26/18.

²⁷² Beydavî, *Envaru't-Tenzil ve Esrarü't-Te'vil Tercümesi*, III, 307; Zemahşeri, *el-Keşşaf 'An Haka'iki Ğavamidi't-Tenzil ve 'Uyuni'l-Ekavil fi Vucuhi't-Tevi'vil*, III, 303; er-Razî, *Mefatihü'l Gayb (Tefsiru'l Munir)*, XXIV, 495; Kuşeyri, *Letaifu'l İşare (Tefsiru'l Kuşeyri)*, III, 8.

²⁷³ Ta-Ha, 20/49

²⁷⁴ Beydavî, *Envaru't-Tenzil ve Esrarü't-Te'vil Tercümesi*, III, 28.

²⁷⁵ Ta-Ha, 20/ 51.

soruyordu.²⁷⁶ *Münazara yoluyla susmaya yönelik sorularla sinama tartışma gibi taktiklerle susturma yöntemine başvurmaya çalışarak deli olduğunu*²⁷⁷ iddia ederek alaycı bir şekilde, sözlerini geçersiz kılmaya çalıştı.²⁷⁸ *Yapamayınca çaresiz kaldı, Hz. Musa'dan getirdiğini iddia ettiği kutsal yazıları (mucizeleri) göstermesini istedi. Hz. Musa kendisine bağışlanan baston (âsa) mucizesini gösterince firavun onu sihirle suçlayarak, kendisini yurtlarından çıkarmayı planlamakla suçladı.*²⁷⁹ *Memleketinin önde gelen sihirbazını çağırarak Hz. Musa'nın sihirbaz olduğunu, dolayısıyla peygamberlik iddiasının asılsız olduğunu ispatlamak için onunla yarıştı.*²⁸⁰ Ayatte de anlaşıldığı üzere Firavun Musa aleyhis-selam'ın hak üzere olduğunu sezdi ve ürkmeye başladı.²⁸¹ *Ancak sihirbazlar, Müslüman oldukları için sihir değil, bir mucize ile karşı karşıya olduklarını anladıklarından amacına ulaşamadı. Halkın önünde gerçekleşen yarışma, Hz. Musa'nın lehine sonuçlandı.*²⁸² *“Firavun, elindeki tüm kozları kullanarak, tüm zorbalara gibi zulme ve katliama başvurmuştur. Hz. Musa'ya iman edenlerin oğullarının öldürülmesini ve kadınlarının sağ bırakılmasını emretti.”*²⁸³ Firavun'nun etrafındakiler, Musa'ya karşı delil getirmekten korktu demesinler diye Musa'yı öldürmesini engelliyorlardı. Firavun Musa'dan vazgeçene kadar zulüm ve işkenceden ısrar etmiştir.²⁸⁴ *Buna razı olmayan Hz. Musa'yı öldürmeye çalıştı ancak kendi ailesinden bir mümin, birinin uyarısından vazgeçti.*²⁸⁵ *“Allah, Firavun ve kavmini, gerçeği görüp kabul ederler düşüncesiyle, Firavun ve kavmini kıtlık, sel, çekirge gibi çeşitli azap ve musibetlerle cezalandırdı. Her felaket sırasında Hz. Musa'ya başvurdu ve ondan Tanrı'ya dua etmesini istediler; azap kaldırılırsa inanacaklarına söz verdiler, ancak ceza kalkınca sözlerinden caydılar. Firavun Mısır'ın kendisine ait olduğunu, Musa'dan daha üstün olduğunu, şayet doğru ise Musa'ya güç ve kuvvet ve*

²⁷⁶ Beydavî *Envaru't-Tenzil ve Esrarü't-Te'vil Tercümesi*, III, 29; er-Razî, *Mefatihü'l Gayb (Tefsiru'l Munir)*, XXII, 56; en-Nesefî, *Medarikü't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil (Tefsirun-Nesefî)*, II, 368.

²⁷⁷ Şuara, 26/27

²⁷⁸ Beydavî, *Envaru't-Tenzil ve Esrarü't-Te'vil Tercümesi*, III, 310.

²⁷⁹ Şuara, 26/31.

²⁸⁰ Ta-Ha, 20/57.

²⁸¹ Beydavî, *Envaru't-Tenzil ve Esrarü't-Te'vil Tercümesi*, 3/32; en-Nesefî, *Medarikü't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil (Tefsirun-Nesefî)*, II, 369.

²⁸² Ta-Ha, 20/58-70.

²⁸³ Mü'min, 40/25.

²⁸⁴ Beydavî, *Envaru't-Tenzil ve Esrarü't-Te'vil Tercümesi*, IV, 25; Zemahşerî, *el-Keşşaf 'An Haka'iki Ğavamidi't-Tenzil ve 'Uyuni'l-Ekavil fi Vucuhî't-Te'vil*, IV, 160; en-Nesefî, *Medarikü't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil (Tefsirun-Nesefî)*, III, 206; et-Taberî, *Cami'l-Beyan fi te'vil-i Kur'an (Taberî Tefsir)*, XXI, 573.

²⁸⁵ Mü'min, 40/26-35.

*saltanatın simgesi olan altın bileziklerin atılması ve, Musa'ya yardımcıları göndermek gibi söz ve gerekçelerle kavminin itaatinin devamını sağlamıştı.*²⁸⁶ *“Firavun'un, ve kavminin ilahi mesajı kabul etmeyecekleri, zulmünün ve azabının bitmeyeceği kesinleşince, Hz. Musa'ya bir gece İsrailoğulları'nı Mısır'dan sürmesi emredildi.”*²⁸⁷ Musa aleyhis-selam Firavun ve etrafındakileri her fırsatta hakka davet eder mucizeler getirirdi. Bütün bunlara rağmen azgınlık ve fesatlıklarından vazgeçmiyorlardı ve daha da yaptıklarından inatlaşıyorlardı. Bu durum üzerine Allah Teâla, İsrailoğulları'nı gizli bir şekilde çıkarmayı Musa aleyhisselama bildirdi. *“Çünkü takip edileceksiniz.”* (Duhan, 44/23) Bu, gece çıkmalarının nedenini bildirir. Yani peşlerine düşüp yakalayacakları için gece çıkmalarını emreder. Onlar farkına varana kadar, siz baya yol almış olursunuz. Siz denize varmayana kadar size yetişemezler. Siz denizden yol alınca yetişseler bile denizi birleştirir onları helak ederiz, diyor.²⁸⁸ *“Durumu öğrenen Firavun hemen harekete geçti ve büyük bir ordu topladı.”*²⁸⁹ Firavun Musa ve kavminin Mısır'ı terk ettiğini duyar duymaz peşlerine ordusunu gönderiyor.²⁹⁰ *“Amacı İsrailoğulları'nı tamamen yok etmektir. Ama Allah'ın da bir planı vardı. Firavun ve ordusu Kızıldeniz'in yeniden birleşen sularında, Musa'ya ve İsrailoğulları'na yol verip Firavun ve ordusunu yok etti.”*²⁹¹ *“Böylece Allah, Firavun'a ve kavmine tapıyormuş gibi sevdikleri şeylerden; onları pınarlardan, bahçelerden, hazinelerden ve güzel yerlerden çıkardı ve onları İsrailoğulları'na miras bıraktı.”*²⁹²

*“Zalim Firavun her şeyin bittiğini ve Kızıldeniz'in sularında boğulacağını anlayınca, “İsrailoğulları'nın kendisine inandığı ilahtan başka ilah olmadığına gerçekten inandım, ben Müslümanlardanım.” dedi fakat çok geçti. “Şimdi mi oldu? Ama daha önce isyan edip bozgunculardan oldu” denildi.”*²⁹³

Gayrimüslim toplum ve yönetim biçimleri, Firavun'un ve temsil ettiği siyasi

²⁸⁶ Zuhruf, 43/48-54.

²⁸⁷ Şuara, 26/52.

²⁸⁸ Beydavî, *Envaru't-Tenzil ve Esrarü't-Te'vil Tercümesi*, III, 315.

²⁸⁹ Şuara, 26/53.

²⁹⁰ Beydavî, *Envaru't-Tenzil ve Esrarü't-Te'vil Tercümesi*, III, 316; Ahmed bin Muhammed bin İbrahim es-Sa'lebi, m Ebu ishak (ö. 427). *el-Keşfu'l Beyan An Tefsiru'l Kur'an*, Tahkik eden: İmam Ebi Muhammed bin Aşur. Lübnan: Daru İhya-u et-Terasu'l Arabî, 1422. h. -2002 m. VII, 163; Zemahşerî, *el-Keşşaf 'An Haka'iki Ğavamidi't-Tenzil ve 'Uyuni'l-Ekavil fi Vucuhi't-Tevi'vil*, III, 314.

²⁹¹ Şuara, 26/ 60-66

²⁹² Şuara, 26/57-59.

²⁹³ Yunus, 10/90-92.

sistemin ve bu sistemle ortaya çıkan toplumsal inanç, fikir ve özelliklerini tarihin hangi döneminde, hangi adla adlandırılırsa adlandırılınsın zihniyetleri aynıdır. Dolayısıyla bu ve benzeri gurupların asıl nitelikleri Allah'ın yeryüzündeki hakimiyetini görmezden gelmeleridir. Firavun'un ilahlık iddia etmesi, Allah'ı veya o toplumda kabul görülen tanrıları fiilen görmezden geldiği anlamına gelmez; yeryüzünde kendisinden başka duyulacak, kanun koyacak, hükmedecek bir güç görmediğini ifade eder. Allah'ın egemenliğini ve ilahi kanunları reddeden bir toplum, bu yetkiyi Firavun örneğinde olduğu gibi tek bir kişiye veya belirli bir grup, sınıf ve zümreye verse de sonuç değişmez. Firavun'un Mısır'daki tüm mülklerin, hatta içinden akan nehirlerin bile kendisine ait olduğunu söylemesi, tarihsel süreçte buna benzer farklı biçimlerde zuhur eden firavunlaşmış topluluklara rastlanmak mümkündür. Bu tür insan topluluklarında mülkün Allah'a değil, hâkim güce ait olduğu kabul edilir.

2.2. Nemrut

Nemrut, İbrahim Peygamber zamanında ülkenin hükümdarının adı olarak bilinir. Durumun böyle olduğu bilirse de kimilerine göre Şanlıurfa, kimilerine göre Ninova olarak anılsa da ülkesinin coğrafyası kesin olarak bilinmemekte ve ülkenin hükümdarının Nemrut olduğuna dair rivayetler bulunmaktadır. Çoğunluğu “İsrailiyye” kaynaklı efsanevi rivayetler olmakla birlikte, Nemrut hakkındaki bilgilerimiz sınırlıdır. Nitekim Nemrut ile ilgili tek güvenilir kaynak Kur'an'daki kıssalardan oluşmaktadır. Bir ayette, kendisine mal verilen kişinin İbrahim ile aralarındaki çekişme şöyle ifade edilir: **“Allah kendisine mal verdiği için, İbrahim (a.s.) ile Rabbi hakkında tartışanı görmedin mi? İbrahim: “Rabbim, diriltir ve öldürür.” dedi. o, “Ben de diriltir ve öldürürüm.” dedi; İbrahim, “Şüphesiz Allah güneşi doğudan getirir, siz de onu batıdan getirin.” dedi.**”²⁹⁴ Allah Teâla, kendisine mevki makam verdiği için dolayı, şımarıp Allah'ı inkâr eden, verilen iyilik ihsan ve nimetlere karşı nankörlük edip rabbi hakkında İbrahim aleyhisselam ile tartışmaya giren, Allah'ın varlığı ve gücü ile inatlaşan Kenan oğlu Nemrud'un durumunu bilmiyor musun? Bu ayet, bu küffarın halini duyanları hayretler içine düşürüyordu. İbrahim (a.s.), Allah'ın var olduğunun kanıtı olarak **“Rabbim, bedenlerle hayatı ve ölümü yaratandır. O birdir, tüm mevcudatın Rabbidir”** (Ahzab,

²⁹⁴ Bakara, 2/258.

33/72) dediğinde, Firavun, **“Ben de diriltir ve öldürürüm.”** (Ahzab, 33/72) dedi. Bazı rivayetlere göre, idamla hüküm giymiş iki kişi getirtip, birisinin infaz edilmesini, diğerinin de salıverilmesini emretti ardından: **“Bakın ben de öldürür ve bağışlayabilirim.”** diyordu. (Bakara, 2/258) İbrahim (a.s.), Nemrud’un bu akılalmaz safsatalarına devam edip saçmalayacağını anlayınca, onun sesini kısacak ve susturacak başka bir delile başvurarak, madem sen ilahlık iddia edip Allah Teâla gibi diriltip öldüreceğini iddia ediyorsun, bu gördüğün güneş, Allah’ın emri ile hergün doğudan doğuyor, madem iddialısın bu konuda, güneşi bir defa batıdan doğur da görelim seni. Bu delil karşısında donup kaldı cevap veremeyerek dehşet içerisinde kalarak, dili âdeta tutuldu. Allah ile mücadelede delil getirmede zalimlere Allah, ilham vermez takva sahiplerine ise ilham verir.²⁹⁵

“Allah kendisine mülkü verdi diye, İbrahim ile Rabbi hakkında tartışmakta kibirlenen kâfiri görmedin mi? Bu kâfir Nemrut’tu. Allah’a yalvarmak için kibrinden kalkmıştı.” (Bakara, 2/258) Müfessirlerin görüşleri bu tartışma, zaman konusunda farklıydı. Mukaatil'e göre bu: İbrahim aleyhis-selam'ın putları kırdığı için yakılmak üzere zindandan çıkarıldığı zamandı.²⁹⁶ Bazılarına göre: Tartışma, ateşe atıldıktan sonra bir kıtlık yılı sırasında yapıldı. Nemrut, o yıl kendisinden başka kimsenin sahip olmadığı buğdayı ve diğer tahılları gelen herkese dağıtırken, “Rabbin kim?” diye sorar ve sadece “Sensin!” cevabını veren kişinin hükümlerini veriyordu. Bu sırada İbrahim aleyhisselam buğday almak için kendisine başvurmuş, kendisine de aynı soru sorulmuş. O da: **“Rabbim öldürür ve diriltir.”** (A’raf, 7/185) diye cevapladı. Bu sebeple istediği buğday kendisine verilmemiştir. İbrahim aleyhis-selam, ailesini yolda bırakmamak için eve giderken çuvallarını kumla doldurdu. Ancak bir süre sonra çuvallarını açtığında en iyi unla dolduğunu gördü. İbrahim, onunla pişirdiği yemeği getirdiğinde, arkadaşına: “Bunu neyle yaptın?” diye sordu.

“Getirdiğin undan,” diye yanıtladı. O zaman İbrahim bunun Allah'ın rahmetinden

²⁹⁵ Es-Sabunî, *Safyetu't-Tefasir*, I, 149; el-Vahidi, *et-Tefsiru'l Basit*, IV, 371; en-Neseî, *Medarikü't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil (Tefsirun-Neseî)*, I, 212; er-Razî, *Mefatihü'l Gayb (Tefsiru'l Munir)*, VII, 20; et-Taberî, *Cami'l-Beyan fi Te'vil-i Kur'an (Taberî Tefsir)*, V, 432; Zemahşerî, *el-Keşşaf 'An Haka'iki Gavamidi't-Tenzil ve 'Uyuni'l-Ekavil fi Vucuhi't-Te'vil*, I, 304.

²⁹⁶ Mukatil bin Süleyman, *Tefsir-i Kebir (Tefsîru Mukâtil b. Süleymân)*, I, 220-221.

olduğunu anladı ve O'na hamd ve şükretti.

Nemrud, İbrahim'e sordu: “Rabbin kim?” İbrahim aleyhis-selam: “Rabbim hem diriltir, hem öldürür.” dedi. Nemrut, “Bunu yapacağım.” dedi Hatta iki kişiyi getirip birini öldürüp diğerini serbest bıraktı. İbrahim cevap verdi: **“Rabbim Allah, güneşi doğudan getiriyor, hadi sen de batıdan getir.”** (Bakara, 2/258) Kâfir donup kaldı. Tartışmayı İbrahim aleyhis-selam kazandı. Allah Teâlâ, hidâyeti kabul etmeyerek nefesine zulmeden bir kavmi muvaffak kılmaz.²⁹⁷

2.3. Karun

Karun, Musa (a.s.)’ın kabilesinden olup Firavun insiyatifiyle hükümdar olarak atanmış ve zenginliği ile tanınmıştır. Karun, Mısır’da Firavun saymanı olduğu rivayet edilmekte olup o kadar devasa bir servet yaptı ki, hazine anahtarlarını üç yüz katır zor taşıyabildi.²⁹⁸ Konuyla ilgili olarak ayette: **“Karun, Musa kavmindendi. O’na öyle hazineler vermiştik ki, güçlü bir grup onun anahtarlarını güçlkle taşıyamazdı. Kavmi ona dedi ki: Bozulma! Bilin ki Allah, bozanları sevmez.”**²⁹⁹ olarak tarif edilmektedir. Karun, Ashar bin Kuhes bin Lavi bin Ya’kub’un oğluydu. Karun aşırı zenginleşince kavmine karşı azgınlaştı. O kadar zenginleşmişti ki hazinelerinin anahtarlarını on ile kırk kişiden oluşan “usbe” adındaki kişiler ancak taşıyabilirdi. Yalnız o verilen servete karşılık azıp böbürlenerek şımaranlardan oldu, oysa Allah şımarıp böbürleneni asla sevmez.³⁰⁰ buyuruyor. Daha önce de belirttiğimiz gibi Firavun'un gücü kişisel bir güç değil, ekibinin oluşturduğu bir güçtü. Bu ayete göre Karun, bu gücün ekonomik kısmını yani parayı oluşturmaktadır. “Yorumlarda Karun ile ilgili, farklı bazı ipuçlarını yakalamak için peygamberlerin kıssaları hakkında oldukça detaylı bir kaynak olan Tevrat'a baktığımızda Nemrut ismine rastlıyoruz.³⁰¹

Bir başka ayette ise Karun şu şekilde ifade edilmektedir: **“Karun'u, Firavun'u ve Haman'ı da helak ettik. Musa onlara açık deliller getirdi de yeryüzünde büyüklük**

²⁹⁷ Davudoğlu, *Kur'an-ı Kerim Meâli Ve Tefsiri Tibyân Tefsiri*, I, 182-183.

²⁹⁸ Harman, Ömer Faruk, “Karun” Md. *DİA*, XXIV, 519-520

²⁹⁹ Kasas, 28/76.

³⁰⁰ Mukatil bin Süleyman, *et-Tefsîrü'l-Kebîr. (Tefsîru Mukâtil b. Süleymân; ez-Zemahşeri, el-Keşşaf 'An Haka'iki Ğavamidi't-Tenzil ve 'Uyuni'l-Ekavil fi Vucuhi't-Tevi'vil*, III, 429.

³⁰¹ Tevrat, Tekvin, 10/8-12.

tasladılar ve onu kabul etmediler. Ancak bizden kaçamadılar.³⁰² Yukarıda ayetlerde de ifade edildiği gibi Karun, devasa mal mülk ve hazinelere sahip olup ve bu varlığından Allah yolunda infak etmeyen ve bu nedenle eviyle beraber yerin altına batırılan İsrailoğulları'ndan birisidir. Firavun da Musa (a.s.) döneminde Mısır'a kiralık yapıp sonradan denizde boğularak ölen kişidir. Haman da Firavun'un veziri olup ikisi de Allah'ı yok sayan Kıpti'lerdendi.³⁰³

“Yer” olarak çevirdiğimiz 39. ayette Kur'an'da geçen “ard” kelimesi, kişi veya toplumun çoğunlukla yaşadığı yer, şehir veya ülkeyi ifade eder; dolayısıyla Mısır kastedilmektedir. Ayetin sonundaki “Ancak onların (Allah'tan) kaçabilecekleri bir yol yoktu.” cümlesi, zalim yöneticilerin er ya da geç Allah katında hak ettikleri cezadan kurtulamayacaklarına işaret etmektedir.³⁰⁴ Allah Teâla, başka bir ayetinde Karun hakkında şu şekilde bahsetmektedir: **“Biz Musa'yı mucizelerimizle ve apaçık delillerle Firavun'a, Haman'a ve Karun'a gönderdik. O'nun yalancı bir sihirbaz olduğunu söylediler.”**³⁰⁵ Bu ayeti teyiden müfessirler şöyle tefsir ettiler: Bunun üzerine kâfirler kabilesinin ileri gelenleri dediler ki: **“Bu, sizin gibi bir insandır Sizden üstün olmaya çalışıyor. Eğer Allah Teâla dileseydi melaikelerden gönderirdi. Biz önceki dedelerimizden bunu duymadık”** (Mü'minun, 23/24) dediler.

M. Hamdi Yazır bu ayetin tefsirinde “mele” kelimesini “kodo-manlar” olarak açıklamıştır. Yani günümüz kâfirlerinin durumu gibi o kabilenin ileri gelenlerinden oluşan topluluk demektir. (Sonuçta kâfirlerin mantığı asla değişmez.) Ahirete inanmadıkları için yaptıkları işlerde hep menfaat aramışlardır. Bu nedenle toplumda yaptığı şeyleri menfaate dayalı yapmaya çalışmışlar. Diyelim ki birinin bir makama gelmesine vesile olduysa ilerde imzasından istifade etmeye çalışacaktır. Bunu kendileri yaptıkları için herkesin kendileri gibi kâr için çalıştığını düşünüyorlar.

Allah rızasını gözeterek çalışan İslami kurum ve kuruluşların arkasında dış mihraklar olduğunun kara propagandası yapmaya çalışanlar Allah'ın ve Peygamberinin

---

³⁰² Ankebut, 29/39.

³⁰³ et-Taberî, *Cami'l-Beyan fi te'vil-i Kur'an (Taberî Tefsir)*, VI, 377.

³⁰⁴ Hayrettin Karaman, Mustafa Çağrıncı, İbrahim Kafi Dönmez, Sadrettin Gümüş, *Kur'an Yolu*: IV, 253; ez-Zemahşeri, *el-Keşşaf 'An Haka'iki Ğavamidi't-Tenzil ve 'uyuni'l-Ekavil fi Vucuhi't-Tevi'vil*, III, 454.

³⁰⁵ Mü'min, 40/24.

yolunda olan Müslümanların yapmakta oldukları faaliyetlerin karşılığını Allah'tan bekleyince de inanmayarak: **“Bu sizin gibi bir insandır. Beşerden başka birşey değildir. Size üstün ve hükümdar olmak istiyor. Sizden herhangi bir bedel istemiyor ama Allah isteseydi peygamber olarak bunu değil, melek gönderirdi”** (Mü'minun, 23/24) diyorlar.

Niçin meleklerden değil de insandan peygamberlerden gönderilmiş sorusu zahiren mantıklı gibi görünse de şayet meleklerden gönderilmiş olsaydı, verilen emir ve yasaklara riayet zor olurdu. Zira melekler yemez, içmez, uyumazlar; erkeklik, dişilikleri yoktur. Melekten gönderilecek olan peygamber şayet: “Ey insanlar zina yapmayın.” dese, insanlar itiraz ederlerdi. Çünkü şöyle diyeceklerdi: **“Sen bunun tadının ne olduğunu bilmiyorsun, onun için bize yasaklaman kolay, içkiyi yasaklaman aynı şekilde kolay.”** derlerdi. Ama insandan olup her şeyiyle mükemmel olunca da Allah Teâla'nın yasaklarına ve emirlerine insanların bahane üretecekleri ve diyecekleri bir şey kalmıyor artık.

Bir diğer mantıklı itiraz ise: **“Bunu daha önce atalarımızdan duymadık. Biz babalarımızın yoluna uyan insanlarız. Biz atalarımızdan, insandan bir peygamber geldiğini duymadık.”** Diğer bir manasıysa, dediklerinin olmaması, yani melâikelerden bir peygamber gönderilmesidir. Bu sizin başınıza geçmek, size hükmetmeyi amaçlıyor. Sakın tabi olmayın diyor toplumun kodomanları.³⁰⁶

Allah Teâla bu ayetinde, zengin bir insanın psikolojisinden ve halka karşı tutumundan ders çıkarılması gereken bir tablo olarak bahsedilmektedir. Ayetlerde üç konuya değinilmiştir: Birincisi: Karun'un aşırı zengin oluşu, ikincisi: Topluma zulüm etmesi ve üçüncüsü de: Şımarık olmasıdır. Ayete göre zenginlikle övünmek, dünya zenginliğine güvenmek, zenginliğe aldanarak kibirlenmek insanı şımarıklığa götürür. Mal, mülk ve servetle meşgul olan, aklını ve kalbini bunlarla meşgul eden kimsedir. Herkesin diğer fakir insanlara karşı kuruntulara kapılması mümkündür.³⁰⁷ Kavmi, Karun'u şımarıklığından dolayı uyarmış ve Cenab-ı Hakk'ın şımarık insanları sevmediğini ifade ederek onun hareketini eleştirmişlerdir. Bu konuyla ilgili ayette şöyle

³⁰⁶ Toptaş, *Kur'an-ı Kerim Şifa Tefsiri*, V, 302-303.

³⁰⁷ Bayraklı, *Ayetlerin Işığında İman İbadet ve Ahlak Üzerine Sohbetler*, İstanbul: İşaret Yayınları, İstanbul, 2000, s. 71.

buyurulmuştur: *“Allah'ın size verdiği maldan âhiret yurdunu arayın ve dünyadan da nasibinizi almayı unutmayın; eğer Allah size iyilik ettiyse siz de iyilik yapın. Dünyada bozgunculuk çıkarmak istemeyin, çünkü Allah bozguncuları sevmez.”*³⁰⁸

Ayet-i Kerime'ye göre varlıklı insanların fakirlere iyilik etmemeleri ve onlara bakmamaları, bu dünyada kargaşaya neden olur. Bu toplumda birbirinden ayrılan sınıflar yaratacaktır. Ancak Karun, malını kendi bilgi ve gücünün çabasıyla kazandığını iddia ederek bu uyarıya kulak asmadı. *“O (mal), bana ancak kendi bilgimle verildi.”* demiştir.³⁰⁹ Karun, bu ifadelerle nimetin kaynağını görmezden gelerek ve malıyla kendini sarhoş ederek kibirlendi. Bu davranış ondaki şefkat duygusunu ortadan kaldırmıştır. Bugün Karun gibi zenginliğin kaynağının kendi aklı, bilgisi ve becerisi olduğunu; gerçek rızkının kaynağı ise Allah olduğunu unutan birçok insan vardır. Dinimizde kişisel mülkiyet önemlidir, bu kişiye meşru bir şekilde zenginleşme özgürlüğünü verir ve kişi servetini tasarruf ederken ona bazı sorumluluklar yükler. Mümin tutumlu olur ama cimri olmaz. İkisinin ortasında olmalıdır. Kur'an bu mesajları müminlere Karun örneği ile vermektedir.³¹⁰ Allah Teâla, Karun'u tarif ederek zenginlik sahibinin asıl Allah olduğunu açıklamaktadır. Bundan habersiz, Karun örneğini vererek insanları uyarıyor. Zenginliği verenin asıl kaynağı yaradanın unutulması merhamet ve vicdan duygusunun kaybolmasına neden olduğuna dikket çeker. Zenginleşmenin insanlığa yıkıcı manada etkisi olmaması gerekmele beraber tam aksine insanlara yarar odaklı olmalıdır. Din bilginleri Karun gerçeğini iyi anlamalı ve insanlara, tüm mevcudatın gerçek maliki, Allah olduğunu hissettirmelidir. Kur'an'ı Kerim'de, kötü model örneğiyle sunduğu Karun gerçeğinden yola çıkarak gerekli mesajları çıkarmaları ve zenginlerin fakirlere sahip çıkmaya yardımcı olmaya çağırımları gerekir, aksi takdirde bu dünyada fitneye yol açar. İnsanoğlu, kazandığı mallardan ve bu malları nereye sarfedeceğinden hesaba çekileceğini bilmelidir. Dolayısıyla duyarlı, bilinçli ve sorumlu bireyler yetiştirilirse, hastalıklı bir ruh hali olan ve büyük yıkımlara neden olan cimriliğin neden olduğu, haset ve kıskançlığın etkisi en aza indirilecek, sosyolojik bir proplem hline gelen ekonomik uçurumlar, zengin fakir dayanışması ve bütünleşmesi sağlanarak toplum içinde

---

³⁰⁸ Kasas, 28/77.

³⁰⁹ Kasas, 28/78.

³¹⁰ Bayraklı, *Ayetlerin Işığında İman ibadet ve Ahlak Üzerine Sohbetler*, İstanbul: İşaret Yayınları, 2000. s. 73.

kaynaşmayı sağlayacaktır.

2.4. Bel'am (kötü olan ilim adamları)

Cenab-ı Allah Kur'an'da kötü diyebileceğimiz insan tipolojisinden bahsederken, Bel'am kelimesi ile anar. Bel'am bin Baura, Musa (a.s.) döneminde yaşamış ve daha sonra başka bir dine geçmiş ve mürted olmuş bir din adamıdır. Araf Suresi 175-176. ayetleri nedeniyle adı muhtelif tefsir ve tarih kaynaklarına giren Bel'am bin Baura (veya Bel'am ibn Eber), İsrailoğulları'na mensuptur. Devler diyarı, Yemen ülkesinden veya Ken'an eyaletindedir. Onun, Allah Teala'nın dininin eğitimini almış, ilim ve hikmet sahibi olan, Allah Teala'nın adının yanında bulunan, ancak daha sonra âsi olan bir kimse olduğu rivayet edilmektedir. Lût (a.s.)'ın kızlarından biriyle evlendiği söylene de bunun Yahudilerin Müslümanlara karşı uydurdıkları bir iftira olduğu bilinmektedir.³¹¹

Bel'am ile ilgili olarak Kur'an'da söz konusu ayetler şöyle zikredilmektedir: *“Şeytan'ın ona uyduğu ve bizim ona verdiğimiz ayetlerden kendisini uzaklaştırarak insafsızlığa düşen kişinin olayını onlara anlat. İsteseydik, onu âyetlerimizle üstün kılardık, fakat o, dünyaya meyletti ve hevasına uydu. Durumu, üzerine gitseniz de bıraksanız da dilini sarkık ve nefes alan bir köpeğe benzer. Ayetlerimizi yalan sayanların halidir bu, kıssayı onlara anlattırın belki düşünürler.”*³¹² Söz konusu kişiyle ilgili tefsir kaynaklarına baktığımızda ise şu şekilde açıklık getirilmektedir: Kendisi hakkında ayetler indirilen kişinin kim olduğu konusunda farklı rivayetler mevcuttur. Müfessirlerin çoğuna göre bu şahıs: İsrail'den Baura'nın veya Eber'in oğlu Bel'am'dır. Bu görüşe göre ayetin gerçek muhatabı yahudilerdir.³¹³ Onun kâhin³¹⁴ peygamber olduğuna dair farklı bilgiler vardır. Musa'ya ve İsrailoğulları'na karşı tutumu hakkında da çelişkili bilgiler vardır. Tevrat'ta geçen bir riayette, Musa (a.s.) ve İsrailoğulları'nın çölde Kenan ellerine ilerleyeceğinden endişelenen Moab Kralı'nın ısrarlı isteğine karşın, Allah tarafında dilekleri kabul olan Bel'am bir dilek tutmadı. İsrailoğulları'na karşı, aksine onları kutsadı. (Sayılar, 23/7-10, 18-24; 24/3-9, 15-249) Ancak İncil'de Bel'am, İsrailoğulları'nın düşmanı olarak da tanımlanır. Nitekim İsrailoğulları'nın Midyanlı

³¹¹ Taberî, *Tefsiru't-Taberî Camiu'l Beyan fi Te'vili'l Kur'an*, IX, 119-120; Fahrudin er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XV, 54; D. B. Macdonald, İA, *"Bel'âm İbn Bâura"* Mad.

³¹² A'raf, 7/175-176.

³¹³ Yeşu, 13/22.

³¹⁴ Petrus'un İkinci Mektubu, 2/152.

kadınlarla zina etmesi ona bir tuzak olarak gösterilmektedir (Sayılar, 31/16; Vahiy, 2/14). Eski tefsirde, bilhassa Taberi'nin Camiu'l-Beyan'ında bu âyet tefsir edilirken, Belâm ile ilgili hadiseler detaylı ele alınır. Bu rivayetlerden birinde Musa (a.s.), ordusuyla bir tiran kavmine karşı çıktı ve bu durumdan endişe duyan insanlar, aslında iyi bir insan olan Bel'am'dan yardım istediler. Bunun üzerine, Musa'nın askerlerine kadınlarını güzelleştirmelerini ve kendileriyle zina etmelerini tavsiye ettiği ve İsrailoğulları'nın bu komploya düşmesi üzerine Allah'ın bir cezası olarak başlayan veba hastalığında 70.000 insanın hayatını kaybettiği, yardım isteyenlere bildirilir. Diğer rivayetlerde ise başlarda iyi bir kul veya peygamber olan Bel'am'ın, Musa (a.s.)'a beddua ederek lanetlediği ve böylece hakikat yolunda çıktığı söylenir.³¹⁵

Allah (c.c.) ayetlerini apaçık bildirdiği halde, bazı kimseler bunu öğrense de, bilgileri onu kabul etmiş olduğu inanç üzerinde tutamaz ve o inançtan ayrılır. İman ilimsiz olmaz ama ilim de insanı imanda tutmaz. Her mümin âlimdir. Ama her âlim insan mümin değildir. Bu yüzden imanın kalbimizde tutması için Rabbimize dua edeceğiz.

Kâfir olanların tümünün adlarını Rabbimiz bize bildirmemiştir. Bu bizim için mühim değil; bizim için mühim olan mü'minleri bilelim sevelim, iblisleri bilmesek de olur. Ayetleri okuyup da şeytana uyanlar gibi olmamaktır aslolan.³¹⁶ Ayetlerimizi yalanlayanların durumu budur. Onlara bu olay anlatıldığında ilk olumsuz tepkileri, Müslümanlara karşı sert, kâfirlere karşı yumuşak; Batı'ya olan inançları Kur'an'dan önde olan, inançları Batı karşısında mağlup olmuş Müslümanlarımızdan gelmektedir. Karnınızı doyurursanız yine dilini çıkaracak ve "acıktım" diyecek! Acıktığında da aynısını söylemektedir. Dünyanın en zenginleri toplanıyor, dernekler kuruyor ve oradan sömürülecek yerler arıyor. Kişi, doğuştan gelen inancını Kur'an'la ortaya koymazsa, tam tersine inkârla örterse kâfir olur. Allah rızasını dileyen, Yüce Allah'ın ayetlerine sarılmalıdır. Alçalmak isteyen şeytanın yolu olan komünizmin, kapitalizmin, ateizmin

³¹⁵ Taberî, *Tefsiru't-Taberî (Camiu'l-Beyan fi Te'vili'l Kur'an)*, IX, 119-126; Kurtubî, *el-Cami'li-Ahkami'l-Kur'an*, VII, 319-321. İsm-i a'zam "Allah'ın en büyük ismi" demektir. Bunun hangi isim veya isimler olduğu konusunda kesin bir bilgi yoktur. Bazı hadislerde Allah, rahman, rahîm, elhayyü'l-kayyûm veya zü'l-celâli ve'l-ikrâm, Ce-iiiih-ı Hakk'ın en büyük ismi olarak gösterilmekte, bu isimle yapılan duanın mutlaka kabul edileceği belirtilmektedir; Tirmizî, "Da'vât", 65; EbûDâvûd, "*Salât*", Âyette işaret edilen söz konusu kişinin kimliği konusunda daha farklı görüşler de vardır (Râzî, *Tefsir-i Kebir Meftihu'l Gayb Tercümesi*, XV, 54; Şevkânî, *Fethu'l Kadir*, II, 303.

³¹⁶ Toptaş, *Kur'an-ı Kerim Şifa Tefsiri*, III, 259.

yolunu tutsun.”³¹⁷

Bazı İslam kaynaklarında Bel'am'dan şu şekilde bahsedilmektedir: “Dedikodulara göre Musa (a.s.) Şam'daki Kenanlıların topraklarına girdi. Aynı zamanda Bel'am, el-Belka köylerinden biri olan Bal'a'daydı. Ken'anilerden birileri Bel'am'a geldiler ve dediler ki: “Ey Bel'am, Musa ibn İmran sürgüne geldi ve İsrailoğulları'nın reisi olduğu halde bizi öldürmeye geldi. İsrailoğulları'nı ülkemize yerleştirecek. Biz, sizin insanlarıңыз, yerleşecek bir yerimiz yoktur. Duası kabul olan birisin. Onların kovulması için Allah'a dua et.” Bel'am: “Vay halinize! O, Allah Teâla'nın elçisidir; melekler ve inananlar onunlardır. Bunlara karşı nasıl duada bulunabilirim! “Bana bildiklerimi Allah öğretti” diyerek reddetti. Halkı için duada bulunması için ısrar ettiler. Bel'am merkebine bindi ve İsrailoğulları'nın tırmanmakta olduğu dağa sürdü. Bu dağ Husban Dağı'dır.

Bir süre sonra eşeği yere yığıldı. Sonra hayvan tekrar yere yığıldı. Bel'am eskisi gibi davrandıktan sonra tekrar hayvanına bindi. Biraz uzaklaştıktan sonra merkep tekrar yere yığıldı. Ayağa kalkana kadar eşeği tekrar dövdü. Nihayet eşek, Allah'ın inayetiyle dile gelerek dedi ki: “Ey Bel'am, nereye gidiyorsun? Önümde duran ve beni yolumdan çeviren melekleri görmüyor musun? Resulullah ve müminler senin kavmine karşı dua ediyorlar.” Ama Bel'am eşeğini görmezden geldi ve döverek yoluna devam etti. Sonunda eşek onu Husban Dağına götürüp Musa'nın (a.s) ve İsrailoğulları'nın ordusuna götürdü. Onlara lânet etmeye başladı, fakat o, İsrailoğullarına lânet ederken Allah dilini kendi kavmine çevirdi. Ne yaptığını biliyor musun? “İsrailoğulları için dua ediyorsun, bize lanet ediyorsun.” dediler. “Bunu kendi ihtiyarımla yapmıyorum, dilime Allah hâkimdir.” dedi. Bunun üzerine dili ağzından çıkıp göğsüne asıldı. Sonra kavmine dedi ki: Dünya ve ahiret benim elimde değil, artık hile yapmak yok. Alah'a başvurmaktan başka çare yok.”³¹⁸ söylediği rivayet edilir.

---

³¹⁷ Toptaş, *Kur'an-ı Kerim Şifa Tefsiri*, III, 259-260; Derveze Muhammed İzzet (1888-1984). *et-Tefsiru'l Hadis*, Kahire: Daru İhya-u'l-Kitabu'l-İzzet, 1383. 2/534; Ebus-Suud Tefsiru *Ebi-Suud, İrşadu'l Akli Selim İla Mizaye'l-Kitabu'l-Kerim*, III, 291; eş-Şevkani, *Fethu'l-Kadir*, II, 301.

³¹⁸ Taberî, *Tefsiru't-Taberî (Camiu'l Beyan fi Te'vili'l Kur'an)*, IX, 124-126; er-Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefatihü'l Gayb Tercümesi*, XV, 54; Ebu'l-Hasen İzzuddin Ali bin Muhammed bin Muhammed eş-Şeybani el-Cezeri, İbnu'l-Esir (ö. 630/1233). *el-Kâmil fi't-Târih Tercümesi*. Tercüme eden: Beşir Eryarsoy. İstanbul: Ravza yayınları, 2019. I, 200; İbni Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Riyad 1966, I, 322.

“Ayetlerin nüzul sebebi olarak müfessirler daha çok Bal'am ismi üzerinde dursalar da, bu âyetlerin ve onun hakkında anlatılan kıssaların Bal'am'dan maksat olduğu rivayetlerini teyid edecek güvenilir bir eser yoktur. Aynı şekilde, ayetlerin nazil olmasına sadece Bel'am'ın sebep olduğu da doğru değildir.”³¹⁹ Öte yandan, ayetlerde bahsedilen kişi, Bel'am, Ümeyye ibn Ebi's-Salt, er-Rahib Ebu Amr, İsrailoğullarından duası kabul edilen, münafık veya münafık olan her kimse. Tanrı'dan olan bir Yahudi, Hıristiyan veya Hanif'tir. Ayrıca herkesin, ayrıldığına dair söylentiler de var.³²⁰

Görünen o ki ayetler, Bel'am ve amelleri bakımından onun gibi olan herkes için geçerlidir. Çünkü Allah'ın ayetlerini bir veya birkaç kişiyle sınırlamak doğru olmaz; Allah'ın ayetleri kapsamlıdır. Buradaki asıl mesele, Bal'am hakkında söylenen ve İslami kaynaklara giren bilgilerin büyük bir kısmı israiliyata dayanmaktadır.”³²¹ Çünkü İslam kaynaklarında geçen bilgiler, bir kısım isim ve anlatım değişiklikleri dışında İncil'deki bilgilerle birebir aynıdır.”³²²

Bel'am, dünya menfaatleri ve hesapları için Allah'ın dinini tahrif eden, Allah'ın hükümlerini hiçe sayan, küfür ve kâfir yöneticilerin sistemlerine fayda sağlamak için asıl amaçlarından ayrılan bir âlim ve din adamını temsil eden kişidir. Allah'ın adını kullanarak toplumu aldatan ve onların heva ve heveslerini tatmin etmek için Allah'ın dinini yok eden “Bel'am”ın etkisi çok büyüktür. İslam coğrafyasında, gayrimüslimlerin istila ve işgaline sebep olan sebep ise “Bel'am”dır. Allahü teâlâ'nın bildirdiği emirlere isyan eden ve İslâm'a küfreden hükümetlerle, yani Tağutî güçlerle din adına anlaşma yapanlar, Bel'am, Allah'ın adını kullanarak aldatan ve Kur'an'da belirtildiği gibi “köpek unvanına sahip” kişilerin ortak adıdır. Bu köpekler aynı zamanda; Allah'ın (c.c.) indirdiği hükümlerin bir kısmını kabul eder, bir kısmını da “zamanın değiştiği” gerekçesiyle susarak geçiştirmeye çalışırlar. Günümüz dünyasında özellikle resmi ideolojileri kabul eden ve İslam'ı bu ideolojiye hizmet etmeye çalışan, Bel'am gibi birçok insan vardır. Her ne kadar “çok dindar” gibi görünseler de Tağut'ta inanç ve inanç noktasında ustadırlar. Bugün çağdaş

³¹⁹ Muhammed Cemaleddin bin Muhammed Said bin Kâsım el-halak el-Kasımî (ö. 1332). *Mehâsinü't-Te'vil*, Tahkik eden: Muhammed Basil uyunu'l esved. Beyrut: Daru'l Kutubu'l İlmiyye, 1418. V, 222.

³²⁰ Taberî, *Tefsiru't-Taberî Camiu'l Beyan fi Te'vili'l Kur'an*, IX,119; Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefatihü'l Gayb Tercümesi*, XV, 54; Zemahşerî, *el-Keşşaf*, Beyrut 1366/1947, II, 78; Mes'üdü, Mürücü z-*Zeheb*, Mısır 1384/1964, I, 52; İbni Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, I, 322.

³²¹ Abdullah Aydemir, *Tefsirde İsrâiliyyat*, Beyan yayınları, İstanbul, 1992. s.242.

³²² *Kıtabı Mukaddes*, İstanbul 1981, Sayılar XXII, 2-41; XXIII 1-30; XXIV, 25; XXII, 16; Yeşu XXIV, 9.

diyebileceğimiz Bel'am'lar maalesef bitmedi.

2.5. Tağut

Allah'ın emirlerine karşı çıkan tüm kişi ve kuruluşları ifade eder. Yani Allah Teâla'nın hükümlerinin dışındaki hükümlere tağut denilir. Arapça “Taga” kökünden türetilen “Tugyan” kelimesinin mastar hali, Allah'a isyan anlamına gelir. Allah Teâla'nın gönderdiği emirlere karşı çıkan ve onları çağrıştıran söylemler ileri süren her şey tağuttur. Kur'an'da (طغى) fiili ve türevleri 39 yerde geçer. 12 defa (طغى) ve birinde (أَطغى) şeklinde fiil; (أطغى) ve (طغوى) şeklinde birer kez isim; (طغوان) şeklinde sekiz yerde isim-fiil; (طاغون) şeklinde altı yerde ve (طاغوة) şeklinde de bir yerde sıfat-fiil olarak kullanılır.³²³ (طغى) fiili, haddi aşan her şey için kullanılır. Nuh kavminin tufanında suyun taşması ve Semûd kavminin haddi aşan bir sesle helâk edilmesi gibi.³²⁴ Su ve denizin her şeyin üstüne çıkıp bastırması, (طغى الماء والبحر) şeklinde ifade edilir.³²⁵ Kanın kaynaması (الدم طغى);³²⁶ selin taşması (طغى السيل);³²⁷ bir kimsenin küfür, günah ve zulümde aşırıya kaçması (طغى فالن)³²⁸ yıldırım şeklindeki azap ile inatçı, ahmak ve müstekbir zorba için (الطاغوة)³²⁹ olarak kullanılır.

Tağut kelimesinin Arapçaya yabancı bir dilden girdiği iddiası, sözlüklerde yer almayan, daha çok oryantalistlerin ileri sürdüğü bir görüştür. W. Atallah, tağut kelimesinin Mısır kökenli olduğunu, tağutun Mısır tanrısı 'Thot' ile ilgili olduğunu belirtir ve dönemin putperestliğini anlatır.³³⁰ Abraham Geiger (1810-1874), tağut kelimesinin İbranice ‘yanılmak’ manasına gelen (טעות) (ta'ut) kökünden geldiğini ve kelimenin Yahudiler tarafından anlaşılabilirliğini iddia eder, ancak onun bu görüşü kabul görmemiştir. Arthur Jeffery (1893-1959) ise, kelimenin ‘sapmak’, ‘kötü yola dalmak’,

³²³ Muhammed Fuad Abdülbâki, *el-Mu'cemu'l Müfrehes Li-Elfazil Kur'an*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1984.

³²⁴ Ebu Abdurrahman el-Halil bin Ahmed bin Amr bin Temim el-Ferahîdî (ö. 175/791). *Kitâbu'l-ayn*. Beyrut: Mehdi el-Mahzumî yayıncılık, 1408/1988. IV, 435.

³²⁵ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 15: 8.

³²⁶ Ebu'l-Huseyin Ahmed b. Fâris b. Zekerîyya bin Muhammed er-Râzî el-Kazvinî el-hemadanî (ö. 395/1004). *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğa*. Tahkik eden: Abdusselam Muhammed Harun. Beyrut: Daru'l-Fikr, 1399/1979. III, 412.

³²⁷ Ahmed Zeyyât & Hamid Abdulkadir & Muhammed en-Neccâr, *el-Mu'cemu'l-Vasît*. Kahire: Daru'd- Da've, trs. II, 559.

³²⁸ Muhammed b. Muhammed bin Abdirezzak Murtaza el-Huseynî ez-Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l Kâmûs*. Beyrut: Dâru'l-Hidâye, trs 38, 493.

³²⁹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 15: 8.

³³⁰ H. Rahman, “*Jibt, Taghut and the Tahkim of the Umma*”, Arabica, 29/1 (February 1982), 57.

‘yanlış yapmak’ ve ‘kötü yola sevk etmek’ anlamındaki (טעה) “ta’a” ya da Ârâmî dilinde ‘baştan çıkmak’ ve ‘putperestlik’ anlamlarına gelen (טעט) “ta’e” kökünden türediğini, Ahd-i Atîk’in Ârâmîce tercümelerinde de bu manada (dinden sapma ve puta tapma) kullanıldığını belirtir.³³¹ Nitekim Hz. Peygamber, Kureyza Yahudilerine, “Ey maymunun kardeşleri! Ey domuzun kardeşleri! Ey tağuta tapanlar!” dedi.³³² Ve onların buna karşı çıkmamaları, reddetmemeleri ve cevap vermemeleri de tağutun mânâsını bildiklerini gösterir. Yüce Allah Kur’an’da tağut hakkında şöyle buyurmaktadır: **“Sana indirilene ve senden önce indirilene gerçekten inandıklarını iddia edenleri görmedin mi? Onlar tağutun önünde hüküm vermek isterler.”**³³³ Ayetin tefsiri, söz konusu âyetle ilgili olarak şöyle izahatta bulunmaktadır: **“Sana indirilene ve senden önce indirilene inandıklarını iddia edenlerin, tağut (putlar) önünde yargılanmalarını istediklerini görmedin mi? Bunlar, tağutun önünde muhakeme olmayı istediler; ancak onlara onu inkâr etmeleri emredildi. Ve şeytan onları uzak bir dalalete sapıtmak istiyor.”** (Nisa, 4/60)

Allah'a inandığını, ancak modern putların koymuş olduğu kanunların kendilerine daha hayırlı olduğuna itibar eden münafıklara haber verir. Tağut kanunları, güçlülere yanadır. Menfaat çemberleri dünya menfaatleri için inanmadıkları kanunları korurlar, insanlara kul olmayı tercih ederler ve Allah'a isyan ederler ve ahireti satarak dünyayı satın alırlar, böylece tamamen haktan saparlar.³³⁴ Her ne kadar Allah'ın emir ve yasaklarına, peygamberlerine ve sorumlu olduğu tüm kriterlere inandığını söyleseler de, günümüzde kapitalist ve sosyalist denilebilecek bazı putlaştırılmış sistemlerin gücüne ve sözlerine uyarak inananların ve itaat edenlerin irtidatlarına bugün kontrol edebilmekteler.

Allah'ın büyüklüğü ve azameti karşısında bir güç daha söner. Çünkü kararı veren kişi o karara tabi olmak istediği kişilerden daha büyüktür ve ayrıcalıklı bir yönü yoktur. Allah katında üstünlük ancak takva iledir. Nitekim Kur’an’da bahsi geçen mevzuya bağlı olarak şöyle buyurulmuştur: **“Ey insanlar! Gerçekten biz sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık. Ve birbirinizle tanışıp kaynaşasınız diye sizi milletlere ve kabilelere ayırdık.**

³³¹ Nuh Arslantaş, “Hz. Peygamber’in Çağdaş Yahudilerin Sosyo-Kültürel Hayatlarına Dair Bazı Tespitler”, İSTEM: İslâm San’at, Tarih, Edebiyat ve Müsikîsi Dergisi, 6/11 (2008). s.22.

³³² et-Taberî, *Camiu’l Beyan fî Te’vîli’l Kur’an (Taberî Tefsiri)*, II, 253.

³³³ Nisa, 4/60.

³³⁴ Toptaş, *Kur’an-ı Kerim Şîfa Tefsiri*, II, 277; el-Sabunî, *savfatu-Tefasir*, 1/260; Derveze, (1888-1984). *et-Tefsiru’l Hadis*, 8/157; eş-Şevkanî, *Fethu’l-Kadir*, I, 557; Zemahşerî, *el-Keşşaf ‘An Haka’iki Gavamidi’t-Tenzil ve ‘uyuni’l-Ekavil fi Vucuhi’t-Tevî’vil*, X, 119.

Muhakkak ki Allah katında en değerliniz ve en üstünüüz, O'ndan en çok korkanınızdır.Şüphesiz Allah, her şeyi bilendir, her şeyden haberdar olandır.³³⁵ Ey insanlar, muhakkak ki sizleri, Âdem ve Havva'dan türedik. Sonra, onların soyundan bütün insanlığı yarattık. Hepiniz aynı soydan yaratıldınız. Bazılarınız bazılarınıza soy olarak uzaktır. Bazılarınız da bazılarınıza diğerlerine nisbetle daha yakındır. Bunlara kabile diyoruz. Allah'ın sizleri millet ve kabilelere ayırmasının nedeni, birbirinizi daha rahat tanımak isteyişinizdir. Birbirinize ırkçılık ve üstünlük taslayarak biribirinizi küçük düşürüp ezmek için değildir. Nitekim Allah Teâla katında en üstün olanınız Allah'a karşı takvada üstün olanınızdır.

Ayette de belirtildiği gibi, insanların aynı anne ve babadan olduğu üstünlüğün ancak kendilerini yaradan Allah'ın emirlerini yerine getirmekle olacağını ve hiçbir topluluğun soyca diğerinden üstün olmayacağını ve böyle bir hastalıklı tavrın Allah katında hiçbir ehemiyetinin olmadığını dolayısıyla Allah, ırkçılığı yasaklamıştır.³³⁶ Nitekim Muhammed (a.s.), bu konuda: “Şüphesiz ki Allah, sizlerin cahiliye kibirlerinizi ve atalarınızla övünmenizi gidermiştir. İnsanlar ya takva sahibi bir mü'min ya da isyancı birer fairdir. Sizler Âdem (a.s.)'ın çocuklarısınız, Âdem (a.s.) ise topraktır. Kavimlerinize övünmeyi bırakın artık. Zira onlar cehennemden kömürlerinden başka değildir. Onlar, orda Allah Teâla'nın indinde, burunlarıyla pislik yuvarlayan pislik böceklerine nispeten fazlasıyla aşağı konumdalar.”³³⁷

“Ey insanlar, biz sizi bir erkek ve bir kadından yarattık. Bilesiniz diye sizi milletlere ve kabilelere ayırdık. Şüphesiz Allah katında en değerliniz, takvada en ileri olanınızdır. Şüphesiz Allah her şeyi bilendir, her şeyden haberdardır.” (Hucurat, 49/13) Bu ayet çağın bir hastalığına işaret etmektedir: “ırkçılık”, topraktan yaratılan insanların birbirlerine üstünlük taslama hakkının bulunmadığını ve Allah'ın kurallarına uymakla üstünlüğün sağlanabileceğini ifade eder.

Irk, bir kişinin kişisel kazanımı değildir. Bu övünç kaynağı olamaz. Hiç kimse

---

³³⁵ Hucurat, 49/13.

³³⁶ et-Taberî, *Cami'l -Beyan fi te'vil-i Kur'an (Taberî Tefsir, VII, 516; Zemahşeri, el-Keşşaf 'An Haka'iki Ğavamidi't-Tenzil ve 'Uyuni'l-Ekavil fi Vucuhi't-Tevi'vil, IV, 374.*

³³⁷ “Ebu Davud, K. *El-Edeb*, bab: 110, Hadis no: 5116; Tirmizi, K. *el-Menakıb*, bab: 75, Hadis no: 3955, 3956 Ahmed bin Hanbel, Müsbet, 2/361.

sipariş üzerine “Ben filan ırktan filan anne babadan filan yerde doğmak istiyorum.” diye aidiyetini seçme tasarrufu yoktur. Kendi irâdesiyle, kesbîsiyle kazandığı takvâ ile sevinebilir, hamd edebilir. O’nun lütfu ilahi olan içindir.”³³⁸ Söz konusu tefsirde de belirtildiği gibi üstünlük, sadece Allah'a inanmak, O'nun emir ve yasaklarına harfiyen uymak ve sadece O'nun rızasını kazanmaktır. Allah'ın emir ve yasaklarıyla hükmetmeyip, kendi şehvet ve arzuları doğrultusunda hüküm koyanlar da “ilâh” olduklarını iddia ederler. Bu sebeple Allah'ın emir ve yasaklarından başka hüküm verenler ve bu hükümlere uyanlar, tevhid inancından saparlar. Yüce Allah, Kur'an'da şöyle buyurmaktadır: **“Hem ondan üzerlerine söyle yazdık: Cana can, buruna burun, diş diş, cerhler birbirine kısastır, kim de bu hakkını sadakasına sayarsa o, ona kefarete olur ve Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler zalimlerin ta kendileridir.”**³³⁹ İbn Abbas'ın “Kadına karşı erkeği öldürmezlerdi, bu nedenle bu ayet nazil oldu!” dediği rivayet edildi.

Ama hak sahiplerinden “her kim tasadduk ederse” yani kısas hakkından cayarsa “bu kendisi için bir kefarete olur.” Yani, tasaddukta bulunan kişinin affettiği günaha tekabül edecek kadar günahı Allah tarafında affolunur.³⁴⁰ Allah Teâla, zina eden evli bir kişinin hükmü recm olduğunu, fakat Yahudiler bunu tağyir ve tebdil ettiğini beyan ifade edilmiştir. Bahis konusu olan ayette de Tevrat'ta “cana can, göze göz.” şeklinde hükmedildiğini, ama o Yahudilerin bu hükmü değiştirip, Nadiroğullarını Kureyzoğullarından üstün tuttıklarını, kısas vucubiyetini Nadiroğullarına uygulamayı Kurayzoğullarına tahsis ettiklerini beyan buyurmuştur ki, işte bu ayetin kendinden öncekilerle münasebeti bu şekildedir.³⁴¹

Bahsi geçen ayet, Yahudi aşiretler; var olan kısas uygulamasındaki misilleme anlayışı ve diyetteki adalet arızası hakkında ve Allah'ın İsrailoğullarına sosyal statüleri ve cinsiyetleri ne olursa olsun hiçbir ayırım gözetmeksizin misillemeyi farz kıldığı hakkında

³³⁸ Toptaş, *Kur'an-ı Kerim Şifa Tefsiri*, VII, 210.

³³⁹ Maide, 5/45.

³⁴⁰ Ebu'l-Kasım Carullah Mahmud bin Ömer bin Muhammed el-Harizmi ez-Zemahşerî (ö. 538/1144) *el-Keşşaf 'An Haka'iki Ğavamidi't-Tenzil ve 'uyuni'l-Ekavil fi Vucuhi't-Tevi'vil Tercümesi*, Tercüme eden: Mehmet Erdoğan. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu, 2017. II, 452.

³⁴¹ er-Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefatihü'l Gayb Tercümesi*, IV, 89; İbn Kesir, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri Çevirisi*, V, 2351; et-Taberî, *Cami'l-Beyan fi te'vil-i Kur'an Tercümesi (Taberî Tefsir)*, III, 32-33.

nazil olmuştur. Ayet, Tevrat'ta Yahudilere uygulanan kisasını aktarsa da,³⁴² Müslümanlar Hz. Muhammed'den önceki semavi dinlerin hükünlerini “şer'u men kablena” adı altında geniş bir biçimde ele almış ve bunların bazılarının müslüman kesim için bağlayıcılığının olup olmayacağı tartışmıştır. Bu konudaki görüşleri şu şekilde özetlemek mümkündür:

Hükümler önceki peygamberler aracılığıyla tebliğ edilen hükümler Hz. Muhammed efendimizin ümmetine nispetle ikiye ayrılır:

1. Kur'an'da veya Peygamber'in sünnetinde olmayanlar. Bütün âlimler, bunların Müslümanlar için bağlayıcı olmadığı konusunda hemfikirdir.

2. Kur'an'da veya Peygamberimizin sünnetinde bahsi geçen hükümler üç bölünmeli:

a) Müslümanlar açısından kaldırıldığına dair delillerin bulunduğu hükümler.

Âlimler, bunların Müslümanlar için geçerli olmadığı konusunda hemfikirdirler. Mesela En'am Suresi 145-146. ayetlerinde Yahudilere bahsi geçen tırnaklı hayvanların yasaklanmasıyla ilgili hüküm böyledir.

b) Müslüman toplumu için de geçerliliği olan delillerin bulunduğu hükümler. Müslüman toplumunu da bağlar. Bakara Suresi'nin 183. ayetinde geçen oruç emri buna örnektir.

c) Kur'an'da veya Peygamber'in beyanlarında zikredilen hükümler, hiçbir kabul veya red emaresi olmaksızın ve Müslümanlar açısından kaldırıldığına dair hiçbir delil yoktur. Bunların Müslümanları bağlayıcı olup olmadığı İslam âlimleri tarafından tartışılmıştır ama çoğunluk bunu bağlayıcı buluyor. Açıkladığımız ayet de bu son türün kapsamındadır.³⁴³

Kişinin yaşam hakkı kasten ihlal edilir ve haksız yere öldürülmenin bedeli katil yani katilin intikamıdır. Bir cana karşılık birden fazla can almak ya da kisası azaltmak haksızlık olur. Fakat hak sahibi (ölen kişinin vasisi) kusuru kabul ederse bu caizdir. Gözleri gözlerinize, kulakları kulaklarınıza, burunları burnununuza, dişleri dişlerinize

³⁴² bk. Le-vililer, 24/17-21; Sayılar, 35/16-21.

³⁴³ Zekiyyüddin Şa'bân, *İslâm Hukuk İlminin Esasları (Usûlü'l-fikh)*, Tercüme eden: İbrahim Kâfi Dönmez, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996. s. 208-212.

denktir; yaralarda muadili ile intikam alınır. Bunlar, kutsal kitaplarda bahsi geçmeyen, ancak intikam alınabilecek diğer organlardır. Kaybedilen haklar ancak tam olarak ödenebilir.

”Bu nedenle, İsrailoğullarına şunu yazdık: Kim bir nefsi, bir başka nefse ya da yeryüzündeki bir fesada karşılık olmaksızın (haksızca) öldürürse, bütün insanları öldürmüş gibi olur. Kim de onu (öldürülmesine engel olarak) diriltirse, bütün insanları diriltmiş gibi olur. Andolsun, peygamberlerimiz onlara apaçık belgelerle gelmişlerdir. Sonra bunun ardından onlardan birçoğu yeryüzünde ölçüyü taşıranlardır.”³⁴⁴ Hz. Adem’in oğlu kardeşini zulüm ve düşmanlıkla öldürmesi üzerine İsrailoğullarının üzerine yazdık ki, “Her kim ki, bir kimseyi haksız yere öldürürse bütün insanları öldürmüş gibi olur kim de, onu diri bırakırsa sanki bütün insanları diriltmiş gibidir.” Zira bir canla diğer can arasında fark yoktur.

A’meş ve diğerleri Ebu Salim kanalıyla Ebu Hureyre (r.a.)’den rivayet ederler. Şöyle der: Hz. Osman’ın evi kuşatıldığı gün, yanına vardım sana yardım etmek için geldim ey müminlerin emiri, dedim. O, şöyle dedi: Benimle beraber bütün insanlığı öldürmekten zevk mi duyuyorsun? Ben, hayır dedim. Hz. Osman: Öyleyse sen, bir kişiyi öldürürsen sanki bütün insanlığı öldürmüş gibi olursun, dedi. Ebu Hureyre bunun üzerine, ben de çekilip gittim ve savaşmadım.

“Haksız yere kasten adam öldürenler ceza olarak idam edilir.” veya ***“Birine zarar verenler intikamla cezalandırılır.”*** (Bakara, 2/178) Anlamına geldiğinden, eşit olmayan veya onların eşitliğini koruyamayan zarara misilleme yapılır. Bu tür suçları işleyenlere tazmin edilir, gerekirse ta’zir ile cezalandırılır. Kısacası İslam, organları öldürmeyi veya tahrip etmeyi değil, kişinin yaşamını korumayı savunmuştur. Bu nedenle kim intikam hakkından cayarsa katili affederse, yaptığı güzel işlerin günahlarının bağışlanmasına vesile olacağı söylenir. Çünkü bu davranış kişinin hayatını kurtarabilir. Cenâb-ı Hak, birkimseye hayat vereni, herkese hayat vermiş gibi mükâfatlandıracağını vaad etmiştir.³⁴⁵

³⁴⁴ Maide, 5/32.

³⁴⁵ İbn-i Kesir, *Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri Çevirisi*, V, 2213; et-Taberî, *Cami’l -Beyan fi te’vil-i Kur’an Tercümesi (Taberî Tefsiri)*, III, 270-272; el-Maverdî, *Tefsiru’l-Maverdî*, II, 35; ez-Zemahşerî, *el-Keşşaf ‘An Haka’iki Ğavamidi’t-Tenzil ve ‘uyuni’l-Ekavil fi Vucuhi’t-Tevi’vil*, I,630.

“Kim kısası affederse, kendi kefareti olur.” şeklinde tercüme edilen bu tefsir iki şekilde açıklanabilir: Birincisine göre, ölenin veya yaralananın velisinin, onları öldüren veya yaralayanlara bağışlanması, kendi günahlarına kefarettir. Genel olarak tefsirciler ayeti bu manada tefsir ederler. Bakara suresi 178. ayetinde, Hz. Peygamberimiz (a.s.)'ın şu hadisi de bu manayı destekler: “Kim kendi bedeninden sadaka verirse (kendisine zarar verenleri bağışlarsa) bağışladığı şeyin manevi değeri kadar günahları da bağışlanır.”³⁴⁶

2. maddeye göre, yaralı veya öldürülenlerin velisi yaralıları veya öldürülenleri bağışlarsa, suçun kefareti olur. Allah insanı cezalandırmaz, bağışlayana da karşılığını verir. Dolayısıyla Tevrat'ta, öldürme ve yaralama cezası intikamdır denilebilir.³⁴⁷ Matta'ya göre af tercihinin yanısıra kısası da getirmiştir. (5/38-39) İslam'da yaralı kişinin, vurulanın akrabalarından intikam alma hakkı vardır. Ancak affetme ve diyete geçme hakları da vardır. Başka hiçbir kişi veya kurum, bir suçluyu rızası olmadan affetme hakkına sahip değildir. Yüce Allah, insan hayatının korunmasını ve hayatın dokunulmazlığını esas alarak gerektiğinde azabı emreder, gerektiğinde ise kısası.³⁴⁸

---

³⁴⁶ Müsned, V, 316, 330.

³⁴⁷ bk. Levililer, 24/17-21; Sayılar, 35/16-21.

³⁴⁸ Hayrettin Karaman, Mustafa Çağrı, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadrettin Gümüş, *Kur'an Yolu*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, II, 224-226.

SONUÇ

Kur'an-ı Kerim, anlam yüklü mesajlar içeren içinde önemli sırlar ve manalar barındıran daha çok iman, ibadet ve ahlâk konularında insanları ilgilendiren bilgilendiren bir kitaptır. İnsanlar, Kur'an-ı okuyup anlayıp üzerinde tefekkür ettikçe onun insanoğlu için ne kadar büyük bir nimet ve değer olduğunu anlayacaktır. Çünkü o, insanlar için bir rehber, uyarıcı ve yol gösterici yegâne bir pusula niteliğini taşımaktadır. Onu, kendisine rehber alan kişiye, Allah Teâla, dünyada ve ahirette ebedi saadete ulaştıracak olan Kur'an-ı, bu amacına ulaşmasına götürecektir. Onun yöntemlerini de ilahi mesajlarıyla göndermiş olduğu elçiler vasıtasıyla insanlara ulaştırmıştır. İnsanoğlu kendisine ulaştırılan bu ilahi mesajlara tabi olup onun seçmiş olduğu elçilerini rol model alan kullarını, Kur'an'ın da muhtelif yerlerinde bahsedildiği gibi içerisinde nimetlerle dolu olan cennetine nail olacaklarının haberini veriyor.

Müslüman bir birey Kur'an'da örnek olarak önermiş olduğu değerleri kendi hayatının içine taşıması ve yaşaması gerektiği konusunda titiz davranmalıdır. Bu çalışmamızda Müslümanlar olarak kendimize örnek alacağımız şahsiyet ve kişilerin nasıl olması gerektiği konusunda ayetleri incelediğimizde, bunun ne derece önemli olduğunu dinimizi temsiliyeti açısından son derece mühim bir konu olduğunu görmüş olduk.

Çalışmamızda ilâhi uyarıların insanların yaşamında kâvli olduğu kadar aslında fiili olarak bizzat yaşanması gereken ritüeller olması gerektiğini bizzat "Ulul-Azm" peygamberleri, şehitler, sıddıklar ve ulema üzerinden ayetler bağlamından örnekler vererek ve açıklayarak insanoğluna verilmek istenen mesajla aslında Allah'ın ipine sınıksız sarılanların bütün olumsuzluklara rağmen felaha ve huzura ererek Yüce Allah'ın cennetine namzet oldular. Ondan sırtını dönüp isyan bayrağını açanların ise perişan olduğunu bizzat Kur'an'da adı geçen Nemrut, Karun, Bel'am ve Tağut örneğinde olduğu gibi Allah Teâla'ya âsi olduklarından dolayı yok olup gittiklerini bizzat ayetlerle görmüş olduk.

İslamın önemli niteliklerinden olan hem akla hem kalbe dokunma duygusunu mutmain olma hissiyatını yıldızlardan başlayıp güneşle son bulmaya götüren ve maddeden maneviyata yüzünü çeviren Hz. İbrahim gibi Müslümanın manevi

şahsiyetlerden ilham alması gerektiğini Allah'a teslimiyet hissiyatını gösterenleri Allah Teâla Kur'an'da onlardan övgüyle bahsetmekte ve insanlara numune-i imtisal olarak değinmekte olup o itaat edenlere cenneti ziyadesiyle müjdelemektedir. Zira Allah'a değil de şeytana, tağuta, itaat edip nefsinin heva ve hevesine uyanların ise cehennem ile karşılaşacaklarını bildirmekte ve insanları böylelikle uyarmaktadır.

Ayeti Kerime'ler incelediğimizde genel olarak insanoğlunun geçmişte ve günümüzde hemen hemen aynı hengâme ve çatışma içerisinde olduğunu anlamak zor olmayacaktır. Ayetleri incelediğimizde, bir tarafta yaratıcıya teslimiyet ve hak mücadelesi sonucunda ebedi saadet, özgürlük diğer tarafta ise şeytana ve tağuta teslimiyet ve akâbinde batıla köleliğe giden bir yola şahit olmaktayız. Allah Teâla kullarına zorlama ve baskı yapmaksızın her iki seçeneği de vererek insanların cüz'i iradelerine bırakmıştır. Ve doğru yolun istikametinin ancak kendisine yönelmekle olacağını emretmiş ve bunun yöntemini bize göndermiş olduğu elçilerle bizzat göstermiştir.

KAYNAKÇA

- Abdulgaki, Muhammed Fuat, 1984. *El Mu'cemu'l Müfehres Li-Elfazi'l Kur'an*, İstanbul. Çağrı Yayınları, (1882/1968).
- Ahmed bin Muhammed el-Hırat, Ebu Bilal, 1426. *Mücteba min Müşkili İ'rabî'l Kur'an*, Medine. Mecmu'l Malik Fahd litibaeat almushaf el-Şerif yayınları.
- Arslan, A., 1987. *Büyük Kur'an Tefsiri (Hulasatü't-Tefasir)*, İstanbul: Arslan Yayınları.
- Arslantaş, N., 2008. "Hz. Peygamber'in Çağdaşı Yahudilerin Sosyo-Kültürel Hayatlarına Dair Bazı Tespitler", İSTEM: İslâm *San'at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi Dergisi* 6/11, 9-46.
- Atalay, O., 2006. "Ahbâr ve Ruhbân", (Kur'an'ın Din Adamlarına Yönelik Eleştirisinin İkili Örneği). *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S: 25, Erzurum.
- Aydemir, A., 1992. *Tefsirde İsrailiyat*, İstanbul: Beyan yayınları.
- Ayıntabî Mehmed Efendi., 1980. *Kur'an-ı Kerim Meâli ve Tefsiri Tibyân Tefsiri*, (th Ahmed Davudoğlu ve Süleyman Fâhîr) Konya: Akpınar Yayınları, 1980.
- Bayraklı, B., 2000. *Ayetlerin Işığında İman İbadet ve Ahlak Üzerine Sohbetler*, İstanbul: İşaret Yayınları.
- Beyhakî, Ahmed bin el-Hüseyin bin Ali bin Musa el-Husrevcirdi el-Horasani, Ebubekir., 1414. *Ahkamu'l Kur'an eş-Şafî-Cemu'l Beyhaki*. Mektebetu'l Hanici, (ö. 458).
- Buhârî, Edeb, 35, VII, 80; Müslim, *Taharet*, 98, I, 236; Ebu Davud, *Taharet*, 137, I, 264.
- Buhârî, *K. el-Cihad*, bab: 22, 112, 156; Müslim, *K. el-Cihad*, bab: 20 Hadis No: 1742.
- Bursevî, İsmail Hakkı., 2012. *Ruhu'l Beyan fi Tefsiri'l Kur'an Tecümesi*, Tercüme eden: Süleyman Mollaibrahimoğlu, 8.baskı, İstanbul: Damla yayınevi, (ö. 1137/1725).
- Çağrı, M., 2000. "Nebevi Öğretide İdeal Birey, Toplum ve Devlet", *Hz. Peygamber'in Hayatından Davranış Modelleri*, 3. Baskı, Ankara.

- Derveze Muhammed İzzed, 1383. *Tefsiru'l Hadis*, Kahire: Daru'l İhyau'l Kutubu'l Arabiye, (ö. 1888 /1984).
- Derveze Muhammed İzzet., 1383. *et-Tefsiru'l Hadis*. Kahire, Daru İhya-u'l-Kitabu'l-İzzet, (ö. 1888-1984).
- Ebu Abdullah Muhammed b. Yezid er-Rebeî el-Kazvinî b. Manzûr., 1290. *Lisanu'l-Arab*, I-XV, Beyrut, (ö. 711/1311).
- Ebu Abdurrahman el-Halil bin Ahmed bin Amr bin Temim el-Ferahidî., 1408/1988. *Kitâbu'l-ayn*. Beyrut: Mehdi el-Mahzumî yayıncılık, (ö. 175/791).
- Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberî., 2013. *Taberî Tefsiri*, İstanbul: Hisar Yayınevi, (ö. 310/923).
- Ebu Muhammed Abdurrahman bin Munzir Temim, Hanzala, Razi İbn Ebi Hatem., 1419. *Tefsiru'l Kur'an'il Azim Li-İbni Ebi Hatem*, Tahkik eden: Es'ed Muhammed et-Tayyib, el-Memleketu'l Arabiye es-Suudiye, (ö. 327/240).
- Ebu suud el-Amadî Muhammed bin Muhammed bin Mustafa., Tsz. *Tefsiru Ebi-Suud, İrşadu'l Akli Selim ila Mizaye'l-Kitabu'l-Kerim*, Meyrut: Daru İhya-i Turasu'l Arabî, (ö.982).
- Ebu Tayyib Muhammed Sadıkhan bin Hasan bin Ali İbn Lütfullah el-Hüseynî el-Buharî el-Kınnacî., 1412. *Fethu'l Beyan Fi Mekasidu'l Kur'an*, el-Mektebetu'l Asriyete'l litabetun-Neşr, (ö. 13079).
- Ebu'l Fida İsmail bin Ömer bin Kesir el-Kureyşî el-Basrî el-Dımeşkî., 1420 h. 1999 m. *Tefsiru'l Kur'an'il-Azim*, Tahkik eden: Sami bin Muhammed Selame, Daru-Tayyibe, (ö. 774).
- Ebu'l Hasan Ali bin Ahmed bin Muhammed bin Ali el-Vahidî, Şafîî., 1415. *Vecizu Fit-Tefsiru'l Kitabu'l Aziz*, Tahkik eden: Safvan Adnan Davudî, Daru'l Kalem-Daruş-Şamiye, Beyrut, (ö. 468).
- Ebu'l-Fidâ İsmail İmadu'd-Din bin Kesir el-Dımeşkî el-Kureyşî., 1984 m/1404 h. *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, Tercüme eden: Bekirliğa, Bedrettin Çetiner, Çağrı Yayınları, İstanbul, (ö. 1373).

- Ebu'l-Hasen İzzuddin Ali bin Muhammed bin Muhammed eş-Şeybanî el-Cezerî, İbnu'l-Esir., 2019. *el-Kâmil fi't-Târih Tercümesi*. Tercüme eden: Beşir Eryarsoy. İstanbul: Ravza yayınları, (ö. 630/1233).
- Ebu'l-Huseyin Ahmed bin Fâris bin Zekeriyya., 1399/1979. *Mu'cemu mekâyisi'l-luğa*, Tahkik eden: Abdusselam Muhammed Harun, Beyrut: Daru'l-Fikr, (ö. 395/1004).
- Ebus-Suud, Muhammed bin El-İmadî, Muhammed bin Muhammed bin Mustafa., tsz. *İrşadü'l-Akli's-Selim İla Mezaya el-Kur'ani'l-Kerim*, Arap mirasını yeniden canlandırma yayınevi, Beyrut, (ö. 986).
- Ebü'l-Ferec Zeynüddîn Abdurrahmân b. Ahmed b. Abdurrahmân Receb el-Bağdâdî ed-Dımaşkî, İbn Receb el-Hanbelî., 1440 m./2019 h. *Ravâiu't-Tefsir el-Câmiul-li Tefsiri'l-İmam İbn Receb el-Hanbelî*, Beka Yayınları, İstanbul, (ö. 795/1393).
- el-Alusî, Şihabeddin Mahmud bin Abdullah el-Hüseynî., 1415. *Ruhu'l Meani Fi Tefsiri'l Kur'ani'l Azim ve-Sebu'l Mesani*, Tahkik eden: Ali Abdubari Atiye, Daru'l Kitabu'İlmiye, (ö. 1270).
- el-Bağdadî, Ebu El-Hasan Ali bin Muhammed bin Muhammed bin Habib el-Basrî., thz. *Tefsir El-Maverdî*, Beyrut: Daru'l Kutubü'l İmiyye yayınları, (ö. 450/1058).
- el-Begavî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ., 1417 h./1996 m. *Me'alimu't-Tenzil fi Tefsiri'l Kur'an Begavi Tefsiri*, Tahkik eden: Muhammed Abdullah el-Nimr, Taiba Yayınları, Beyrut, (ö. 516/1122).
- El-Beyzâvî, Nâsırüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullâh b. Ömer b. Muhammed., 2010. *Envarü't-Tenzil ve Esrarü't- Te'vil*, Tercüme eden: Şadi Eren, Selsebil Yayınları, İstanbul, (ö. 685/1286).
- el-Endulisi, Ebu Hayan Muhammed bin Yusuf bin ali bin Yusuf bin Hayan Esiriddin., 1420. *el-Behru'l Muhit Fit-Tefsir*, Tahkik eden: Sıdkı Muhammed Cemil. Daru'l-Fikr, Beyrut, (ö. 745).
- el-Firuzabadî, Abdullah İbn-i Abbas, Mecid ed-din Ebu-Tahir Muhammed ibn Yakub., 817. *Tenviru'l Mikbas min İbn-i Abbas*, daru'l Kitabu'l İlmiye yayınları,

Lübnan, (ö. 68).

el-Hanbelî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Züraî ed-Dımaşkî (İbn Kayyim el-Cevziyye)., 2011. *Bedai'u't-tefasir*, Trc. Harun Öğmüş, Ahmet Ağırakça, Polen Yayınları, İstanbul, (ö. 751/1350).

el-İsfehanî, Rağıp., 2006. *Kur'an Istılahları Sözlüğü* Tercüme eden: Abdulbaki Güneş, Mehmet Yolcu, İstanbul: Çıra Yayınları, (ö. V./XI. Yüzyılın ilk çeyreği).

el-Kasımî, Muhammed Cemaleddin bin Muhammed Said bin Kâsım el-halak., 1418. *Mehâsinü't-Te'vil.*, Tahkik eden: Muhammed Basil uyunu'l esved. Beyrut: Daru'l Kutubu'l İlmîyye, (ö. 1332).

el-Kurtubî, Ebu Abdullah Muhammed bin Ahmed bin Ebi bekr bin Farah el-Ensari el-Hazraci Şemseddin1384 h./ 1964 m., *el-Camiu'l Ahkami'l Kur'an, Tefsiru'l Kurtubi*, Arş. Ahmed el-Berduni ve İbrahim etfeyeş, Daru'l Kitabu'l Mısriye, Kahire, (ö. 671).

el-Kurtubî, Ebu Abdullah Muhammed bin Ahmed bin Ebi bekr bin Farh el-Ensari el-Hazraci Şemseddin., 1998. *el-Camiu'l Ahkami'l Kur'an Tercümesi*, Trc. M. Beşir Eryarsoy, Buruc Yayınları, İstanbul, (ö.671).

el-Kurtubî, Ebu Abdullah Muhammed bin Ahmet bin Ebu Bekir bin Ferh el-Ensari el-Harici Şemseddin., 1384 h./1964 m. *el-Camiu'l Ahkamu'l Kur'an, Tefsiru'l Kurtubi*, Tahkik eden: Ahmed el-Berduni ve İbrahim Atfeyeş, Kahire: Daru'l Mektebu'l Mısır, (ö. 671/1273).

el-Kurtubî, İmam,Ebû Abdillâh Muhammed bin Ahmed bin Ebi Bekr bin Ferh., 2019. *el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an Tercümesi*, Tercüme eden: M. Beşir Eryarsoy. İstanbul: Buruc Yayınları, (ö. 671/1273).

el-Kurtubî, Muhammed b. Ahmed., 1999. *el-Cami'li-Ahkami'l-Kur'an*, buruc Yayınları, İstanbul, (ö. 671/1273).

el-Kuşeyrî, Abdul Kerim bin Havazin bin Abdulmelik., Tsz. *Letafu'l İşare, Tefsiru'l Kuşeyri*, Tahkik eden: İbrahim el-Besyuni, el-Hey'etu'l el-Mısriyetu'l Kitab, Mısır, (ö. 465).

- el-Kuşeyrî, Ebü'l-Kâsım Zeynülslâm Abdülkerîm b. Hevâzin b. Abdilmelik *Leṭâ'ifü'l-işârât (Tefsiru'l Kuşeyri)*., Tsz. Tahkik eden: İbrahim el-Besuni, Mısır Genel Kitap Yayınevi, (ö. 465/1072).
- el-Mahzunî, Ebu'l Haccac Mücahid bin Cabir el-Tabi'i el-Mekki el-Kureyşi., 1410 h./1989 m. *Tefsiru'l Mücahid* Tahkik eden: Muhammed Abduselam Ebu El-Nil, Daru'l Fikri'l İslamiye el-Hadise, (ö. 104).
- el-Malikî, Ebu Abdullah bin Abdullah bin İsa Muhammed el-Merri, el-İbri el-Ma'ruf ibn ebi-Zaman., 1423 h./2002 m. *Tefsiru'l- Kur'ani'l Aziz*, Tahkik eden: Ebu Abdullah Hüseyin bin el-Kinzi, Ukaşe-Muhammed bin Mustafa, Faruk el-Hadise Yayınları, Kahire, (ö.399).
- el-Maturidî, Muhammed bin Muhammed bin Mahmud, Ebu'l Mansur Tahkik Eden: Mecidi Beslum., 1426 h./2005 m. *Tefsiru'l Maturidi*, Daru'l Kitabu'l İlmiye, Beyrut, (ö. 333).
- el-Merrî, Ebu Abdullah Hüseyin bin Abdullah bin İsa bin Muhammed., 1423 h./2002 m. *Tefsiru'l Kur'an'il Aziz*, Tahkik eden: Ebu Abdullah Hüseyin bin Ukaşe-Muhammed bin Mustafa el-Kenzi, Faruk el-Hadisa Yayınları, Kahire, (ö.399).
- El-Mes'ûdî, Ebü'l Hasen Ali bin el-Hüseyin., 336/947. *Mürûcû'z-Zeheb ve Ma'adin el-Cevahir*, nşr. M. Muhyiddîn 'Abdülhamîd, Mısır, (ö. 345/956).
- el-Muharabî, Ebu Muhammed Abdühak bin Ğalib bin Abdurrahman bin Bin Temam bin Atiye el-Endülisi., 1422. *el-Muharriru'l Veciz fi Tefsiru'l Kitabi'l Aziz*, Arş. Abdusselam Abduşşafi Muhammed, Daru'l Kitabu'l İlmiye, (ö. 542).
- El-Muncid, et-Tullab (Luvis Ma'luf el-Yesûî)., 2008. *Daru'l meşrik*, Beyrut, (ö. 1947).
- el-Nisaburî, Nizameddin el-Hasan bin Muhammed bin Hüseyin el-Kummi., 1416. *Garibul-Kur'an ve Regaibul-Furkan*, El-Kutup El-İlmiye, Beyrut, (ö. 850).
- el-Suyutî, Celaleddin Muhammed bin Ahmed el-Mahali ve Celaleddin abdurrahman bin Ebubekir., Tsz. *Tefsirul-Celaleyn*, Hadid yayınları, Kahire, (ö. 864), (ö. 911).
- el-Şerbî, Seyyid Kutub İbrahim Hüseyin., 1412. *Fi zıllali'l Kur'an*, el-Şuruk Yayınları, Kahire, (ö. 1385).

- el-Zemahşerî Carullah, Ebul-Kasım Mahmud bin Amr bin Ahmed., 2016. *El-Keşşaf ‘An Haka’iki Ğavamidi’t-Tenzil ve ‘uyuni’l-Ekavil fi Vucuhi’t-Tevi’vil Tercümesi, Keşşaf Tefsiri*, Tercüme eden: Ömer Çelik, Necdet Çağıl, Türkiye Yazma Eserler Kurumu, İstanbul, (ö. 1144).
- el-Zemahşerî, Ebul-Kasım Mahmud bin Amr bin Ahmed, Carullah., 1407. *El-Keşşaf’an Hakaiki Ğavamidi’t Tenzil ve’uyuni’l-Ekavil Fi vucuhi’t-te’vil*, Daru’l-Kitab Al-Arabi. Beyrut, (ö. 538).
- en-Nehavî, Ebu Cafer en-Nahhas Ahmed bin Muhammed bin İsmail bin Yunus el-Muradi., 1421. *İrabu’l–Kur’an*, Daru’l Kutubu’l İlmiye, (ö. 338).
- en-Nesefî, Ebü’l-Berekât Abdullah bin Ahmet bin Mahmud Hafız ed-din., 1419. *Medarikü’t-Tenzil ve Hakaiku’t-Te’vil (Tefsirun-Nesefi)*, Arş. Yusuf Ali Bedevi, sunan: Muhyiddin dib Mısto, Darul-Kelam et-Tayyib, Beyrut, (ö. 710/1310).
- en-Nesefî, Ebü’l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd., 1317. *Medarikü’t-tenzil ve haka’iku’t-te’vil*, Ravza Yayınları, İstanbul, TDV İslam Ansiklopedisi, (ö. 710/1310).
- en-Nesefî, Ebü’l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd., 2003. *Medarikü’t-tenzil ve haka’iku’t-te’vil Tercümesi*, Tercüme eden: Harun Ünal Ravza Yayınları, İstanbul, (ö. 710/1310).
- en-Nisaburî, Vahidi, Hasan bin Muhammed bin Hüseyin el-Kummi., 1416. *el-Veciz fi tefsiri’l kitabi’l Aziz (garibu’l Kur’an ve gaibu’l Fur’an)*, Tahkik eden: Şeyh Zekeriya amirat, el-Kutub el-İlmiye Yayınları, Beyrut, (ö. 850).
- Ergül, Ümmügül Betül Kanburoğlu., 2020. “Âlim Kime Denir? Kûtu’l Kulûb ve İhyâu Ulûmu’d-dîn Üzerinden Karşılaştırmalı Bir İnceleme”, *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*.
- Erkan, A., 2006. *Arapça-Türkçe Büyük Sözlük*, İstanbul, Huzur Yayınları.
- er-Râzî, Ebû Abdillâh (Ebü’l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî et-Taberistânî Fahrüddin., 1992. *Tefsir-i Kebir Mefatihü’l Gayb Tercümesi*.

- Tercüme eden: Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, C. Sadık Doğru, Ankara: Akçağ Yayınları, (ö. 606/1210).
- er-Râzî, Fahreddin., 2020. *Tefsir-i Kebir Mefatihü'l Gayb Tercümesi*, Tercüme eden: Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, Sadık Doğru, Huzur Yayınları, İstanbul, (ö. 606/1210).
- es-Sa'lebî, Ahmed bin Muhammed bin İbrahim Ebu ishak., 1422 h.-2002 m. *el-Keşfu'l Beyan An Tefsiru'l Kur'an*, Arş. İmam Ebi Muhammed bin Aşur, Daru İhya-u et-turasu'l Arabi, Lübnan, (ö. 427).
- es-Semerkindî, Ebû Mansûr Muhammed bin Muhammed bin Mahmûd el-Mâtürîdî., 2015. *Te'vilatü'l-Kur'an Tercemesi*, Trc. İbrahim Tüfekçi, Ensar Yayınları, İstanbul, (ö. 333/944).
- es-Semerkindî, Ebü'l-Leys İmâmü'l-Hüdâ Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm., 1405-1406. *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Kerîm (Tefsîru Ebi'l-Leys es-Semerkindî)*, TDV İslam Ansiklopedisi Yayınları, Bağdat, (ö. 373/983).
- es-Sulamî, Ebu Muhammed Abdulaziz bin Abdus-selam bin Ebi'l Kasım bin Hasan el-Dimeşkî., 1416 h -1996 m. *Tefsiru'l Kur'an (İhtisarut-Tefsiru'l-Maverdi)*, Tahkik eden: Abdullah bin İbrahim el-Vehbî, Beyrut: Daru'l İbn Hazm (ö. 660).
- es-Suyutî, Abdurrahman bin Ebu Bekir, Celaleddin., Tsz. *Daru'l Mensur*, Daru'l Fikr, Beyrut, (ö. 911).
- es-Suyutî, Celaleddin Ebu'l-Fadl Abdurrahman bin Muhammed bin Ebi Bekir., 2012. *ed-Dürrü'l-Mensur fi't-Tefsir Bi'l-Me'sur*, Ocak Yayıncılık, İstanbul, (ö. 949 h. /1445 m. -1505 m.).
- eş-Şâfiî, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî, (ibn Kesir, ebü'l Fida)., 1996. *Tefsirü'l-Kur'ani'l-Azim*, trc. Bekir Karlıağa, Bedrettin Çetiner, Çağrı Yayınları, İstanbul, (ö. 774/1373).
- eş-Şâzelî, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Mehdî el-Hasenî, (İbn Acibe el-Haseni), Tercüme eden: Dilaver Selvi., 2013. *Bahrü'l-Mecid fi Tefsiri'l-*

Kur'ani'l-Mecid Kur'an'ın Tefsiri ve Tasavvufi İşaretleri, İstanbul: Semerkand Yayınları, (ö. 1224/1809).

et-Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir b. Yezid b. Kesir b. Haleb el-Amali, 1420. *Cami'l -Beyan fi Te'vil-i Kur'an (Taberi Tefsir)*, er-Risale yayınları, (ö.310/923).

et-Taberî, Ebu Cafer Muhammed bin Cerir b. Yezid bin Kesir bin Haleb el-amali., 1996. *Cami'l -Beyan fi Te'vil-i Kur'an (Taberî Tefsir) Tercümesi*, Tercüme eden: Hasan Karakaya, Kerim Aytekin, Hisar Yayınevi, İstanbul, (ö.310/923).

ez-Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmud b. Amr b. Ahmed Carullah, *Esâsu'l- belâğâ*, (thk. Muhammed Basil Uyûn es-Sûd), Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419/1998.

ez-Zuhaylî, Vehbe b. Mustafa., 1418. *et-Tefsîru'l-münîr fi'l-'akîdeti ve's-şerî'ati ve'l-menhec*, el-fiir el-Muassır yayınları, Şam, (1932/2015).

Fahredden er-Râzî., 1991. *Tefsir-i Kebir Mefatihü'l Gayb Tercümesi*, İstanbul, Akçağ Yayınları, (ö. 606/1210).

Görmez, M. ve Diğerleri., 2014. *"Bilgi"*, Hadislerle İslam Ansiklopedisi, C.I, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Harman, Ömer Faruk., 1996. *"Firavun" TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.13, İstanbul.

<http://corpus.quran.com/qurandictionary.jsp?q=Tgy>.

İbn Atıyye, Ebu Muhammed Abdulhak bin Galib bin abdirrahman bin Galib el-Muharibi el-Gırnati el-Endelüsî., 1422. *El-Muharreru'l Veciz fi Tefsiru'l Kitabu'l-Aziz*, Tahkik eden: Abdusselam Abduşşafi Muhammed. Beyrut: daru'l Kitabu'l İlmiyye, (ö. 541/1147).

İbn Ebî Hatim, Ebu Muhammed Abdurrahman bin Muhammed bin İdris bin Munzir et-Temimi, el-Hanzali, er-Râzî., 1419. *Tefsiru'l Kur'an'il-Azimu'l İbn Ebi Hatim*, Tahkik eden: Es'ad Muhammed et-Tayyib. El-Arabiyyetü'l es-Suudiye: Mektebetu Nizar Mustafa el-Baz, (ö. 327).

İbni Kesir., 1966. *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Riyad. (ö. 774/1373).

- İbnü'l-Esir., 1385/1965. *el-Kâmil fi't-Târih*, Beyrut, I, 200.(ö. 630/1233).
- İpek, Muammer., 2014. “*Hz. Muhammed'in Eğitimciliği, Ahlakı ve Kişiliği Üzerine*”, Toplum Bilimleri Dergisi,
- Jeffery, Arthur., 1938. *Foreign Vocabulary of the Quran*, Baroda, 202.
- Karaman H., 2020. *Kur'an Yolu Tefsiri*, TDV Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Karaman H., Çağrııcı M., Dönmez İ., Gümüş, S. 2007. *Kur'an Yolu*, C. I, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Karaman, A., ve Haşiloğlu, S.B., 2006, “*Bilgi Kavramı ve Bilgiye Dayalı Organizasyonlarda Bilgi Sistemleri*”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, 9(1-2), s. 81-94.
- Kitabı Mukaddes*, İstanbul 1981, Sayılar XXII, 2-41; XXIII 1-30; XXIV, 25; XXII, 16.
- Kutluer, İ., 2000. “*İlim*” maddesi, TDV İslâm Ansiklopedisi, C.22, İstanbul.
- Maverdî, Ebu'l Hüseyin Ali bin Muhammed bin Muhammed bin Habib el-Basri el-Bağdadî, Tsz. *eş-Şehiru'l en-Nuket Ve'l Uyun Tefsiru'l Maverdi*, Tahkik eden: Seyyid bin Abdulmaksud bin Abdurrahim, Daru'l Kutubu'l İlmiye, Beyrut, (ö. 450).
- Merağî, Ahmed bin Mustafa., 1365 h./1946 m. *Tefsiru'l Merağî*, Şirketu Mektebetu ve Matbaetu Mustafa el-Babî el-Halebî ve evledehu bımısri, (ö. 1371).
- Mevdudî, Seyyid Ebu'l-A'la., 2005. *Tefhimu'l Kur'an Tercümesi*, Trc. Muhammed Kayanî, Yusuf Karaca, Nezihe Şişman, Ali Ünal, Hamdi Aktaş, İnsan Yayınları, İstanbul, (1903/1979).
- Miras, K., 1975. *Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrîd-i Sarih Tercemesi ve Şerhi*, C. IX, Ankara.
- Muhammed Ali el-Sabunî., 1417 h./1997 m. *savfatu-Tefasir*, Kahire: Darus-Sabunî, (ö. 2021.)

- Muhammed b. Muhammed b. Abdirrezzak Murtaza el-Huseynî ez-Zebîdî., trz. *Tâcu'l-arûs min cevâhiri'lkâmûs*, Beyrut: Dâru'l-Hidâye, (1205/1145).
- Muhammed İzzet b. Abdilhâdî b. Dervîş (Derveze)., 1961-1963. *et-Tefsîru'l Hadis*, TDV İslam Ansiklopedisi, Dımaşk, (1888-1984).
- Muhammed Reşid bin Ali Rıza bin Muhammed Şemseddin bin Muhammed Bahaeddin bin Menla Ali Halife el-Kalemunî el-Huseynî., 1990. *Tefsîru'l Kur'ani'l Hekim*, el-Hey'etu'l Mısriyetu'l Ametu'l Kitab, (ö.1354).
- Muhyiddin bin Ahmed Mustafa, Dervîş., 1415. *İ'rabu'l Kur'an Ve-Beyan*, Daru'l İrşadu'l Şeunu'l Camaiye, Humus, (ö. 1403 h.).
- Muhyiddin En-Nevevî., 2013. *Riyâzü's Sâlihîn*, C. III, (Çev. M.E. Özafşar, & B. Erul), Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Mukatil bin Süleyman., 2006. *et-Tefsîrü'l-kebir. Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, Çev. M. Beşir Eryarsoy, İşaret yayınları, İstanbul, (ö. 150).
- Müslim, K. el-imate, bab: 121, Hadis No: 1887/Tirmizi, *K. Tefsir el-Kur'an sure 3* bab: 19. Hadis No: 3011.
- Ocak, H., 2016. *“Siyaset/Toplum Felsefesi/Ahlakı Açısından Kâtip Çelebi'de Ulemâ ve Ümeranın Yeri”*, Mizânü'l Hak İslami İlimler Dergisi.
- Rahman H., (February 1982). *“Jibt, Taghut and the Tahkim of the Umma”*, Arabica, 29/1, 57.
- Sarıçam, İ., 2005. *Hız. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Seyyid Kutub İbrahim Hüsyin eş-Şerabî., 1412. *fi-Zilali'l Kur'an*, Daruş-Şuruk, Beyrut, (ö. 1385).
- Tirmizi, *K. el-Fedail el-Cihad*, bab: 26, Hadis No: 1668/Nesai, *K. el-Cihad* b. 35, İbn-i Mâce, *K. el-Cihad*, bab: 16, Hadis No: 2802.
- Toptaş, Mahmut, *Kur'an-ı Kerim Şifa Tefsiri*, İstanbul: Cantaş Yayınları, 2022.
- Tümer, G., 1996. *Hıristiyanlık'ta ve İslam'da Hz. Meryem*, Ankara.

- Türkî, Abdullah b. Abdi'l-Hasen., 2003. *Câmi'u'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, Dâru 'Âlemi'l-Kütüb, 1. Baskı, Suudi Arabistan.
- Yazır, Elmalılı M. Hamdi., Tsz. *Hak Dini Kur'an Dili*, Sadeleşşren. İsmail karaçam, Emin Işık, Nusrettin boleli, Abdullah Yücel, Zehraveyn Yayınları, (ö. 1942).
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi., 1971. *Hak Dini Kur'an Dili*, C.II, İstanbul, Azim Yayınevi, (ö. 1878/1942).
- Zekiyyüddin Şa'bân., 1996. *İslâm Hukuk İlminin Esasları* (Usûlü'l-fikh), Tercüme eden. İbrahim Kâfi Dönmez Ankara: TDV yayınları.
- Zeyyât Ahmed, Abdulkadir, Hamid, Muhammed en-Neccâr., trs. *el-Mu'cemu'l-Vasît*, Kahire: Daru'd-Da've, (ö. 1885/1968).